

D Ě J I N Y
VEŘEJNÉHO PRÁVA
VE STŘEDNÍ EVROPĚ OD R. 1848

PRO POTŘEBY UNIVERSITNÍCH POSLUCHAČŮ

NAPSAL

JUDr. & PhDr. BOH. BAXA,
ŘÁDNÝ PROFESOR MASARYKOVY UNIVERSITY V BRNĚ

Yousef Dyf...
1932

DRUHÉ, PONĚKUD ZMĚNĚNÉ VYDÁNÍ

V BRNĚ 1932

NÁKLADEM ČS. A. S. PRÁVNÍK, BRNO

TISKLA KNIHTISKÁRNA JOS. ŠIMKA VE SLAVKOVĚ U BRNA

Předmluva k druhému vydání.

Dříve než jsem se nadál, nastala potřeba nového vydání. Prvnímu vydání této knihy dostalo se ve veřejnosti celkem vlídného přijetí. Jen s jedné strany vyslovena byla pochybnost, zda rok 1848 má v ústavních a politických dějinách t. zv. střední resp. západní Evropy skutečně takový význam, že by jím mohlo začínati nové období. Přes tuto vznesenou pochybnost na svém mínění plně trvám a v úvodu to také odůvodňuji.

Ve knize samé neužal jsem za záhodné provésti nějaké podstatné změny, takže toto druhé vydání jest celkem kromě úvodu a dodatků nezměněným otiskem vydání prvního.

Ve vnější úpravě provedeny byly změny ty, že výklady sloužící k vysvětlení nebo k snadnějšímu porozumění věci, jsou nyní vytištěny drobným tiskem; v prvním vydání byly z důvodů hlavně úsporných dotčené odstavce opatřeny hvězdičkou.

V Brně, v únoru 1932.

Spisovatel.

Ú v o d .

Všeobecný rozhled.

Rokem 1848 začíná v ústavních a zajisté i v politických dějinách t. zv. střední Evropy resp. celé západní Evropy nové období. Rázovitý rys tohoto období jest, že dosavadní zásady, na kterých byl vybudován státní život, ustupují novým, staré řády mizí a nahražují se novými. Myšlenky Velké revoluce francouzské, které přes to, že byly s veškerým úsilím potínány vládami států Německého Bundu, pracně si razí cestu v oblasti střední Evropy během prvé polovice 19. století, počátkem tohoto období takřka rázem si zjednávají půdu. Vzniká nové pojetí nejen o státní formě, nýbrž i o celém státním životě vůbec. Pojetí to jest tak mocné, že se ani reakce, ktená záhy po revolučním výbuchu se dostavuje, jemu ubránití nemůže. I ústavy, které na počátku tohoto období po utuchnutí revolučního hnutí byly panovníky jednostranně z jejich výhradné moci vydávány (oktrojovány), nesou znatelný ráz tohoto nového pojetí.

Období toto se podstatně liší od doby předchozí. Jako osvícený absolutism dostavující se v oblasti t. zv. střední Evropy kolem polovice 18. století ohlašuje již stát národně moderní, tak rok 1848 ohlašuje v této oblasti územní stát zastupitelský. Tím nadobro mizí pojetí státu stavovského. Výsady stavovské padají a tím padá i pojetí stavů jakožto tříd privilegovaných, od ostatních vrstev národa právně i společensky uzavřených. Začíná právněpolitická nivelisace: vrstvy obyvatelstva, dosud ústavně i politicky bezvýznamné, ba mnohdy ve skutečnosti i bezprávné, vstupují na dějinné jeviště a stávají se důležitým ústavním a politickým činitelem. Politický národ netvoří tu již stavové, nýbrž všichni obyvatelé resp. příslušníci státu ve svém souhrnu.

Jest samozřejmé, že se stav tento nedostavuje rázem. Revoluční hnutí roku 1848 vyúčtovalo sice s dosavadním zřízením stavovským nadobro a nanáz. Vždyť v tom záležela také podstata revolučního hnutí tehdejšího, že hnutí toto jde zdola a že na čas ovládají situaci vrstvy obyvatelstva až dosud politicky bezprávné. Osnovy ústavy vypracované ústavodárnými sněmy zřízení stavovské neznají. Ale i oktrojované ústavy vydané bezprostředně po r. 1848 zřízení stavovské opouštějí (nadobro t. zv.

ústava březnová z r. 1849 v § 77 a ústava pruská). Nastavší na to reakce činí sice v monarchii Lotrinské tu a tam nesmělé pokusy, navázati na zrušené již zřízení stavovské, ale pokusy ty nemají nijakého pozitivního výsledku. Rok 1848 do té míry otlásl dosavadními základy zřízení státního, že po pádu absolutismu v r. 1860 návrat k ústavnosti děje se v myšlénce státu národnězastupitelského.

Současně zvyšuje se, či spíše řečeno, ustaluje se právní postavení příslušníků státních. Myšlénka t. zv. práv státoobčanských zakotvivší ve Francii již v prvních dnech Velké revoluce zjednává si nyní půdu i v oblasti střední Evropy. Nejen ústavy resp. osnovy ústavy vycházející z ústavodárných sněmů, nýbrž i oktroyované ústavy vydané před ustavením těchto sněmů a po jejich zániku zaručují, a to pravidlem hned v prvních hlavách ústavních listin, příslušníkům státním tato t. zv. práva státoobčanská.

Avšak nejen národové se domáhají proti panovníkům svých práv; není tu jen t. zv. hnutí konstituční. Ještě jiná otázka se hlásí mohutně k životu; jest to otázka národnostní. Obrození národní, které na půdě střední Evropy vyvrcholuje v své polovici 19. století, začíná jevití své účinky i na poli politickém. Vedle národa, jakožto souhrnu všech příslušníků určitého státu, pojmu čistě politického, začíná se domáhati práv nová skupina, pojem národopisný, nový a dosud takřka neznámý, národnost.*) Jest to souhrn jedinců vázaných k sobě pouty, jež přesně stěží lze určití nebo vypočítati, ve kterých však na první místo lze klásti jazyk, plemeno, historické tradice a odtud i vědomí příslušenství k jednomu svazku, někdy i náboženství atd. Národnost, jako pojem nikoli politický, není vázána státním územím; v oblasti jednoho státu může býti více národností, a naopak zase může býti více státních území, která jsou obývána výlučně nebo aspoň z převážné části jednou národností. V prvním případě máme tu stát vícejazyčný neboli stát národnostně smíšený; typem jest zde monarchie Lotrinská.

V monarchii Lotrinské život veřejný stává se v tomto období velmi spletitým proto, že vedle snah rázu po vítce politického (úsilí o „konstituci“, o zabezpečení práv státoobčanských a pod.), které se objevují u všech vrstev obyvatelstva bez rozdílu národností, vystupují zvláštní snahy jednotlivých národností, jichž obsahem jest úsilí o zajištění bytí dotčené národnosti, o uplatnění práv jazyka, o zjednání vlivu v životě veřejném a pod.

Druhý případ jest dán ve státech německých. I zde myšlénka národnostní činí život veřejný spletitým, ovšem v jiném smě-

*) Ve slovníku francouzské akademie objevuje se pojem národnost (nationalité) a contr. národ (nation) poprvé ve vydání z r. 1835.

ru. Poněvadž zde nemůže jíti o zajištění bytí národnosti, ani o zabezpečení práv jazyka atd., uplatňuje se zde myšlénka národnostní ve snaze sjednati ze všech států německé národnosti nový, těsnější svazek, mající své základy již nikoli jen v panovnících vládnoucích „z boží milosti“, nýbrž v obyvatelstvu samotném a vytvořiti takto jeden jednotný národ německý.

Myšlénka národnostní jest od polovice 19. století důležitým činitelem v životě státním. V monarchii Lotrinské t. zv. ústava dubnová, dále osnova Kroměřížská a rovněž i ústava březnová stanoví rovnoprávnost národnostní a jazykovou. V Německu se stává dokonce i myšlénkou státotvornou (rovněž tak i v Itálii a na Balkáně), a v celé veřejnosti evropské se jí věnuje značná pozornost. Ale od třetí čtvrtiny téhož století pozorujeme reakci: proti myšlénce národnostní se staví silně myšlénka politická. V monarchii Lotrinské má to v zápětí nešetření rovnoprávnosti národnostní a jazykové a utlačování národností, které se nedodělal postavení politického národa. V Německu resp. v Prusku to vede dokonce proti polské národnosti k t. zv. vyvlastňovacímu zákonu. Teprve ve světové válce myšlénka národnostní vystupuje poznovu s nebývalou mohutností a stává se opět myšlénkou státotvornou. Pro monarchii Lotrinskou, která nedovedla a nechtěla správně a spravedlivě vyřešiti otázku národnostní, znamená to nutně její rozpadnutí a vytvoření na jejích troskách států národních. V Německu jest důsledek toho na západě ztráta Alsaska a Lotrinska a na východě odtržení území obydlých národností polskou a spojení jich s obnoveným státem Polským.

Ještě jeden zjev lze v tomto období pozorovati. Hnutí demokratické, které se počátkem tohoto období tak slibně přihlásilo k životu, vyvolalo určité instituce jako noviny, spolky, shromáždění a pod. Instituce ty pomáhají vytvářeti t. zv. veřejné mínění. Reakce bezprostředně na to následující instituce ty arci takřka úplně potlačila. Ale při obnovení ústavnosti v létech pozdějších instituce tyto se ustálily a jimi zakotvilo také toto veřejné mínění. Jest sice pravda, že veřejné mínění nedosáhlo zde nikdy té váhy a toho významu, jak tomu jest na př. v Anglii, v Americe a částečně také ve Francii, nicméně se stalo přece činitelem, se kterým veřejný život byl nucen počítati.

Státní formou zůstává v tomto období v monarchii Lotrinské a v Německu až na t. zv. města Hanseatská (Hamburk, Brémy a Lübek) monarchie. Není to ovšem monarchie vzoru francouzsko-belgického neboli monarchie parlamentní, jak ji hlásala t. zv. liberální škola německá (Aretin, Zoepfl, Rottek, Welcker a j.) a jak ji požadovalo demokratické hnutí v r. 1848. Jest to, pomíne-li ovšem v monarchii Lotrinské období t. zv. Bachova absolutismu, konstituční monarchie vzoru německého. Monarchie

ta jest vybudována na zásadě svrchovanosti panovníkovy neboli na principu monarchickém: veškerá moc ve státu vychází od panovníka, a národu přísluší jen tolik práv, kolik mu jich panovník v ústavní listině vyměřil.

Tento typ monarchie se udržel v Německu (až snad na Bavorsko) a v monarchii Lotrinské až do skončení světové války. Výjimku z toho tvoří Uhry. Zde moc panovnícká byla nucena přizpůsobovati se politickým poměrům, a v důsledku těchto poměrů se ústavní monarchie vzoru německého přeměnila v monarchii parlamentní. Ovšem stát Uherský tu vykazoval spíše jen stinné než dobré stránky soustavy parlamentní.

Naproti tomu ve Francii se počátkem tohoto období ustavuje republika vybudovaná na zásadě dělené moci ve státu (typ americký). Avšak tato státní forma jest záhy zaměněna monarchií (císařstvím), vybudovanou formálně na zásadě svrchovanosti národa, ve skutečnosti však neobmezenou. Teprve na sklonku svého trvání se monarchie tato přeměňuje v ústavní, ba dokonce i v parlamentní. Ale tím se pád její nezadržuje. Ještě za trvání monarchie Prevost-Paradol ve spisu La France Nouvelle (vyšlém v červnu 1868) hlásá novou formu republiky, ve které by byly obsaženy vymoženosti parlamentní soustavy, a stává se takto duchovním otcem nového typu republiky, republiky parlamentní neboli typu francouzského. Tato forma republiky byla skutečně také ve Francii po pádu císařství přijata a stala se vzorem pro vybudování republik po skončení světové války na oblastech monarchie Lotrinské, Německa a z části i carské říše Ruské.

Období toto jest zahájeno dobou velmi pohnutou, památným rokem 1848. Rok tento jest plným právem zván rokem revolučním. Neboť v tomto roce se dosavadní právní vývoj (právní nepřetržitost) porušuje jak shora od panovníka, tak i ze zdola hnutím lidovým. Panovníkovými oktrojirkami se vytvářejí instituce zcela nové, dosavadnímu řádu právnímu nejen neznámé, nýbrž přímo odporující, ale na druhé straně, hnutím ze zdola, samovolně vznikají orgány, které rovněž dosavadní právní řád nezná, ale které mocně zasahují v tehdejší život veřejný.

V monarchii Lotrinské oktrojovaná „ústavní listina císařského státu Rakouského“, zvaná dubnová neboli také Pillersdorffova, vytváří nový státní útvar, úředně i neúředně bezejmenný, jehož zastupitelským sborem jest říšský sněm a ve který proti historickému právu jsou zařazeny země koruny České již jen jako pouhé „země“ resp. provincie. Ale stejnou měrou, hnutím ze zdola, vznikají v jednotlivých zemích jako zástupcové národa různé organizace, zvané „výbory“ a „rady“, dosavadním ústavám zemským naprosto neznámé a tudíž v podstatě nezákonné. Tyto „výbory“ a „rady“ se ujmají vedení věcí, a vláda sama organizace tyto nejen trpí, nýbrž větším dílem s nimi jako s orgány po-

právu existujícími jedná, ba dokonce i někdy vlivu jejich podléhá. V Čechách jest to Svatováclavský resp. později Národní výbor, v Rakousích výbor stavovský, v Haliči Národní rada, v ruské části Haliče Hlavní rada ruská a Sobor, na Slovensku Národní rada slovenská, v srbské části Uher skupština, v Chorvatsku skupština atd. Jen na Moravě není nijaké takové revoluční instituce a představitelem země zůstává zemský sněm; rovněž se zde dosavadní právní vývoj neporušuje. Tak jest tomu i ve vlastním království uherském přes to, že ústava z r. 1847/48 mohla býti uskutečněna jen nesprávným postupem tehdejšího palatina arciknížete Štěpána a podloudným skutkem předsedy prvního odpovídného ministerstva uherského hraběte Batthyány.

V Německu shromáždění předních politiků jihoněmeckých, konané dne 5. března 1848 v Heidelbergu, se usnáší na tom, aby svolán byl do Frankfurtu t. zv. předběžný parlament (Vorparlament). Tento se usnesl svoiati do Frankfurtu „německé ústavodárné národní shromáždění“, které by dalo celé říši Německé ústavu, a stanovil zároveň zásady pro volbu poslanců. Tento předběžný parlament byl zajisté sbor naprosto samozvaný, ba sotva více než sjezd politických straníků nebo politiků; ústavě Německého Bundu a jednotlivých států německých byl naprosto neznámý. Ale vlády všech německých států bez výjimky uznaly usnesení předběžného parlamentu jako po právu existující a daly provést volby do ústavodárného národního shromáždění. Když pak toto ústavodárné shromáždění zvolilo říšského správce, spolková rada přenesla naň svou pravomoc.

Ve Francii jest to prozatímní vláda, zvolená hned v první den revoluce aklamací ve sněmovně poslanecké lidem do ní se nahruvším, která se ujmá vedení věcí. Tato prozatímní vláda, prohlašuje republiku jako prozatímní státní formu, rozpouští sněmovnu poslaneckou, zapovídá sněmovně horní zasedání, stanoví podmínky volebního práva a svolává národní ústavodárné shromáždění.

HLAVA I.

Ústavní vývoj v monarchii Lotrinské.

I.

Monarchie Lotrinská v předvečer revoluce.

Monarchie Lotrinská jest souhrn „království a zemí“ spojených důsledkem pragmatické sankce v nedílnou a nedělitelnou jednotu pod žezlem rodu Habsburského resp. po vymření tohoto rodu (od r. 1780) Lotrinského. Toto spojení má jinou povahu, pohlížíme-li na ně s hlediska právního, a opět jinou, díváme-li se na ně s hlediska politického a zajisté také mezinárodního.

A. Hledisko právní.

Pragmatickou sankcí přijatou sněmy jednotlivých království a zemí v létech 1720—1723 změnila se dosavadní personální unie států Českého a Uherského a zemí Rakouských v unii reální. Jest sice pravda, že v této době ještě jiné země stály pod žezlem rodu Habsburského, právě tak jako i později jiné další země k tomu přistoupily, nicméně státní útvary český, uherský a rakouský byly a zůstaly i na dále základem monarchie. Tato reální unie záleží v tom, že všechny země spojené pod žezlem panujícího rodu mají nyní pojitko právní působící nutně a trvale. Je to jednotný nástupnický řád. Na příště týž panovník nutně nastupuje ve všech těchto zemích. Není tu však jen nutně společná osoba panovníkova, nýbrž nutně společný jest i panující rod neboli dynastie. Odtud tato reální unie jest po výtce unii dynastickou.

Tato nová unie dynastická se nikterak nedotkla státní samostatnosti spojených tří státních útvarů. Státy Český a Uherský podržují naprosto svou státní samostatnost, země Rakouské neboli Alpské zůstávají nadále ve svazku říše Říšskoněmecké jako její část a léno. Na tom nemění ničeho správní centralisace českorakouskouherská, nastávší v r. 1749, ani částečná správní centralisace českorakouskouherská dostavivší se v dobách pozdějších. Neboť i když nemá již stát Český svých vlastních nejvyšších úřadů, nýbrž nejvyšší úřady zřízené ve Vídni jsou nyní společně zemím českým a rakouským, později do určité míry i uherským, v zemích koruny České se na dále vládne výlučně ze státní moci

české představované králi Českými a nad státní moc českou v oblasti zemí českých vyšší státní moci není.

Nijaká změna po této stránce nenastala ani v r. 1804 přijetím titulu dědičného císaře Rakouského, neboť titul ten jest výslovně prohlášen za titul rodový (dynastický) t. j. jest vzat od jména rodu, nikoli územní (teritoriální) t. j. není vzat od nějakého území (od Rakouska nemohl býti vzat proto, že tehdy nějakého Rakouska nebylo, a od zemí Rakouských t. j. Horních nebo Dolních Rakous nikoli proto, že obojí Rakousy byly částí a lénem říše Říšskoněmecké a na území lenním svazkem stížené nebylo lze bráti titul královský nebo dokonce císařský). Titul tento jest dále titulem čestným, nikoli vládním. Ostatně patent z 11. srpna 1804, kterým se zavádí titul dědičného císaře Rakouského, výslovně prohlašuje, že tím se na dosavadních státoprávních poměrech jednotlivých království a zemí ničeho nemění. To potvrzuje i skutečnost, že korunovace na císaře Rakouského ač přislíbená vůbec zavedena nebyla, kdežto korunovace na krále Českého a Uherského byla výslovně podržána. Změna zavedená přijetím titulu dědičného císařství Rakouského jest v podstatě jen ta, že králi Českému a rovněž i králi Uherskému a arciknížeti Rakouskému přísluší čestný titul císaře Rakouského, jako již od dob Ferdinanda I. stavové čeští a zajisté i stavové uherští dávali svému králi titul „Jeho Milost Císařská“ t. j. Říšskoněmecká.

Po právu jsou tedy až do r. 1848 země koruny České, země koruny Uherské a země Rakouské neboli Alpské samostatnými státy spojenými navzájem pragmatickou sankcí v dynastickou unii. Pro státní povahu těchto zemí, v prvé řadě ovšem zemí koruny České a koruny Uherské mluví tyto skutečnosti:

Státy Český a Uherský jsou státní útvary svrchované; symbol této svrchovanosti jsou koruny Svatováclavská a Svatoštěpánská a korunovace na krále Českého a Uherského, neboť podle tehdejšího pojetí není korunovace leč na panovníka svrchovaného. Při korunovaci na krále Českého pak zvláště holdování stavů Moravských a Slezských dává jasný obraz a doklad státoprávního svazku koruny České. Oba státy mají své vlastní monarchické právo, které lze měniti jen za souhlasu krále a stavů. Mají dále svůj inkolát neboli kvalifikované státní občanství, ve státě Českém jednotný inkolát pro všechny země koruny; na tom ničeho nezměnilo zavedení „rakouského státního občanství“ občanským zákoníkem z r. 1811, poněvadž inkolát jest založen v ústavách stavovských a těch se občanský zákoník nedotkl. Pro stát Český dalším znakem státní samostatnosti jest i právo stavů Českých býti strážcem jednotnosti a celistvosti koruny České na základě majestátu krále Vladislava II. z r. 1499, kterýžto majestát byl v dvacátých letech 19. století výslovně uznán za platný.

Dále sem patří právo stavů voliti si krále, kdyby panující rod vymřel, atd.

B. Hledisko politické a mezinárodní.

Po stránce politické se věci mají poněkud jinak. Již personální unie založena v r. 1526 resp. pro Uhry 1527 měla politicky nepříznivé účinky na spolčené státní útvary (ztráta politické samostatnosti). T. zv. ústřední úřady zřízené při samém založení této personální unie měly přes to, že neměly nijakého oprávnění v ústavní skladbě spolčených státních útvarů a že podle pravé své povahy byly sotva více než pomocné orgány společného panovníka, značný politický vliv. Úřady ty měly zajisté jen hlas poradný. Avšak skutečnost tato vliv jejich spíše ještě zvětšovala, neboť mohly se krytí osobou a autoritou společného panovníka. Z toho však plynulo dále, že vliv a význam jejich byl v přímém poměru s rozsahem moci zeměpanské. Skutečně také úřady ty od prvé polovice 17. století při náhlém přesunu moci ve prospěch moci zeměpanské nabývaly místy již i skutečné povahy úřadů t. j. začínaly rozhodovati z vlastní moci (tajná rada). Takto již z osoby společného panovníka začínaly se také vyvíjeti instituce všem spolčeným státním útvarům společné.

Pragmatickou sankcí dostává se spolčeným státním útvarům nutně také pojiťka právního, ale tím se také politická pojiťka nejen množí, nýbrž stávají také intenzivnějšími. Již nejen instituce, nýbrž i určité věci se stávají královstvím a zemím spojeným pod žezlem rodu Habsburského resp. (od r. 1780) Lotrinského společnými. Jsou to zejména věci, ve kterých skladba stavovských ústav ponechávala panovníkovi celkem volnou ruku a ve kterých dále moc zeměpanská nabyla nesporné převahy nad mocí stavovskou. Sem patří v prvé řadě věci vnější, vojenství a určitý obor financí.

Věci vnější již ode dávna spadaly v obor moci zeměpanské; zde vliv stavů dosahoval měrou velmi skrovnou. Odtud zahraniční politika všech spojených státních útvarů již záhy byla vedena jednotně, spíše ovšem v zájmu panujícího rodu (pověstná dynastická politika rodu Habsburského) než v zájmu a prospěchu státních útvarů samotných. Sem patří dále vojenství. Po válce třicetileté, zejména když Ferdinand II. dav zavražditi Valdštýna strhl na sebe moc dříve Valdštýnovi jako generalissimu náležející, když zavedeno bylo stále vojsko a dále když vliv stavů na vojenství byl odstraněn, pohlíží se na vojenské síly z království a zemí stojících pod žezlem rodu panujícího již jako na vojsko jednotné, všem těmto královstvím a zemím společné. Vojsko toto jest výlučně zeměpanské a nazývá se obecně „císařským“. Ko-
nečně náleží sem i určitý obor financí t. j. finance zeměpanské,

které záhy v královstvích a zemích byly zcentralisovány a staly se jaksi společnými.

Tyto věci začínají se postupem doby pokládati za společné. Důsledkem toho však i úřady, které tyto věci spravovaly, jsou jaksi společně všem královstvím a zemím spojeným pod žezlem rodu panujícího (tajná rada, resp. tajná konference, dvorská komora, dvorská rada vojenská, dvorská a státní kancelář a pod.). Avšak úřady ty nejsou orgány jednotlivých státních útvarů; nejsou to úřady specificky ani české, ani uherské, ani rakouské. Původně jen pomocné orgány společného panovníka stávají se při vzrůstu moci zeměpanské, jak již výše bylo řečeno, skutečnými úřady. Poněvadž však základ jejich bytí byly moc a autorita společného panovníka, i nyní, když se stávají jaksi úřady, opírají se jen o moc společného panovníka. Takto vzniká zidání, jako by moc společného panovníka byla v souhrnu všech království a zemí jakousi vyšší mocí, a tvoří se fikce jakési nové moci státní, která není specificky mocí ani českou, ani uherskou, ani rakouskou, nýbrž jakousi mocí ústřední, nadřazenou státním mocem plynoucím z jednotlivých státních útvarů. Fikce tato jest posilována skutečností, že od Ferdinanda I., s malou přestávkou za Marie Terezie, společní panovníci byli zároveň také císaři Římskými a že jim tudíž příslušely titul a důstojenství vyšší, než měli jako panovníci jednotlivých státních útvarů, Odtud společným úřadům, poněvadž se připínaly ke společnému panovníkovi a oň se opíraly, se začala dosti záhy dávatí titulatura plynoucí z (vyššího) titulu a důstojenství společného panovníka. Právě tak, jako se společnému vojsku záhy začalo říkati „císařské“, tak i tyto společné úřady dostávaly titul: císařský, později císařský královský (c. k.), nebo někdy také císařský i císařský královský (c. i c. k.).

Od polovice 18. století přistupují k dosavadním společným úřadům nové společné úřady vzniklé správní centralisací. Centralisace tato se obmezuje spočátku jen na oblasti zemí Českých a Rakouských: zrušují se dosavadní ústřední úřady jednotlivých státních útvarů (dvorské kanceláře česká a rakouská) a na místo jejich se zřizují nové ústřední úřady ve Vídni společné nyní pro země České a Rakouské (directorium in publicis et camerilibus a nejvyšší soud). Ale od druhé polovice téhož století jde tato správní centralisace i na země polské a uherské.

Vedle toho usilují společní panovníci dále o to, aby vytvořili také společné zájmy a aby takto království a země u vědomí určitých společných zájmů se navzájem sblížovaly. Nad to snaží se panovníci také o asimilaci v jiných odvětvích života státního. Vydávají se zákony společné královstvím a zemím a začíná se již s kodifikacemi v různých oborech práva (soukromého, trestního, z části i veřejného). Rovněž se vzbuzuje v obyvatelích jednotlivých království a zemí vědomí existence jakési jednoty státní

tím, že všichni, kdož v královstvích a zemích pod zeměpanskou mocí společně žijí, mají býti pokládáni za tuzemce na rozdíl od příslušníků jiných států neboli cizinců.

Nebývalým posílením všech těchto snah a značným krokem v centralisaci a unifikaci království a zemí bylo přijetí titulu dědičného císaře Rakouského patentem z 11. (v zemích koruny Uherské 17.) srpna 1804. Jest sice pravda, že přijetím tohoto titulu nijaká změna ve státoprávní a ústavní skladbě království a zemí nenastala, a že tento titul po stránce státoprávní nijakých bezprostředních účinků, ovšem kromě nové titulatury, neměl. Ale po stránce politické účinky přijetí tohoto titulu byly dalekosáhlé. Až dosud společný panovník kromě titulu císaře Římského neměl nijakého jednotného titulu. Nyní společný panovník má jednotný čestný titul císaře Rakouského. Rovněž až dosud království a země nemají nějakého jednotného jména. Úředně se nazývají Dědičné Státy nebo také Dědičné Země, neúředně někdy, ve styku diplomatickém, se mluví o státech domu Rakouského (Domus Austriaca, la Maison d'Autriche). Nyní však, po přijetí titulu dědičného císaře Rakouského, zejména když o dva roky později zanikla hodnota císaře Římského, razí si již cestu jednotné jméno Dědičných Států a s ním i myšlenka jednotného státního území. Nedílná a nedělitelná jednota království a zemí spojených pod žezlem rodu Habsburského resp. nyní Lotrinského založená pragmatickou sankcí dostává jednotné jméno. Jméno to jest vzato z titulu dědičného císaře Rakouského. Začíná se již i úředně mluvit o císařství Rakouském, jehož hlavou jest císař Rakouský a ve kterém se vládne z jednotné moci rakouskocísařské. Z titulu původně jen čestného stává se nyní titul vládní. Toho císařství Rakouské zahrnuje v sobě dosavadní Dědičné Státy a dává jim na venek také jednotné jméno.

Po stránce politické a ve styku mezinárodním vystupuje takto císařství Rakouské jako jednotný stát s jednotným územím státním. Nad tímto územím státním vládne císař Rakouský, v jehož vládní moci se sbíhají státní moci vyplývající z jednotlivých útvarů státních, ze kterých právně jest císařství Rakouské složeno.

II.

Až do vydání t. zv. březnové ústavy.

Ústavní vývoj v monarchii Lotrinské v bouřlivém roce 1848 až do vydání březnové ústavy nešel jednotnou cestou. Historicko-právní rozdíly v jednotlivých skupinách zemských resp. státních osvědčily i v této době svůj vliv a měly v zápětí, že v různých skupinách zemských byly kladeny různé požadavky ústavní resp. státoprávní a jazykové resp. národní. Nutno tedy přihlídnouti zvláště k ústavnímu vývoji v zemích koruny české, zvláště v ostatních zemích neuherských a zvláště v zemích koruny uherské.

A. V zemích koruny české.

Zemím českým přísluší přednost, že na půdě monarchie v nich zprávy o únorové revoluci ve Francii nalezly první ohlas. Vedení přísluší zde Čechům, poněvadž na Moravě a ve Slezsku, až na ojedinělé výjimky, revolučního hnutí nebylo. Ale i v samotných Čechách nebylo náležitě jasno o dosahu a cíli celého hnutí, takže rok 1848 a události bezprostředně s tím spojené končí jen novou újmou státoprávní (odstraňování zbývajících znaků státní samostatnosti a porušení dosavadního právního vývoje neboli právní nepřetržitosti). Příčiny toho jsou několikeré.

Předem jest to rychlý spád událostí. Jedna událost se valila přes druhou, aniž bylo času události ty náležitě uvážit a dosah jejich postřehnouti. Dále jest to přílišná složitost událostí. Ráz na ráz se dostavovalo tolik nových událostí, že nebylo lze upoutati náležitou pozornost k jedné nebo k některým z nich. Český sněm ústavodárný, události ve Vídni, v Uhrách, slovanský sjezd v Praze, otázka frankfurtská atd., zaměstnávaly současně mysl českých politiků. Zejména otázka frankfurtská byla velmi důležitá pro poměr monarchie Lotrinské k říši německé. V ní právem bylo v Čechách spatřováno nebezpečí pro bytí českého národa a pro Čechy byla to otázka nejen politická resp. státoprávní, nýbrž i národnostní, která byla tehdy nejdůležitějším bodem českého programu. Konečně jest to nedostí jasně vědomí státoprávní a ne dosti určitě vyhraněný státoprávní program. Nebylo tu pravého pochopení pro státní právo. Politiků, kteří by náležitě vystihovali stav věcí po stránce státoprávní, bylo velmi

málo (snad jediný Dr. Brauner a Dr. Rieger). Sám Palacký, historik království českého, neměl pro to valného pochopení. Zdá se, že opojení ústavní mělo převahu nad přesvědčením státoprávními a že program státoprávní nevníkl tehdy ještě tak hluboko v mysli českého národa.

Dne 11. března 1848 byla konána schůze v lázních svatováclavských. Zde byl zvolen výbor svatováclavský, který se ujímá vedení; výbor tento byl o měsíc později sloučením s mimořádnou komisí zřízenou od tehdejšího purkrabí hraběte Stadionu přeměněn v Národní výbor. Zároveň bylo usneseno odeslati petici k panovníkovi, vypracovanou Drem Braunerem. Po stránce ústavní a státoprávní jsou důležité tyto články petice:

1. „aby pojištěn byl svazek mezi zeměmi k České koruně náležejícími, Čechy, Moravou a Slezskem, a ty aby zastávány byly od sněmu, každého roku buď v českém nebo v moravském hlavním městě shromážděného,

2. aby tyto země administrativně spojeny byly a zodpovědné politické, právní a finanční centrální úřady aby se v Praze pro ně zavedly,

3. aby stavovské zřízení království doplněno bylo svobodně volenými vyslanci všech měst a okresů venkovských,

4. aby byla úplná rovnost české národnosti s německou ve všech českých zemích, školách i úřadech,

5. aby se úřady obsazovaly domácím lidem, majícím stejně dokonalou známost obou v zemi panujících jazyků“.

K přesné formulaci této petice byla zřízena zvláštní komise, která ji poněkud pozměnila vynechavši z ní zejména požadavek správního spojení zemí koruny České a zřízení ústředních úřadů v Praze.

Na tuto petici došla odpověď krále kabinetním listem z 23. března 1848. Odpověď tato však neuspokojila, byla tedy vypracována a odeslána (dne 29. března 1848) nová (druhá) petice, ve které byl již obsažen výše uvedený vynechaný požadavek.

S hlediska ústavního a státoprávního dlužno k těmto peticím připomenouti, že jsou podávány sborem (svatováclavským), jehož tehdejší ústava česká nezná. Jakými prostředky jest provéstí žádané požadavky, jest udáno jen všeobecně. O obsahu petice má být rozhodnuto jednostranným aktem absolutního krále. Zajímavé jest, že se v první (neodeslané) petici nemluví ničeho o poměru zemí koruny České k celkové monarchii; ba tento pojem zde vůbec chybí. V první petici se praví, že království České jest „perla koruny Císaře Milosti“ a stanoví se cíl státu věrně a pevně „pod císařskou korouhví Rakouskou“. Ve druhé petici se trvá na pevném spojení „s veškerým státem rakouským“, ale čte se v ní jasně, že „c. k. Milost“ vládne v koruně české jako král český.

Druhá petice byla vyřízena kabinetním listem z 8. dubna 1848, vyhlášeným v provinciální sbírce zákonů pro rok 1848 pod čís. 74. a tedy platným zákonem zemským. Jím se povoluje zřízení „odpovědných nejvyšších úřadů pro království české v Praze s rozšířeným okresem činnosti“ (čís. 3.), úplná národnostní a jazyková rovnoprávnost (čís. 1. a 9.), vypsaní prvního českého sněmu, ke kterému mají býti povoláni „všickni stavové země“; shromáždění toto má býti sestaveno „ze zástupců národu, zvolených na základě takovém, aby skrze ně všechny důležitosti zemské rovnou měrou byly opatřeny a co možná nejvíce občanů mohlo voliti a volenu býti; ono má míti právo, o všech věcech zemských raditi se a rozhodovati“.

Sněmu českého nejbližší příštího mají se podle tohoto kabinetního listu zúčastniti tyto zástupcové:

„a) Všichni, kdožkoli posud právo měli k sněmu přicházeti, foliko že nastoupí vzhledem měst královských ta změna, že voliti má

b) královské hlavní město Praha dvanácte zástupců ze stavu městského, každé pak z ostatních královských měst tohoto království aspoň jednoho,

c) každé jiné město venkovské, mající nejméně 4000 duší, rovněž jednoho poslance,

d) má-li které město venkovské 8000 obyvatelů aneb více, může k sněmu Českému vypraviti dva poslance,

e) Vysoké školy Pražské má zastupovati Rector Magnificus a nad to fakultu jejich každou, rovněž jako i ústav technický vždy jeden poslanec zvláště.

f) K zastupování všech ostatních tříd obyvatelstva, kteréž nejsou obsaženy ve člancích předeslaných, mají se z každého okresu vikariálního vypraviti dva poslanci.

K volení zástupců národních má na venku právo každý občan, který platí daň, po městech pak každý měšťan.

Kdo voliti chce, na tom se dále i to vyžaduje, aby také byl dvacátý pátý rok stáří svého překročil. Kdo však volen býti má, musí býti v zemi zrozen a nejméně třidcet let stár.

Voliti ani voleni býti nemohou ti: všechny pod opatrování postavené osoby, pak všickni bankrotníci, pokud se nevina výroků soudními neosvědčila, a všickni ti, kteříž pro zločin cti zabavující aneb pro podobný těžký policejní přestupek u vyšetřování byli a za nevinné prohlášení nejsou.“

Naproti tomu žádost o spojení zemí koruny České pod jednou nejvyšší zprávou a se společným sněmem se odkazuje na „sněm Našich říší nejprve příští“ (čís. 4.), čímž rozuměti dlužno zajisté sněm vídeňský.

Kabinetní list jest důležitým mezníkem českých snah o zemskou ústavu a právem se nazývá novodobou českou chartou. Roz-

sahově se vztahuje jen na království české a také odpovědné nejvyšší úřady v Praze v něm přislíbené mají mít působnost (jen) pro království české. Ovšem na druhé straně nesluší přehlížeti, že žádost o spojení zemí koruny České pod jednou správou a v jeden sněm (podaná od výboru svatováclavského, tedy jen od sboru českého, nikoli také od některého zastupitelského sboru moravského a slezského) nebyla přímo zamítnuta, nýbrž vyřízení odkázáno na sněm vídeňský, kde země koruny České měly být také zastoupeny. V té době nebyly však známy ani složení tohoto „příštího“ sněmu, ani jeho pravomoc, nebylo lze tudíž se dohadnouti osudu této žádosti o spojení zemí koruny České, jako vůbec nelze vyčístí, jak kabinetní list pohlížel na státoprávní poměr zemí koruny České k monarchii Lotrinské. Otázka spojení zemí koruny České k monarchii zůstávají tudíž nerozřešeny.

Obsahově znamená kabinetní list předem vzdání se výhrady práva zákonodárného obsažené v Obnoveném Zřízení Zemském z r. 1627, takže na příště jest král český již vládařem ústavním. Dále kabinetní list tento spolu s kabinetním listem z 23. března 1848 vyslovují formální nepřetržitost s dosavadní ústavou (výslovně v oboru práva jazykového). Konečně český sněm podle tohoto kabinetního listu přislíbený má právo se raditi a rozhodovati „o všech věcech zemských“. Jest tudíž (spolu s králem) výlučným sborem pro všechny věci zemské a jest dále také sněmem ústavodárným t. j. má se raditi a rozhodovati o příští zemské ústavě. Že tomu tak, svědčí zejména doložka ministra Pillersdorffa ke kabinetnímu listu, ve které tento vyslovuje důvěru, že „páni poslanci pražští“ naleznou v tomto kabinetním listu „zcela uspokojující rukojemství za žádoucí vyvinování ústavy vlastenecké“; ostatně v té době nebylo nikterak pochybováno o tom, že tento první sněm český má být sněmem ústavodárným.

Kabinetním listem z 8. dubna 1848 byl položen základ k budoucí ústavě zemské. Avšak v této době již se ve Vídni jedná také o ústavu říšskou a byl zejména také přislíben sněm všech království a zemí (viz níže), ve kterém by byly zastoupeny, jak se ostatně v samém kabinetním listu pod čís. 4. výslovně praví, i země koruny České. Šly tedy vedle sebe souběžně snahy o ústavu českou a o ústavu říšskou a bylo nutno při ústavní a státoprávní úpravě vzájemný poměr obou těchto ústav vyřešiti. Úprava vzájemného tohoto poměru byla jaksí napověděna přípisem ministra Pillersdorffa státnímu ministru a dolnorakouskému zemskému maršálkovi hraběti Montecucculi (jako odpovědi na protest poslanců z německých dědičných provincií proti kabinetnímu listu) z 25. dubna 1848. V přípisu tomto se m. j. praví, že „neleželo v omyslu vlády, dáti Českému zemskému sněmu pro jeho porady a rozhodování širší obor, nežli obor vlastních zemských záležitostí, že tedy i v Čechách obecné organismu celého

mocnářství se dotýkající záležitosti ponechány býti musí usnešením říšského sněmu a že zřízením odpovědných zemských nejvyšších ouřadů ministerstvu za věrné plnění ustanovení zákonodární moci odpovědnému nesmí býti v oboru jeho povinnosti žádná mez kladena.“ Záleželo tedy vše na příštím vývoji věci.

Kabinetní list z 8. dubna 1848 způsobil v Čechách u české části obyvatelstva veliké uspokojení, ale stal se také (zároveň s otázkou frankfurtskou) příčinou rozladění mezi oběma národnostmi v Čechách, které až dosud šly celkem svorně. Za hranicemi království kabinetní list resp. snahy české o ústavu a o spojení zemí koruny České se setkaly celkem s naprostým odporem. Již dne 9. dubna, tedy druhý den po vydání kabinetního listu, Němci z Čech, Moravy a ze Slezska, žijící ve Vídni, podali — aniž by, jak se zdá, měli vědomost o obsahu kabinetního listu — protest ministroví Pillersdorffovi, ve kterém prohlašují, že jsou proti všemu oddělení Čech, Moravy a Slezska od ostatních rakouských zemí a chtějí se s druhými rakouskými zeměmi připojiti k Německu, a protestují dále proti jakémukoli zkracování německé národnosti v zemích českých. Podobný obsah měl i protest centrálního výboru zemských stavů zasedajícího ve Vídni. Litovatí sluší, že i sněm markrabství moravského — a to jak stavovský dne 14. dubna, tak i t. zv. selský v červenci 1848 — se vyslovil proti státoprávnímu spojení všech zemí koruny České.

Sněm moravský byl dne 2. dubna od gubernia moravskoslezského úředně zpraven o druhé petici pražské a požádán o dobré zdání v této věci. Referátem o této petici byl pověřen poslanec za město Uherské Hradiště, Dr. Alois Pražák, jeden z pěti českých poslanců na sněmu. Referát se vyslovil zcela rozhodně proti spojení Moravy s Čechami jednak z důvodů formálních, že druhá petice není podána stavy, jakožto zákonným orgánem království českého, jednak z důvodů hmotných, ježto — na základě delšího odůvodnění historickoprávního, věcně ne vždy správného —

„1. Morava jest země od Čech neodvislá náležející k celistvému svazku rakouského mocnářství.

2. Mezi oběma zeměmi bylo vždy stejností národností a pánovníků úzké spojení, stavovské spojení ale nemůže býti bez porušení zřízení a samostatnosti Moravy zákonně vyřčeno.

I ohledy na materiální interesy a sympatie moravské země vedou stavy Moravské k tomu, aby se prohlásili proti stavovskému i politickému spolku Čech a Moravy...“

V odůvodnění dále se praví, že stavové moravští v této druhé petici pražské musí „spatřovati útok na integritu Moravy“ i že český separatism „jest však právě nyní tím politování hodnější, čím větší se jeví potřeba, zároveň s vládou vším úsilím působiti na konsolidování společného svazku veškerých provincií v jednu mohutnou konstituční monarchii“.

Ve schůzi sněmovní konané dne 14. dubna se za spojení Moravy s Čechami přimlouvali jen hrabě Bedřich Sylva-Taroucca a německý poslanec za Jihlavu Ig. Streit. Sněm však hlasy 72 proti 6 — proti hlasovali jen hr. Bedřich Sylva-Taroucca a pět

německých poslanců za město Jihlavu — přijal zamítavý návrh referenta — čeští poslanci hlasovali šmahem proti spojení — s dodatkem knížete Liechtensteina, „že páni stavové zachování a obranu nedotknutelnosti a nezávislosti markrabství Moravského proti všelikým manifestacím a pevné připojení jeho k mocnářství rakouskému považují za svou povinnost; že však při tom, pokud tím nezávislost Moravy v nebezpečí neuběhne, přátelský spolek s královstvím českým, stejností jazyka spřízněným, a stálou vážností národností a jazyka zachovávatí budou a chtějí“.

T. zv. selský sněm průhledně odmítl spojení s Čechami v § 1. návrhu zemského zřízení moravského, který zněl: „Morava jest samostatná, jen s korunou rakouskou a sice ústrojně spojená země“.

Novou újmu snah o českou ústavu přinesla s sebou zatím již vydaná t. zv. dubnová ústava. Ústava tato výslovně měla platiti i pro království české (viz níže), obsahově přicházela tudíž do ostrého rozporu s kabinetním listem. Podle kabinetního listu měl býti český sněm ústavodárným, kdežto podle §u 55 dubnové ústavy měli provinciální stavové povinnost navrhnouti změnu svých ústav době přiměřenou a mělo býti jedním z prvních úkolů říšského sněmu tyto návrhy „zkoumati a hodnotiti“. Země vůbec neměly míti práva zákonodárného. Nad to pak i zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro království české bylo v naprostém rozporu s jednotnou ústřední mocí říšskou. Přes to však se na ústavě české pracovalo dále. Národní výbor vypracoval volební řád do sněmu, schválený v květnu ministrem vnitra. Volba byla tajná a volilo se zvláště podle vikariatních okresů, zvláště podle měst, zvláště v Praze a zvláště na univerzitě a technice.

Právo hlasovací měl každý státní občan dokonavší 25. rok svého věku, který v městě bydlí a tam jest měšťanem, na venkově pak bydlí, platí nějakou přímou daň a propadlou částku daně do týdne před volbou zaplatí. Volen býti mohl každý státní občan v zemi zrozený, bez rozdílů náboženského vyznání, který v Čechách bydlí a dokonavší 30. rok svého věku. O platnosti volby toho, který sice má jinak všechny náležitosti volitelnosti, není však v Čechách zrozen, rozhodne sněm sám. Ani práva hlasovacího, ani volitelnosti nemají osoby vytčené již výše v kabinetním listu. Veřejní úředníci mohou býti voleni, dávají se však na čas trvání sněmu na dovolenou. Kandidovati lze více než v jednom okresu volebním. K platnému zvolení se vyžaduje poměrně většiny. Vedle poslanců se volí zároveň hned také jejich náhradníci.

Do všech těchto věcí stále rušivě zasahovala otázka frankfurtská, t. j. obeslání či neobeslání ústavodárného sněmu frankfurtského. Přes rozklad nejvyššího purkrabí a přes protest Národního výboru vypsal vláda vídeňská přece jen volby do sněmu frankfurtského (na 25., pak 29. dubna). Volby byly skutečně také provedeny, avšak jen ve zmínčených krajích Čech. České kraje

nevolily a konečný důsledek voleb byl, že se národnostní rozpory mezi Čechy a Němci, kteří zatím byli již vystoupili z Národního výboru a založili si v Praze svůj vlastní t. zv. Constitutioneller Verein, ještě více zaostřily.

Zatím nejvyšší purkrabí hrabě Lev Thun vypsal volby do ústavodárného sněmu českého (a zřídil také o své újmě osmičlennou radu vládní, vypověděv poslušenství vládě vídeňské, což panovníkovi do Innsbrucku zvláště oznámil). Volby byly z valné části také provedeny a Národní výbor vypracoval program sněmu i návrh ústavy zemské, t. zv. hlavní zásady ústavy zemské. Návrh tento zavádí t. zv. společné věci, pojišťuje však zemi rozsáhlou autonomii i samosprávu, zejména samostatnou zemskou exekutivu a ustavuje zastupitelský sbor český na soustavě dvoukomorové (v nepravém smyslu).

Návrh zemské ústavy, celkem stručný, obsahuje tři zásady. První zásada stanoví, že se „samozákonnost (autonomie) a právo samosprávy, jakož i stávající posud svobody a práva království Českého zachovají potud, pokud společná říše Rakouská při nich silna a na venek mocna býti může“. Na základě toho stanoví se okruh t. zv. věcí společných, t. j. těch, které spadají v pravomoc ústřední moci výkonné a zákonodárné t. j. císaře a říšského sněmu. To jsou jednak věci zákonodárství a správy, které slouží k tomu, „aby Rakousko proti jiným státům co mocný celek stálo“ a to: věci vojenské, státní úvěr, státní a obchodní smlouvy a všechny věci zahraniční, jednak věci zákonodárství a správy, „na jichžto stejném zřízení pravá souvislost jednotlivých částek celého mocnářství záleží“, tudíž věci obchodní, celní, poštovní, mince, míry a váhy, civilní a trestní zákonodárství, hlavní státní silnice a železnice, náklad na tyto věci jmenované a konečně i vyměření podílu, jakým každá země jest povinna na tyto věci přispívati. Všechny věci zde neuvedené náležejí v pravomoc zemského zákonodárství a zemské správy.

Druhá zásada obsahuje složení sněmu českého. Sněm jest ustaven na soustavě dvoukomorové v nepravém smyslu, t. j. sněm sám volí ze sebe druhý sbor, senát. Sněm záležitosti z poslanců krajů venkova a měst. V kraji přijde na každých 20.000 obyvatelů jeden poslanec, města přes 6000 volí jednoho, přes 10.000 obyvatelů dva poslance, město Praha volí dvanáct poslanců. Virilistů není a rovněž ani zástupců university a techniky. Právo hlasovací má každý zletilý státní občan, který platí přímou daň anebo má vlastnosti potřebné ke členství v národní obraně. Právo volitelnosti má každý občan v zemi zrozený nebo za domácího přijatý (naturalisovaný) dokonavší 28. rok svého věku. Senát se skládá ze 60 členů; každého roku vystupuje jedna šestina a doplňuje se novými volbami ze středu sněmu. K člen-

ství v senátu se vyžaduje dokonaný 36. rok věku. Sněm se volí na tři roky, a shromažďuje se každoročně.

Třetí zásada upravuje výkonnou moc. Úřadové se dělí na císařské královské a na královské zemské. Oni jsou úředníky říšskými, spravují věci společně a platí se z obecných důchodů státních; ti to jsou úředníky království českého, spravují věci zemské a platí se ze zemského fondu. Úřady říšské neboli císařské královské jsou ministerská rada t. j. ministři: války, vnějších věcí, financí, obchodu a veřejných prací, v čele s císařem a s úřady nižšími jim podřízenými. Královské zemské úřady jsou: náměstek neboli místokrál, odpovědná místodržící rada složená z pěti odborů neboli „rad“ a královští zemští úřadové pod místodržící radou a to: politická správa zemská s jejími podřízenými úřady, ředitelství studií, nejvyšší soudní dvůr s podřízenými instancemi, zemská pokladna s potřebnými účetními a úvěrnými odděleními, zemské stavitelské ředitelství, obchodní komora atd.

Ústavodárný sněm český se nesešel, ačkoli volby do něho byly již z převážné části vykonány. Byl zmařen vypuknutím bouřemi svatodušními. Nejvyšší purkrabí hr. Thun neodhodlal se přes naléhání předních již zvolených poslanců českých je svolati. Národní výbor byl dne 26. června rozpuštěn, o tři dny později i prozatímní vládní rada a zástupcové českého národa zatím při říšských volbách zvolení vstoupili (bez jakéhokoli státoprávního ohrazení) do ústavodárného sněmu říšského ve Vídni. Snahy, o českou ústavu vzaly tím úplně za své.

Na Moravě šly věci klidnou cestou; revolučního hnutí zde celkem nebylo a nepotržitost právní byla úplně zachována. Nepřihlížíme-li k nepochopení státoprávnímu, nemůžeme sněmu moravskému — a to i stavovskému — upřítí značné porozumění pro otázky časové.

Stavovský sněm moravský již dne 11. března 1848 žádal nejvyššího kancléře za mimořádné svolání sněmu. Žádosti této bylo vyhověno, a stavovský sněm — poslední — se sešel dne 30. března. Členové kurie městské (stav městský) měli v té době dohromady jeden hlas. Hned však v první schůzi sněmovní bylo k návrhu předsedy sněmu usneseno dáti každému královskému městu, jichž bylo tehdy sedm, jeden hlas. Měl tedy stav městský sedm hlasů, což pak ještě v tomto zasedání zvýšeno na třicet. Již ve druhé schůzi sněmovní byl aklamací přijat návrh přibrati také zástupce stavu selského. Vypracován a také přijat prozatímní volební řád. Sněm jest ustaven na soustavě jednokomorové a skládá se ze čtyř kurií: velkostatkářů, obcí městských, obcí venkovských a ze zástupců university olomoucké, jichž jest pět. V kurii obcí městských a venkovských se volí nepřímo na podkladě cenovém, po případě kapacitním.

V kurii velkostatkářské jsou hlasy virilní; zastoupení i plná moc se připouští. Za velkostatek se pokládá všeliké panství nebo statek, vložený v moravské desky zemské nebo desky manské, se kterým jest spojen výkon moci patrimoniální. Stavovství lípí na statku, nikoli na osobě. Virilní hlas může míti jen rakouský státní občan svéprávný, dokonavší 24. rok svého věku a zachovalý t. j. kdo nebyl odsouzen pro nějaký zločin nebo těžký policejní přestupek spáchaný ze zjištěnosti.

Za obce městské se pokládají města královská, dále města mající aspoň 3000 obyvatelů a města s menším počtem obyvatelů, mají-li svůj vlastní magistrát. Každé královské město vysílá jednoho poslance, má-li však více než 3000 obyvatelů, za každých dalších 3000 obyvatelů opět jednoho poslance; ke zbytkům se nepřihlíží. Města venkovská vysílají na každých 3000 obyvatelů jednoho poslance. V obcích venkovských připadá jeden poslanec na každých 15.000 obyvatelů. Za universitu olomouckou jde rektor a za každou fakultu jeden zástupce, který musí býti profesor nebo graduovaný člen fakulty.

Volby jsou nepřímé. V městech se na každých 200, v obcích venkovských na každých 300 obyvatelů volí jeden volitel, a souhrn volitelů volí poslance. K vlastnosti volitele se vyžaduje státní občanství rakouské — tedy nikoli zemský indigenát, jako tomu bylo v Čechách —, zletilost, svéprávnost, zachovalost, usedlost v místě nejméně po jeden rok, hospodářská samostatnost (dělníci, čeledínové, tovaryšové atd. nemohou býti voliteli), konečně placení daně přímé nebo stálý roční příjem 200 zl. stf.; této poslůze uvedené náležitosti jsou prosti členové obecních výborů, představení a správcové ústavů obecně prospěšných, farní duchovenstvo všelikého vyznání, veřejní učitelé a doktoři (t. zv. kapacity). K volitelnosti se vyžadují vlastnosti volitele a dokonaný 30. rok věku.

Poslanci nesmějí přijímat ani od volitelů, ani od kohokoli jiného nějakých instrukcí.

Ve schůzi (stavovského) sněmu, konané dne 28. dubna, přijat byl na návrh zemského výboru protest proti nařízeným volbám do sněmu frankfurtského resp. „proti připojení markrabství Moravského k novému německému spolku“ a usneseno žádati ministerstvo, aby z nařízených voleb sešlo.

Nový sněm, zvaný také selským sněmem a majícím jednohlasovou většinu českou (z 247 členů byli 124 Češi a 123 Němci) sešel se dne 31. května 1848. Na základě ministerského nařízení z 5. června, aby sněm předložil návrh zemské ústavy ústavodárnému sněmu říšskému ke schválení, byl vypracován a také přijat návrh zřízení zemského. Tento návrh nezná jiného státoprávního spojení Moravy než „s korunou rakouskou“ (viz výše), stanoví vlastní zákonodárství a samosprávu „pořádko na všechna spořádání země a na prostředky k tomu potřebné“. Zákonodárná moc přísluší sněmu zemskému složenému z jedné komory a volenému na šest let spolu s císařem, který však má jen veto t. zv. odkládací. Moc výkonná jest vykonávána zemským hejtmanem nebo jeho místodržícím jmenovaným od císaře. Zemský hejtman jest ze svého úředního konání odpověden sněmu zem-

skému, který má právo naň si stěžovati u „nejvyššího dvoru říšského soudu“; on také spolupodepisuje zákony zemské císařem sankcionované. Moc soudcovská jest vykonávána ve jménu císaře „soudními úřady“.

Toto zemské zřízení jest stručné (čítá celkem 54 paragrafy), ale obsahově velmi zajímavé. Moc zákonodárnou ve věcech zemských vykonává zemský sněm. Návrhy zákona sněmem usnesené se předkládají prostředkem zemského hejtmana císaři k potvrzení. Potvrzení má býti dáno do tří neděl. Nedojde-li potvrzení v této lhůtě, resp. vrátil-li se návrh zákona nepotvrzený, a stane-li se tak dvakrát a sněmi přes to (po třetí) na svém návrhu setrvává, nemůže býti potvrzení od císaře odepřeno. V jaké státoprávní funkci zemské zákony potvrzuje, se zde však nepraví.

Sněm zemský se skládá ze zástupců venkova, měst a zemské university. Venkovské obce vysílají na každých 20.000 obyvatelů jednoho poslance. Každé město mající nejméně 3000 obyvatelů vysílá jednoho poslance a na každých dalších 9000 obyvatelů, opět jednoho poslance; města s 2000, ale pod 3000 obyvatelů vyšlou vždy dvě dohromady jednoho poslance. University vysílá tři zástupce.

Volí se, jak sluší míti za to, přímo. Právo hlasovací má každý rakouský státní občan na Moravě bydlící, dokončivší 24. rok svého věku, svéprávný a zachovalý, který má pozemek, dům nebo živnost daní podrobenou, aneb který jest doktorem nebo vykonal státní zkoušku. Podmínky volitelnosti jsou celkem tytéž jako práva hlasovacího. Období volební činí šest let.

Sněm rozhoduje o platnosti voleb, stanoví se svůj jednací řád, volí svoje činovníky a má právo zavést vyšetřování o věcech v jeho pravomoc spadajících. Zasedání začíná pravidlem první pondělí měsíce května a nemůže se odročiti déle než na šest měsíců. K rozpuštění dojde z usnesení tří čtvrtin všech členů anebo císařským nařízením, které vyslovuje zemský hejtman; v tomto případě jest však svolati nový sněm do dvou měsíců. Výbor zemský, dosavadní hodnostáři zemští a jméno „stavové“ přestávají; k vykonávání běžných prací zvolí sněm ze svého středu 12 členný výbor. Členové sněmu nemohou býti potahováni k odpovědnosti pro hlasování nebo mínění pronesené ve sněmu a mají imunitu proti stíhání pro činy trestné nebo pro dluhy.

Pokud výkonné moci se týče, nerozeznává zemské zřízení mezi úředníky říšskými a zemskými. V čele výkonné moci v zemi jest zemský hejtman nebo jeho místodržící jmenovaný císařem a pod zemským hejtmánem jest čtvero oddělení spravující věci jak říšské, tak i zemské.

Moc soudcovskou vykonávají soudy a to v konečné instanci vrchní apelační a zrušovací soud země; za hranice země odvolání nejde. K usnesení o změně nebo doplnění zemského zřízení jest třeba dvoučlenné většiny všech členů sněmu.

B. V ostatních zemích neuherských.

Snahy o ústavnost šly zde, právě tak jako v Čechách zdola, a akty panovníky zavádějící ústavnost jsou vymožeností tohoto hnutí: vláda vídeňská jen podléhala jeho nátlaku.

Již dne 15. března 1848 vychází císařský patent o ústavnosti. Patent tento slibuje „povolání vyslanců všech provinciálních

stavů a centrálních sjezdů Lombardsko-Benátského království v čase co nejmožněji nejkratším se zesíleným zastoupením stavu měšťanského a pod ohledem na stávající provinciální řády zemské k účelu námi uzavřené konstituce vlasti“.

Povoláním vyslanců provinciálních stavů a centrálních kongregací lombardskobenátských dlužno zajisté rozuměti sněm nebo sjezd ve Vídni. Obsahuje tudíž tento patent prvek silně centralistický; ovšem nepraví se v něm, kterých zemí provinciální stavové mají býti svoláni, zda také zemí uherských, ale z průběhu dosavadního všech událostí sluší míti za to, že tu jde jen o stavy zemí neuherských. Jakou pravomoc tento sněm nebo sjezd má míti, bude-li sněmem ústavodárným, nebo bude-li míti v úřadách o „konstituci vlasti“ hlas jen poradný, vyčísti nelze. Rovněž nelze seznati, jaký územní rozsah má zde výraz „vlast“. Jedno jest však jisto: na dosavadních základech říšského a zemského ústrojí nemělo býti mnoho měněno, zejména dosavadní zřízení stavovské mělo by býti zachováno a jen zastoupení stavu městského mělo býti zesíleno.

Tyto ústupky byly však tehdejšímu hnutí vymožeností příliš malými; zejména zřízení stavovské se pokládalo za překonané. Vláda vídeňská také upouští od myšlenky svolati provinciální stavy a přizpůsobuje se požadavkům doby. Dne 25. dubna 1848 vydává panovník „ústavní listinu rakouského císařského státu“, ústavu, která se nazývá také dubnovou nebo po svém původci Pillersdorfovou. Oktrojovaná ústava tato platí jen pro ty země monarchie, které jsou zde zvláště vypočteny, t. j. pro všechny t. zv. země neuherské čítajíc v to země koruny české a s vyloučením zemí italských.

Namnoze se má za to, že tato ústava zavádí „císařství rakouské“ a contr. zemí uherských. Názor ten jest však mylný. Z §u 1 („Všechny země patřící k rakouskému císařskému státu tvoří nedílnou konstituční monarchii“) a §u 2 („Ústavní listina má platiti pro tyto země císařské říše, totiž . . .“) plyne, že pojem „císařského státu rakouského“ jest širší než souhrn zemí, pro které má tato ústava platiti. Sluší tudíž tvrditi, že „císařským státem rakouským“ se rozumí celá monarchie Lotrinská, tedy i země uherské a italské.

Ústava dubnová jest ústavou centralistickou: zná jen jednu (ústřední) výkonnou moc a jedno zákonodárství. Výkonná moc přísluší císaři, který ji vykonává prostředkem odpovědných ministrů. Moc zákonodárná přísluší císaři spolu s říšským sněmem. Říšský sněm jest ustaven na soustavě dvoukomorové: skládá se ze senátu a ze sněmovny poslanecké.

Senát se skládá: z členů císařského domu dokonavších 24. rok svého věku; z členů jmenovaných císařem na doživotí bez ohledu na stav a zrození; ze 150 členů volených na celé období

volební od nejvýznamnějších držitelů statků. Sněmovna poslanecká se skládá ze 383 členů volených na základě lidnatosti a na základě zastoupení všech státoobčanských zájmů. Každá sněmovna se sama ustavuje a sama si stanoví svůj jednací řád. Členové sněmoven nesmějí přijímatí nijakých instrukcí, vykonávají svoje právo jen osobně a mají imunitu proti trestnímu stíhání a zatčení.

K platnosti každého zákona jest třeba přivolení obou sněmoven a sankce císařské (důsledkem toho není zemských zákonů). Zákonodárná iniciativa přísluší císaři a každé z obou sněmoven. Obě sněmovny jsou si v podstatě rovny; jen zákony branecké a finanční dlužno podati a projednati nejprve ve sněmovně poslanecké.

Státním občanům se zaručují t. zv. státoobčanská a politická práva a všem národním kmenům neporušitelnost jejich národnosti a jazyka.

V rámci souhrnu zemí, pro které tato ústava má platiti, jsou jednotlivá království a země pouhými provinciemi bez vlastního práva zákonodárného a jejich obvod může býti říšským zákonem libovolně měněn. V těchto zemích má zůstati dosavadní zřízení stavovské, ovšem jest nutno ústavy zemské změnití. K tomu účelu jsou provinciální stavové povinni předložiti říšskému sněmu návrhy na změnu zemského zřízení přiměřenou době a bude jedním z prvých úkolů říšského sněmu tyto návrhy zkoumati a hodnotiti. (Na českou chartu se v této ústavě zřetel nebere a výraz „česká koruna“ zde vůbec nepřichází; země české jsou právě takovými provinciemi jako ostatní země neuherské.)

Doložití sluší, že dubnová ústava vytvořuje ze zemí, pro které má platiti, ve skutečnosti nový, dosud nebývalý a bezejmenný stát a zavádí taktó, ježto pro země koruny uherské platí již ústava zvláštní (viz níže), v monarchii Lotrinské skutečný dualism.

Císařským patentem z 8. května 1848 byl oktrojován i prozatímní volební řád do říšského sněmu. Počet členů senátu nesmí přesahovati 200. Ohledně členů císařského domu změněno ustanovení ústavy, v ten smysl, že nikoli všichni členové císařského domu dokonavši 24. rok svého věku jsou členy senátu, nýbrž jen ti, které císař od případu k případu členy senátu jmenuje. Pro volby z držitelů největších statků jest vysloveno měřítko, že jest stanoviti census tak vysoký, aby na každého člena senátu z jednotlivé země připadlo dvacet voličů. Do poslanecké sněmovny jsou volby nepřímé: voliči volí volitele a ti to pak poslance. Voličem jest každý rakouský státní občan bez rozdílu vyznání, který dokonal 24. rok svého věku, jest svéprávný, má šest měsíců ve volebním okrese svoje řádné bydliště a není volitelný do senátu. Nemají však práva hlasovacího: dělníci na denní nebo

týdenní mzdu, osoby služebné a ti, kdož mají podporu z veřejných dobročinných ústavů. Volitelný jest každý rakouský státní občan, který dokonal 30. rok svého věku a má právo hlasovací do jedné z obou sněmoven v zemích, pro které má ústava tato platiti.

Vydáním ústavy dubnové, jakož i volebního řádu myšlenka zachovati řádu stavovské byla pohřbena.

Ani tato ústava, ani prozatímní volební řád však neuspokojily. Nespokojenost se obracela zejména proti třem bodům ústavy resp. volebního řádu. Jednak, že ústava jest panovníkem oktrojována, tudíž vydána bez souhlasu národa, což se přičilo zásadě svrchovanosti národa. Dále, že říšský sněm má míti dvě komory, neboť politickým ideálem byla tehdy soustava jednokomorová. Konečně, že prozatímní volební řád jest vybudován na soustavě censové, což budilo tím více odpor, ježto volební řád do ústavodárného sněmu frankfurtského, do kterého byly volby v jednotlivých zemích již vykonány, byl vypracován na podkladě všeobecného práva hlasovacího.

Vláda i zde povolila ve všech třech bodech. Císařskou proklamací z 16. května 1848 bylo stanoveno, že první říšský sněm bude ústavodárným sněmem a jen s jednou komorou; zároveň byl také změněn volební řád potud, že jakýkoli census byl odstraněn, právo hlasovací přiznáno i dělníkům pracujícím za denní neb týdenní mzdu, s vyloučením čeledí a osob žijících z veřejné dobročinnosti, a že věk potřebný k volitelnosti byl snižen na 24. rok.

Na základě tohoto změněného volebního řádu byly volby provedeny a ústavodárný říšský sněm se sešel dne 22. července 1848 ve Vídni a byl slavnostně zahájen v zastoupení císařově arciknížetem Janem. Sněm tento záhy zvolil ze sebe dva výbory: jeden pro vypracování ústavy, druhý pro vypracování základních práv státoobčanských. Jeho práce byly však přerušeny říjnovou revolucí ve Vídni; skončován byl jen zákon o zrušení roboty (31. srpna). Sněm byl císařským reskriptem z 22. října odrocen a svolán opětně do Kroměříže, původně na den 15. listopadu, později na den 22. listopadu téhož roku, kdy se skutečně také znovu sešel.

Den před tím došlo však k události na první pohled málo významné, která však měla pro další vývoj věcí v monarchii (a zajisté i za hranicemi) značný dosah: dosavadní ministerstvo odstoupilo a předsedou nového ministerstva byl jmenován Felix kníže ze Svarcenberka. Jím nastupuje politika „silné ruky“; vláda potlačení říjnové revoluce vídeňské začínila si býti vědoma své moci a nastoupením ministerstva Svarcenberkova počíná zvolna, ale jistě, již reakce proti právům národů a proti svobodě. Této počínající reakci vadila však m. j. rozhodně jedna věc:

dosavadní panovník Ferdinand V., který byl vázán nejen koru-
novačnými přísahami, nýbrž i jinými závazky ústavními. Z toho
důvodu kn. Švarcenberk posunul opět v popředí plán, který tu
byl již delší dobu, aby totiž slabomyslný Ferdinand V., který
ve skutečnosti nikdy nevládl, konečně odstoupil, a na jeho místo
aby nastoupil panovník nový, který by nijakými přísahami nebo
slíby ústavními vázán nebyl. Tím měl být bratřevce Ferdinanda
mladý arcikníže František Josef. Plán tento byl také uskuteč-
něn. Ferdinand V. byl konečně (po jistém zdráhání) pohnut k od-
stoupení a dne 2. prosince 1848 nastupuje vládu nový panovník
František Josef.

Obrát v celé politice vnitřní způsobený změnou na trůně
jest patrný již z manifestu, kterým nový panovník ohlašuje
svoje vstoupení na trůn. V tomto manifestu, daném dne 2. pro-
since 1848 v „královském hlavním městě“ Olomouci (kam se
byl císařský dvůr z Vídně za říjnové revoluce přesídlil), ohla-
šuje František Josef, že jest mocí pragmatické sankce povolán,
vsadit si „koruny“ svých říší na hlavu. Důvěřuje, že „na pod-
kladě pravé svobody, na podkladě rovného práva všech národ-
ností říše a rovnosti všech státních občanů před zákonem, jakož
i účastenství zástupců lidu na zákonodárství vlast znova povsta-
ne ve staré velikosti, ale v nové síle,“ prohlašuje však pevně
odhodlání „lesk koruny nezkalený a celkovou monarchii ne-
zřetenou zachovati“ i ochotu, svoje práva se zástupci svých
národů dělit, a počítá s tím „všechny země a kmeny monarchie
spojit v jedno veliké státní těleso“.

Mluva tohoto manifestu jest jasná. Vyslovují se v něm pevný
úmysl centralisační i snaha zachovati princip monarchický, proti
které ochota sdíletí práva panovnická s právy národů jest teprve
na druhém místě. V ohledu státoprávním jest důležitý obrát
„koruny říše“, kterými nelze rozumět jiné než koruny českou
a uherskou.

Zatím ústavodárný sněm kroměřížský pilně pracoval na ú-
stavě a osnovu ústavy také celou vypracoval. Osnova tato se
staví na princip demokratický: „všechny státní moci vycházejí
z národa a vykonávají se způsobem stanoveným v ústavě“ (§ 1
osnovy „základních práv rakouského národa“), a „práva a moci
příslušející císaři jsou stanoveny ústavou“ (§ 41 osnovy ústavy).
Státoprávně se osnova přizpůsobuje daným poměrům: ústava
má platit jen pro země zde vypočtené, t. j. pro tytéž země,
pro které měla platit ústava dubnová, sankcionuje tudíž (nepří-
hlížíme-li k zemím italským) úplný dualism monarchie resp.
čistou personální unii mezi zeměmi koruny uherské a ostatní-
mi zeměmi neuherskými. Ústava jest dále centralistická, nikoli
však do té míry, jakou byla ústava dubnová: činí se rozdíl

mezi říšskou ústřední mocí vládní a zemskou mocí vládní, mezi
zákonodárstvím říšským a zákonodárstvím zemským.

Ústřední moc říšská přísluší výhradně císaři, který ji vyko-
nává ministři, jež sám jmenuje a propouští. Ministrem nemůže
být člen císařského rodu a ten, kdo zrozením není rakouským
občanem státním. Ministři jsou z vedení svého úřadu odpovědni
říšskému sněmu; každá z obou sněmoven může je dáti v obžalobu
a soudí zde nejvyšší říšský soud; mohou být členy kerékoli
z obou sněmoven. Každý vládní akt císařův potřebuje k své plat-
nosti spolupodpisu jednoho odpovědného ministra, který zaň
přejímá odpovědnost. Císař skládá přísahu na tuto ústavu a
rovněž i každý jeho nástupce tak, že nový panovník nemůže
před složením této přísahy nijaký vládní akt vykonati. Zletí-
lost nastává 18. rokem. Je-li panovník nezletilý, nebo nemůže-li
vykonávati vládu, zřídí se vladař, kterého volí obě sněmovny
říšského sněmu sloučené v jedno shromáždění naprosto vět-
šinou hlasů. Císař nesmí se bez svolení říšského sněmu zdržovati
v cizině déle dvou měsíců a musí být v tomto případě dopro-
vázen jedním odpovědným ministrem.

Říšská moc zákonodárná se vykonává císařem spolu s říš-
ským sněmem. Tento jest ustaven na soustavě dvoukomorové a
skládá se z komory lidové a z komory zemí. Komora lidová
se skládá ze 360 členů; volí se přímo na základě poměrné vět-
šiny s určitým kvorem; volební období činí tři roky.

Právo hlasovací má každý rakouský státní občan, dokonavší
24. rok svého věku, svéprávný, který platí určité minimum přímé
daně, aneb nájemné nebo pachtovné, na které připadá přímá
daň téže výše. Toto minimum bude stanoveno volebním řádem,
ale nesmí převyšovati pět zl. konvenční mince. Pro volby se
zřizují volební okresy podle lidnatosti tak, že v každém okrese
jest voliti nejméně dva, nejvýše tři poslance. Za zvolena se
pokládá ten, kdo dostal nejvíce hlasů a alespoň čtvrtinu všech
odevzdaných hlasů. Volitelný jest každý rakouský státní ob-
čan, dokonavší 28. rok svého věku, svéprávný, který má v říši
aspoň jeden rok svoje řádné bydliště.

Komora zemí se skládá ze zástupců volených jednak zemskými
sněmy, jednak sněmy krajskými. Období volební činí zde šest let, ale
každého třetího roku vystupuje polovice členů volených zemskými
sněmy a polovice členů volených sněmy krajskými a doplňuje
se novými volbami. Náležitostí členství v komoře zemí jsou volí-
teľnost do zemského sněmu a dokonavší 33. rok věku.

Říšský sněm se schází pravidlem 15. března každého roku,
pokud jej císař nesvolá dříve. Císař zahajuje říšský sněm, jej
uzavírá a odročuje a má právo jednu nebo obě sněmovny roz-
pustit. Odročeni nesmí však přesahovati dobu jednoho měsíce
a nesmí se bez svolení říšského sněmu v tomže zasedání opa-
kovat. Dojde-li k rozpuštění jedné nebo obou sněmoven, musí
po dekretu, kterým se nařizuje rozpuštění, bezprostředně ná-
sledovati dekret, kterým se nařizují nové volby a to tak, že se
nový říšský sněm seje nejdéle do tří měsíců po rozpuštění.
V tomž roce nemůže být sněmovna dvakrát rozpuštěna.

Každá z obou sněmoven se sama ustavuje, sama rozhoduje o platnosti voleb svých členů, stanoví si svůj jednací řád a má právo zřizovati komise k vyšetření věci spadajících v její pravomoc. Poslanci zastupují souhrn všech zemí, vykonávají svůj mandát osobně, nesmějí od nikoho přijímati instrukci a mají imunitu proti zatčení a trestnímu stíhání.

K platnému usnesení říšského sněmu je třeba souhlasného snesení obou sněmoven. Císaři přísluší sankce zákonů; veto jeho jest však jen odkladací; toliko, jde-li o změnu ústavy, při které se ztenčují práva koruny ústavou zaručená, přísluší jemu veto absolutní.

Prohlášení císařovo o sankci musí se státi před koncem zasedacího období, ve kterém toto usnesení bylo učiněno. Neudělí-li císař sankci, nemůže býti dotčený návrh zákona v tomže zasedání podán. Byl-li též návrh zákona v příštím ročním zasedání opět přijat, a neudělí-li císař zase sankci, musí býti říšský sněm rozpuštěn. Přijme-li však nově se sešedší říšský sněm též návrh beze změny, nemůže býti císařem sankce již odepřena. Obě sněmovny jsou si postaveny úplně na roveň; nějaké vyvýšenosti jedné nad druhou zemí není.

V čele zemské vlády stojí zemský šéf, který se nazývá místodržícím a v zemích, které se skládají jen z jednoho kraje, zemským hejtmanem nebo guvernérem. Zemský šéf jest jmenován císařem a jest zodpovědný říšskému ministerstvu za provádění říšských zákonů a za výkon říšské vládní moci. Jest však také zodpovědný zemskému sněmu za výkon zemských zákonů a může býti tímto dán v obžalobu; soudcem jest tu nejvyšší říšský soud.

Zemský šéf vyřizuje přímo všechny věci spadající v obor říšských ministrů vnitřní, kultu a vyučování jménem těchto ministrů, s výjimkou universit a ústavů polytechnických, ve kterých jest povinen předem se dohodnouti s říšským ministrem. Pokud ve věcech spadajících v pravomoc ostatních říšských ministrů zemský šéf jedná přímo nebo podle pokynů říšských ministrů, zůstává vyhrazeno další organizační zemské správy.

Zemským ústavám zůstává vyhrazeno postavití po bok zemského šéfa zvláštního místodržitelského radu, jehož jmenuje císař a který jest zodpovědný za výkon zemských zákonů.

Zemské zákonodárství se vykonává zemskými sněmy složenými jen z jedné komory. Ústavodárné zemské sněmy vypracují zemské ústavy, které však vstoupí v život teprve po jich schválení říšskou zákonodárnou mocí. V pravomoc zemských sněmů spadají: výhradně t. zv. zemské věci, které jsou zde jmenovitě vypočteny, dále určité věci s obmezením daným říšskými zákony a konečně všechny vnitřní věci, které jim říšským zákonodárstvím budou přiděleny. Říšským zemím se smíšenou národností jest vyhrazeno stanovití v zemské ústavě instituci, která bude věci čistě národnostní povahy rozhodovati na způsob rozhodčího soudu.

Zemské sněmy se svolávají císařem pravidelně 15. listopadu každého roku a nemají zasedati současně s říšským sněmem. Zákony zemské sankcionuje císař; v jaké státoprávní funkci

tak činí, se nepraví. Veto císařovo jest zde absolutní. Volební období činí tři roky. Císař může rozpustiti zemský sněm; jest však současně vypsatí nové volby.

Vedle zemských sněmů jsou zde ještě krajské sněmky, v jichž pravomoc spadají určité obecní a krajské věci. Svolává je zemský šéf každoročně dne 15. října a také má právo je rozpustiti za současného vypsatí nových voleb. Volební období činí tři roky a volby se konají současně s volbami do zemského sněmu.

Moc soudcovská se vykonává jen státními soudy. Kabinetní a ministeriální justice jest nepřipustna; patrimoniální soudy, odpadají. Vedle řádných soudů se zřizuje ještě zvláštní nejvyšší říšský soud, který má m. j. bděti také nad zachováváním ústavy.

Nejvyšší říšský soud jako jediná a konečná instance jest příslušný: při žalobách na dosti učinění pro porušení ústavních práv úředními jednáními státních úředníků; jedná-li se o sesazení, suspensi nebo o přeložení soudce; ve všech sporech mezi jednotlivými říšskými zeměmi navzájem a ve sporech o příslušnost mezi vládními mocemi říšskou a zemskou; při obžalobách na ministry, zemské šéfy a místodržitelské rady; při spiknutích nebo atentátech proti hlavě státu, proti říšskému sněmu nebo proti některému sněmu zemskému.

Ústava tato může býti změněna. Potřebu změny vyslovuje moc zákonodárná a stanoví zároveň, která ustanovení ústavy, mají býti změněna. Usnesení, že má dojít k změně ústavy, má v záplěti, že se říšský sněm rozpouští a okamžitě svolá nový říšský sněm, který rozhodne o změně ústavy v bodech stanovených rozpuštěným sněmem. K platnosti usnesení, kterým má býti ústava změněna, jest třeba, aby v obou sněmovnách byly přítomny aspoň tři čtvrtiny všech členů, a aby pro změnu hlasovaly dvě třetiny přítomných. Hlasuje se podle jmen.

Zároveň s osnovou ústavy byla vypracována osnova „základních práv rakouského národa“. Osnova tato m. j. vyslovuje, jak ostatně již výše bylo řečeno, princip demokratický, rovnost státoobčanskou a zrušení všech předností stavu i šlechty, odstraňuje trest smrti na politické zločiny, zavádí úplnou svobodu spolkovou, rovnost všech náboženských vyznání, rovnoprávnost národnostní a jazykovou, zrušuje poměr manský a instituci fideikomisů, stanoví, že vojsko podléhá občanským zákonům a soudům, stejné právo a stejnou povinnost všech občanů zbraně schopných, kteří neslouží ve vojsku, ke službě v národní gardě atd.

Doložití dlužno, že na sněmu kroměřížském byly také podány návrhy na federalisaci říše. Z nich zvláštní pozornosti zasluhuje návrh Palackého podaný v lednu 1849 na federalisaci monarchie. Návrh tento se týká celé monarchie lotrinské, tedy i zemí koruny uherské a zemí italských. Celá monarchie má býti rozdělena na národní skupiny, nikoli však na základě historického, nýbrž na podkladě národnostním.

Národní skupiny ty by byly: československá, německá, polsko-rusínská, maďarská, rumunská, jihoslovenská a italská. Zákonodárství jest dvoji: říšské a zemské. Ono jest představováno říšskou radou a v její pravomoc spadají t. zv. věci říšské, kterými jsou: věci dvorské, vnější, vojenské, obchodní, finanční a komunikační, pokud se týkají celé monarchie, a pokud možno i stejné zásady právní. Zemské zákonodárství jest představováno zemskými sněmy, v jejichž obor spadají všechny ostatní věci jako t. zv. věci zemské. Výkonná moc jest rovněž dvoji: říšská a zemská. Ona jest vykonávána říšskými ministry, tato ministry zemskými neboli národními. Každá skupina národní měla míti i svoje soudnictví, tudíž i svoje nejvyšší soudy, jichž rozhodnutí pro dotčnou skupinu bylo konečné.

Ústavní osnova byla hotova dne 2. března — osnova o právech státoobčanských byla skoncována již před tím — a první čtení o ní bylo položeno na den 15. března. Ale osnova tato se vládě nelíbila. Na odpor narážely u ní mimo jiná ustanovení v jejích očích příliš liberální, zejména princip demokratický a odkládací veto panovníkovo. Z toho důvodu vláda sama vypracovávala osnovu ústavy, která měla být vydána z jednostranné moci panovníkovy. Dříve ještě než mohlo dojít k prvnímu čtení ústavní osnovy, byl dne 7. března 1849 císařským manifestem, datovaným dne 4. března, ústavodárný sněm kroměřížský rozpuštěn a současně byla vyhlášena oktrojovaná ústava, datovaná o tři dny dříve, zvaná všeobecně ústavou březnovou nebo (po svém původci) také Stadionovou. Tím zasedání ústavodárného sněmu kroměřížského končí, ale tím končí také celé krátké období revoluční a začíná již reakce.

C. V zemích koruny Uherské.

V zemích koruny Uherské šly věci s počátku klidným krokem a cestou zákonnou, vyvrcholily však v úplnou revoluci.

Již dne 12. listopadu 1847 byl zahájen sněm uherský v Bratislavě, který pracoval na změně ústavy a usnesl se na řadě zákonných článků (celkem 31), tvořících dohromady ústavu uherskou z r. 1847/48. V polovici března 1848 zřízeno bylo zvláštní odpovědné ministerstvo uherské v čele s hrabětem Ludvíkem Bathyanym. Tento vyloudil dne 11. dubna 1848 na Ferdinandovi V. sankci těchto zákonných článků, načež nová ústava uherská byla prohlášena a vstoupila také v život.

Ústava tato stojí na plné samostatnosti zemí koruny Uherské a zavádí čistou personální unii s ostatními zeměmi monarchie. Země koruny Uherské mají na příště s ostatními zeměmi monarchie společnou jen osobu panovníkovu; jinakých pojmůk tu není. Ústava uherská zná jen krále uherského, který vykonává moc výkonnou, a to výhradně, jen prostředkem odpovědného „samostatného“ ministerstva uherského. Je-li král mimo zemi, vykonává tuto moc palatin. Jeden člen tohoto ministerstva jest

stále u panovníka (t. zv. ministr a latere), a vykonává „vliv na všechny ty poměry, které se dotýkají společně vlasti a dědičných provincií“.

Ministerstvo se skládá z předsedy a, nepřevzme-li předseda sám určitý obor, vedle něho ještě z osmi ministrů. Předsedu ministerstva jmenuje král, nebo, je-li král mimo zemi, palatin; ostatní členy ministerstva navrhuje králi předseda sám. V ministerstvu jsou tato oddělení: vnitro, zemské finance, veřejné práce a komunikace, kultus a vyučování, spravedlnost a udílení milosti, zemská obrana; vedle toho jest tu, jak již výše bylo řečeno, ministr a latere, kterému jsou přidáni dva státní radové s potřebným počtem úřednictva. (Pro zahraniční věci není ministra.) Ministři mají místo v obou sněmovnách říšského sněmu a musí být slyšáni, kdykoli o to žádají; hlasovati mohou jen v té sněmovně, jejíž jsou členy. Ministři jsou odpovědní: za každý čin a za každé opomenutí učiněné ve výkonu svého úřadu, kterými se porušují samostatnost říše, záruky ústavy, předpisy platných zákonů, osobní svoboda, nedotknutelnost vlastnictví; za zpronevěru nebo za nezákonné upotřebení peněz jim svěřených; za nedbalost ve vykonávání zákonů nebo v udržování veřejného pořádku a bezpečnosti, pokud ji zákonnými prostředky mohli odstraniti. Obžalobu vznáší sněmovna dolní prostou většinou hlasů a soudí zvláštní soud volený horní sněmovnou z jejich členů. Je-li ministr uznán vinným, může mu král udělit milost jen v případě všeobecné amnestie.

Moc zákonodárnou vykonává král spolu s říšským sněmem, který se skládá ze dvou komor: z tabule magnátů (tabule horní) a z tabule representantů (tabule dolní). Volební období tabule dolní činí tři roky. Král má právo rozpustiti tabuli dolní; jest však současně naříditi a provésti nové volby tak, aby se nová tabule mohla sejít do tří měsíců po rozpuštění. Do tabule dolní se volí podle soustavy censové kombinované se soustavou kapacitní.

Právo hlasovací do tabule dolní mají předem všichni, kdož až dosud volili ze stolic a ze svobodných distriktů do sněmu; mimo ně pak všichni tuzemci říše a částí k ní přivtělených mužského pohlaví bez rozdílu vyznání zákonem uznaného, kteří dokonali 20. rok svého věku, jsou svéprávní a neodpykávají si trest pro zemězradu, podloudnictví, loupež, vraždu a zhřáství; mají-li ve svobodných královských městech nebo v obcích s regulovaným magistrátem dům nebo pozemek v ceně 300 zl. k. m., v o státních obcích však čtvrtlán nebo pozemky stejné rozlohy, nebo: jsou-li obchodníci, továrníci nebo řemeslníci aspoň s jedním pomocníkem; nebo: mají-li roční pevný příjem aspoň 100 zl. k. m., nebo: bez ohledu na výši majetku lékaři, chirurgové, advokáti, inženýři, akademičtí umělci, profesori, členové uherské učené společnosti, lékárníci, faráři, kaplani, obecní notáři a učitelé a konečně dosavadní měšťané. Volitelný jest každý volič dokořnavši 24. rok svého věku, který zná maďarsky.

Říšský sněm se svolává každoročně a nesmí být ani uzavřen, ani rozpuštěn, pokud vláda nepředloží účty za rok předešlý a rozpočet na rok příští a pokud sněm o obojím neučinil usnesení. Předsednictvo horní tabule jmenuje král z členů této tabule,

dolní tabule se ustavuje sama; každá z obou tabulí má konečně právo stanovití svůj jednací řád.

Ústava tato měla zajisté platiti pro všechny země koruny Uherské, ale mezitím hnutí revoluční zasáhlo i ostatní národnosti nemaďarské, které vystupují nyní se svými požadavky zvláštními.

Chorvaté žádají na své skupštině konané koncem března v Záhrěbu m. j. spojení království chorvatského, slavonského a dalmatského s příslušnou vojenskou hranicí v jedno trojjediné království s vlastním odpovědným ministerstvem, s vlastním sněmem, který by bylo svolávatí každoročně, a s vlastním vojskem, zavedení chorvatštiny jakožto státního jazyka tohoto trojjediného království a úplné oddělení od Uher.

Srbové, když jejich žádost o obnovení práv daných jim Leopoldem I. byly sněmem uherským zamítnuty, konali v květnu 1848 skupštinu v Karlovcích, odkud byla vypravěna jejich žádost k panovníkovi o spojení zemí obydlých Srby ve vojvodinu srbskou.

Rovněž Slováci na národním shromáždění konaném v květnu v Lipt. sv. Mikuláši domáhali se m. j. národnostní autonomie a národnostních sněmů neboli kongresů i náležitého zastoupení v říšském sněmu uherském a uznání mateřské řeči obyvatelstva za úřední jazyk ve stolicích.

Rumuni konali v květnu národní shromáždění v Blažově; i odtud byla vypravěna žádost k panovníkovi, aby Rumuni byli uznáni v Sedmíhradsku za politický národ a dostali zastoupení na sněmu; proti spojení Sedmíhradska s královstvím uherským se protestuje.

Snahy Maďarů o vybudování samostatného státu uherského narazily na odpor ze dvou stran: u vlády vídeňské a v samých Uhrách u národností nemaďarských. Vláda vídeňská spatřovala v této ústavě (a zajisté právem) nebývalý průlom do dosavadních snah sjednocovacích a porušení unie založené pragmatickou sankcí. Národnosti nemaďarské, opět vším právem, spatřovali ve státu uherském, vybudovaném na této ústavě, maďarský národní stát, který dává bujetí národní myšlence maďarské a přirozeně utlačuje národnosti nemaďarské. Politika maďarská a jednání odpovědného ministerstva uherského nenechaly národnosti nemaďarské o této věci nikterak v pochybnosti, a konečný výsledek byl, že národnosti nemaďarské nevidouce jiného východiska sáhly ke zbrani.

Na druhé straně vláda vídeňská se nikterak netajila svým odporem k ústavě uherské i neochotou uznati stav touto ústavou vytyčený (personální unii) za právní. Mezi vládami uherskou a vídeňskou docházelo neustále ke sporům, které formálně byly vyřízeny tím, že v druhé polovici září 1848 dosavadní palatin

arcikníže Štěpán, který proti jasným rozkazům z Vídně svou ústupností vůči Maďarům (a v neposlední příčině i úmyslem učiniti se u Maďarů oblíbeným) z valné části na celé věci nesl vinu, podal demisi, ministerstvo uherské bylo rozpuštěno a v Uhrách dosazen královský komisař, kterým byl jmenován hrabě Lamberg a po jeho zavraždění chorvatsko-slavonsko-dalmatský bán Jelačić. Počátkem října téhož roku byl rozpuštěn i uherský sněm, ale přes tento rozkaz se sněm nerozešel a v Uhrách dochází k úplné revoluci proti monarchii a proti panovníkovi resp. proti dynastii vůbec, k revoluci, která svého závěru dospívá teprve v období následujícím.

III.

Až do vydání říjnového diplomu.

Oktrojovaná ústava březnová jest ústavou unitaristickou, t. j. sjednocuje všechna království a země monarchie Lotrinské (tedy i země koruny Uherské a země italské jako „korunní země“ v jeden jednotný stát, zvaný „císařství rakouské“, a centralistickou, t. j. soustřeďuje veškerou mocí ve státě v jedné instituci.

V čele celé monarchie jest císař, a koruna říše a každé jednotlivé korunní země jest po rozumu pragmatické sankce a rakouského domácího řádu dědičná v „domě Habsburskolotrinském“.

Zde, pokud mi známo, poprvé úředně přichází výraz dům resp. rod Habsburskolotrinský; až dosud se úředně, zejména v cizině, užívalo výrazu lotrinský. Že výraz Habsburskolotrinský jest podle dosavadních tradic genealogických naskrze nesprávný, jest očitelné: rod Habsburský vymřel r. 1740. (Že pak u nás ještě dnes, ve veřejném životě se užívá výrazu „habsburský“ jako označení pro sesezenou dynastii, sluší přičísti na vrub jen neznalosti věci.) Pozoruhodno jest dále, že se do ústavy vkládají a takto její součástíkou stávají domácí řády, ačkoli tyto ani před tím, ani nikdy potom nebyly řádně vyhlášeny a tudíž de jure nikdy zákonem nebyly.

Císař bude korunován jako císař rakouský. (Ke korunovací té nikdy, nedošlo.) Moc výkonná, která jest v celé říši a ve všech korunních zemích jedna a nedělitelná, přísluší výlučně císaři, který ji vykonává prostředkem odpovědných ministrů a úředníků a zřízenců těmto podřízených. Ministry jmenuje a propouští císař. O odpovědnosti ministerské bude vydán zvláštní zákon. Vedle císaře a výkonné moci se zavádí říšská rada jako poradný sbor o všech věcech, ohledně kterých bude od výkonné moci na dobré zdání tázána. Členy říšské rady jmenuje císař a její organizace a působnost budou upraveny zvláštním zákonem.

Zákonodárna moc jest dvojitá: říšská, t. j. ve věcech říšských a zemská, t. j. ve věcech zemských; ona se vykonává císařem spolu s říšským sněmem, tato císařem spolu se zemskými sněmy.

Říšský sněm se skládá ze dvou komor: ze sněmovny horní a ze sněmovny dolní. Sněmovna horní čítá polovici členů sněmovny dolní a skládá se z poslanců volených na deset let za každou korunní zemi ze zemských sněmů. Počet členů horní sněmovny

se rozvrhuje tak, že předem každý zemský sněm vysílá po dvou ze svých členů, zbytek se rozdělí na všechny korunní země podle jejich lidnatosti. Volba jest ústní a veřejná.

Do sněmovny dolní se volí přímo, ústně a veřejně podle soustavy cenové kombinované se soustavou kapacitní. Počet členů jest stanoviti tak, aby na každých 100.000 obyvatelů přišel aspoň jeden poslanec. Volební období činí pět let.

Právo hlasovací má každý rakouský státní občan, zletilý a svéprávný, který buď platí na přímých daních ročně peníz volebním zákonem stanovený, anebo bez ohledu na placení přímé daně má důsledkem svých osobních vlastností v některé obci korunní země rakouské právo hlasovací. Při stanovení peníze, který bude ročně na přímých daních platiti, jest prohlášena zásada, že na venkově a v městech do 10.000 obyvatelů nesmí daň činiti méně než pět zl. k. m. a v městech nad 10.000 obyvatelů ne méně než deset zl. k. m. v žádném případě však více než dvacet zl. k. m. Volitelný jest každý volič svéprávný, který jest aspoň pět let státním občanem rakouským a dokonal 30. rok svého věku.

Poslanci vykonávají svůj mandát osobně a nesmějí přijímati nijakých instrukcí; nesmějí býti pro projevy učiněné ve sněmovně ani potahováni k odpovědnosti, ani soudně stíháni a mají, pokud říšský sněm zasedá, imunitu proti trestnímu stíhání a proti zatčení vyjímajíc přistížení při činu. Poslanci dolní sněmovny dostávají za každé zasedání odškodnění ve formě paušálu; poslanci horní sněmovny nijakého odškodnění nedostávají.

Císař svolává říšský sněm každoročně z jara, jej odročuje, uzavírá a má právo rozpustiti buď obě sněmovny, buď jen jednu z nich; v tomto případě jest však nový sněm svolati do tří měsíců ode dne rozpuštění. Každá sněmovna sama ověřuje volby svých členů, se ustavuje, volí svoje činovníky a stanoví si svůj jednacím řád.

V pravomoc říšského sněmu spadají t. zv. říšské věci (tyto říšské věci jsou v § 36 jmenovitě vypočteny s dodatkem, že všechny věci, které říšskou ústavou nebo říšskými nákony nejsou prohlášeny za zemské, spadají rovněž v pravomoc říšského sněmu) čítajíc v to zákonodárství o právu občanském, o právu trestním, o organizaci soudů a o soudním řízení; jakási výjimka v těchto posléze uvedených oborech jest stanovena ohledně zemí koruny Uherské. Zákonodárna iniciativa přísluší císaři a každé sněmovně. K platnému říšskému zákonu jest třeba souhlasného usnesení obou sněmoven a sankce císařovy; veto císařovo jest absolutní.

Pro poměr moci zákonodárny k moci výkonné jest však velmi důležité ustanovení § 87, podle kterého moc výkonná může nahraditi v určitých případech zákonodárnou moc říšskou i zemskou. Není-li totiž říšský sněm nebo zemský sněm shromážděn a je-li učiniti nutná opatření, která zákon nepředvídal, a je-li nebezpečí v průtahu pro říši nebo pro některou korunní zemi,

jest císař oprávněn vydati za odpovědnosti ministerstva nutná nařízení s prozatímní mocí zákona, jest však povinen říšskému resp. zemskému sněmu důvody a výsledky toho vyložití. Ustanovením tímto, se kterým se s určitými změnami shledáváme i v ústavách pozdějších, se moc výkonná značně povyšuje nad moc zákonodárnou a princip monarchický se posiluje a upevňuje.

Zemské zákonodárství se vykonává zemskými sněmy spolu s císařem ve věcech zemských, které jsou jmenovitě vypočteny v § 35. Zemské sněmy jsou ustaveny na soustavě jednokomorové a složení jejich jest zaříditi tak, aby na všechny zájmy země byl vzat náležitý zřetel. Volby jsou přímé. K platnosti každého zemského zákona jest třeba usnesení zemského sněmu a sankce císařské; veto císařovo jest absolutní. Vlastní zemské výkonné moci korunní země nemají; výkonná moc jest všude jen říšská, která, jak ostatně již výše bylo řečeno, může nahraditi i zemskou moc zákonodárnou a jest vykonávána místodržícími, kteří jsou jmenováni císařem a odpovědni za zachování zákonů říšských a zemských dotčené korunní země.

Země dostanou svoje ústavy zemské. Pro země koruny Uherské se zde stanoví určité zvláštnosti a to:

Ústava království uherského zůstane v platnosti potud, že ustanovení její, která jsou v odporu s ústavou říšskou, pozbývají platnosti, a že jest vhodnými zařízeními zaručiti rovnoprávnost všech národností a jazyků v zemi obvyklých ve všech poměrech veřejného i občanského života. Ve vojvodině srbské se k zachování církve a národnosti zajistí taková zařízení, která se opírají o starší svobody a císařská prohlášení. Chorvatsku, Slavonsku, čítajíc v to chorvatské přímoří a město Rjeku s okolím se zachovají jejich zřízení ve svazku s říší, avšak v naprosté nezávislosti od království uherského. O spojení chorvatských zemí s Dalmácií pojednají zemské kongregace těchto zemí a výsledek tohoto jednání bude předložen císaři k sankci. Velkoknížectví sedmíhradské jest od království uherského naprosto nezávislé a dostane v souhlasu s říšskou ústavou nový statut, ve kterém jest provéstí zásadu rovnoprávnosti všech národů zemi obývajících.

Ústava království lombardskobenátského a poměr tohoto království k říši budou upraveny zvláštním statutem. Všechny ostatní země dostanou vlastní zemské ústavy. Ústavy stavovské se zruší.

Všechny ústavy jednotlivých korunních zemí, které tvoří říši, mají během r. 1849 vstoupiti v platnost a musí býti předloženy prvnímu všeobecnému rakouskému říšskému sněmu, který po zavedení těchto ústav bude ihned svolán.

Změny v ústavách zemských se v prvních sněmech zemských provedou cestou obyčejného zákona. V následujících zemských

sněmech jest k usnesení o změně ústavy třeba přítomnosti aspoň tří čtvrtin všech členů a při hlasování dvoutřetinové většiny přítomných.

Moc soudcovská se vykonává soudy a vychází výlučně z říše; patrimoniální soudnictví se zrušuje. Soudcové jsou ve výkonu soudnictví neodvislí a mohou býti sesazeni nebo přesazeni jen na základě soudcovského výroku. Soudnictví a správa se od sebe oddělují. Ve Vídni se zřídí nejvyšší říšský soud, který rozhoduje jednak jako soud rozhodčí, jednak jako nejvyšší stolice, jednak jako vyšetřující a nejvyšší soud.

Jako rozhodčí soud rozhoduje: ve sporných otázkách mezi říší a jednotlivými korunními zeměmi nebo mezi jednotlivými korunními zeměmi navzájem, pokud předmět nespadá v pravomoc říšské moci zákonodárné. Jako nejvyšší stolice rozhoduje při porušení práv politických. Jako vyšetřující a nejvyšší soud zakrojuje při obžalobách na ministry a na místodržící, dále při spiknutích a atentátech na monarchu a regenta a při velezradě a zemězradě.

Ústava tato zaručuje také práva státoobčanská. Všichni národní kmenové jsou si rovnoprávní a každý národní kmen má neporušitelné právo na zachování a vzdělávání své národnosti a řeči. Pro všechny národy říše se zavádí jedno všeobecné rakouské říšské státní občanství. Jakékoli rozdíly v právu občanském a trestním, v soudním řízení a v rozdělení veřejných břemen mezi příslušníky jednotlivých korunních zemí odpadají.

Všichni rakouští říšští občané jsou si před zákonem rovni a podléhají stejnému osobnímu soudu; veřejné úřady a státní služby jsou pro všechny, pokud ovšem mají způsobilost, stejně přístupné. Jakýkoli poměr nevolnický nebo poddanský se zrušuje a rovněž tak i wszeliké závazky z takového poměru vyplývající. Volnost v stěhování se v území říšském zaručuje. Vlastnictví stojí pod ochranou říše a může býti omezeno nebo odňato jen z důvodů veřejného blaha za náhradu podle předpisů zákona.

Změny v ústavě říšské lze v prvním říšském sněmu provéstí cestou obyčejného zákona. V následujících říšských sněmech jest k usnesení o změně ústavy třeba v obou sněmovnách přítomnosti aspoň tří čtvrtin všech členů a při hlasování dvoutřetinové většiny všech přítomných.

Vedle této ústavy, byl též den vydán císařský patent „o politických právech konstituční státní formou zaručených“.

Tato politická práva jsou: osobní svoboda, neporušitelnost křibu domácího a tajemství listovního. Právo petiční a právo svoje mínění slovem, písmem, tiskem i vyobrazeními svobodně projevovati; censura se zrušuje. Právo se shromažďovati a tvořiti spolky. Věda a její učení jsou svobodné. O obecné vzdělání lidové jest se postarati veřejnými ústavami a to v zemích smíšené národnosti takovým způsobem, aby i národním kmenům, kteří jsou v menšině, se dostalo potřebných prostředků k pěstění jejich jazyka a k vzdělávání se v tomto jazyku. Náboženské vyučování

ve školách se opatřuje příslušnou církví nebo náboženskou společností. Stát má vrchní dozor nad ústavami vyučovacími a vychovávacími. Náboženská svoboda a právo domácího výkonu náboženského vyznání se zaručuje. Výkon práv občanských a politických není závislý od náboženského vyznání. Každá zákonem uznaná církev nebo náboženská společnost má právo na společný veřejný výkon svého vyznání, pořádá a spravuje svoje věci samostatně, zůstává v držení a v užívání ústavů, nadací a fondů určených pro její účely náboženské, vyučovací a dobročinné, podléhá však jako každá jiná společnost obecným zákonům státním.

Ústava březnová znamená hotovou revoluci v dosavadních státoprávních poměrech monarchie Lotrinské. Historických práv jednotlivých skupin zemských resp. státních nebylo vůbec šetřeno — ústava nezná na př. ani výrazu koruna Česká —: úporný unitarism a centralism stíral jakékoli státoprávní rozdíly a znal jen „korunní země“. Ale i politická stránka její byla silně monarchicky založena. Není proto divu, že nespokojenost s touto ústavou byla značná a v zemích neněmeckých takřka všeobecná. Nejhůře věci dospěly v Uhrách, kde revoluce vyvrcholila na sněmu konaném v červnu 1849 v Debrecíně, na kterém Lotrinský rod byl prohlášen za zbavena trůnu a prohlášena republika v čele s diktátorem Ludvíkem Košutem.

Ale příznivé zahraniční (porážka Sardinie) a vnitrostátní poměry (zvolání revoluce uherské) monarchie způsobily, že vláda vídeňská této nespokojenosti nikterak nedbala, naopak ještě ve svých snahách reakčních byla posílena. Po rozumu březnové ústavy, začalo se sice s vydáváním slíbených zemských ústav. Skutečně také byly vydány zemské ústavy všech zemí neuherských vyjímajíc Dalmacii sdělané podle jedné šablony.

Pro země koruny České byly vydány zemské ústavy: česká, moravská a slezská, všechny z 30. prosince 1848 zároveň s volebními řády datovanými téhož dne.

Království české jest podle své zemské ústavy „neoddílná část rakouského dědičného císařství a korunní země tohoto císařství“. Jeho poměr k monarchii jest upraven říšskou ústavou a také v mezích touto říšskou ústavou stanovených se mu pojišťuje jeho samostatnost. Království podrží svůj znak i svoje zemské barvy, a hranice jeho mohou býti měněny jen ústavou. Rovnoprávnost národní se zaručuje. Zastupitelským orgánem království jsou zemský sněm a zemský výbor.

Zemský sněm se skládá z 220 poslanců rozdělených takto: 70 jest voleno nejvyššími poplatníky, 71 městy a místy průmyslovými a 79 ostatními obcemi (venkovskými). Volba jest přímá a období volební činí čtyři roky. Právo hlasovací jest založeno na soustavě cenové kombinované se soustavou kapacitní. Zemský sněm se svolává císařem ročně, pravidlem v listopadu, na šest neděl a nesmí zasedati současně se sněmem říšským. Císař odrokuje sněm, jej uzavírá a rozpouští; je-li sněm rozpouštěn, jest

svolatí nový do tří měsíců ode dne rozpouštění. Sněm ověřuje volby svých členů a volí si předsednictvo i ostatní činovníky; jednací řád jeho bude stanoven zemským zákonem, po případě nařízením. Sněm zemský vykonává spolu s císařem zákonodárství ve věcech zemských, kteréž jsou zde jmenovitě vypočteny. Právo zákonodárné iniciativy přísluší císaři i sněmu. Císaři přísluší právo sankce; veto jeho jest absolutní. V nutných případech, není-li sněm shromážděn a je-li tu nebezpečí v průtahu, jest císař oprávněn učiniti za odpovědnosti ministerstva potřebná opatření s prozatímní mocí zákona, jest však povinen sněmu nejbližší příštímu vyložití důvodů i výsledky toho.

Ze zemského sněmu se volí 12členný zemský výbor a to v ten způsob, že po dvou členech volí každá kurie a zbývajících šest se volí z plného shromáždění sněmovního naprostou většinou hlasů. Zemský výbor jest odpovědný sněmu zemského a jednak připravuje věci pro sněm, jednak vykonává jeho usnesení, jednak jest pověřen samostatnou působností. Obor jeho působnosti jest přesně stanoven touto ústavou (v §u 55). Zemský výbor se volí na celé období volební a zůstává při nových volbách tak dlouho ve své činnosti, pokud zemský sněm nezvolí výbor nový. (Ve skutečnosti, poněvadž ústava tato vůbec nevstoupila v život, zůstal dosavadní stavovský zemský výbor své působnosti až do r. 1861, kdy byl vystřídán novým, voleným již podle zemského zřízení z r. 1861.)

Současně vydaný volební řád obsahuje tyto předpisy: V kurii nejvyšších poplatníků tvoří celé království jeden volební okres. V kurii měst a míst průmyslových jest 69 volebních okresů, z nichž Praha tvoří pět volebních okresů a ostatní královská privilegovaná města: Plzeň, Budějovice, Cheb, Karlovy Vary a Loket vždy jeden volební okres. Volí se: v každém volebním okresu města Prahy a v každém volebním okresu měst: Plzeň, Budějovice, Cheb, Liberec a Kutná Hora po dvou, v ostatních volebních okresech po jednom poslanci. V kurii obcí venkovských každý politický okres (celkem 79) tvoří jeden volební okres a volí po jednom poslanci.

Náležitosti práva hlasovacího jsou jednak všeobecné t. j. takové, kterých jest třeba, aby kdo vůbec byl voličem, jednak zvláštní t. j. takové, kterých je třeba, aby kdo byl v určité kurii voličem. Aby někdo mohl býti vůbec voličem (náležitosti všeobecné), je třeba, aby byl rakouským říšským občanem, svéprávným a zletilým a aby platil na přímých daních ročně určitý peníz, a to: v Praze nejméně patnáct, v městech, které mají více než 10,000 obyvatelů, nejméně deset, a v ostatních městech nejméně pět zl. stříbra, anebo aby bez ohledu na placení daně měl právo voliti do zastupitelstva obecního. Náležitosti zvláštní jsou stanoveny pro každou kurii zvlášť a týkají se jednak výše placených daní, jednak požadavku bydliště.

Náležitosti volitelnosti jsou jen všeobecné. Volitelný jest každý, kdo má všeobecné náležitosti práva hlasovacího pro království české, jest svéprávný, dokonal 30. rok svého věku, jest aspoň pět let rakouským říšským občanem a není po zákonu z volitelnosti vyloučen.

Hlasuje se veřejně a ústně. Aby kdo mohl býti prohlášen za zvolena, vyžaduje se v kurii nejvyšších poplatníků a v kurii měst a míst průmyslových, aby dostal naprostou většinu hlasů. Nedocílí-li se této většiny, dojde v kurii nejvyšších poplatníků

k nové volbě, a když i tato druhá volba jest bezvýsledná, k užší volbě mezi těmi, kdož dostali nejvíce hlasů; do užší volby přijde vždy dvakrát tolik osob, kolik poslanců jest voliti. V kurii měst a míst průmyslových, je-li první volba bezvýsledná, dojde ihned k užší volbě. V kurii obcí venkovských jest prohlášen za zvolena ten, kdo dostal poměrnou většinu hlasů aspoň třetiny hlasujících. Nedocílí-li se této většiny, dojde k užší volbě mezi těmi třemi kandidáty, kteří při prvé volbě dostali nejvíce hlasů. Pro užší volby všech tří kurií je stanoveno, že, je-li rovnost hlasů, rozhoduje los.

Zemská ústava markrabství moravského jest zdělána zcela podle zemské ústavy království českého a obsahuje jen tyto úchytky: Zemský sněm markrabství čítá 92 poslance, z nichž třicet jest voleno nejvyššími poplatníky, třicet dva městy a misty průmyslovými, třicet ostatními obcemi (venkovskými). Výbor zemský se skládá ze šesti členů, z nichž po jednom volí každá kurie, zbývající tři se volí z plného shromáždění sněmovního naprostou většinou hlasů.

Rovněž volební řád jest úplně přizpůsoben volebnímu řádu českému. V kurii měst a míst průmyslových Brno tvoří tři, města Olomouc, Jihlava, Prostějov, Sternberk, Mikulov, Nový Jičín a Znojmo, každé jeden okres volební, z ostatních měst vždy několik dohromady tvoří jeden volební okres. V každém ze tří volebních okresů města Brna a ve volebních okresích měst Olomouce a Jihlavy se volí po dvou, v ostatních volebních okresech po jednom poslanci. Jinak není úchylek.

Podle zemské ústavy vévodství slezského sněm zemský čítá třicet poslanců, z nichž deset volí nejvyšší poplatníci, deset města a deset obce venkovské. Zemský výbor se skládá z pěti členů, z nichž po jednom volí každá kurie a zbývající dva se volí z plného shromáždění sněmovního. Vedle tohoto zemského výboru jest tu ještě zesílený zemský výbor, který tvoří: členové zemského výboru, jejich náhradníci a po jednom voleném zástupci rady měst Opavy, Těšína a Bilska a výboru každého politického okresu vévodství.

V zemích koruny Uherské uvéstí sluší: cis. patent z 18. listopadu 1848, kterým se upravují správní poměry srbské vojvodiny, cis. patent z 7. dubna 1850, který upravuje státoprávní postavení Chorvatska, Slavonska čítajíc v to chorvatské přímoří a město Rijeku s okolím a cis. patent z 7. května 1850, kterým se upravují správní poměry Vojenské Hranice. Obsah všech těchto císařských patentů má takřka stejný obsah: vyloučení jmenovaných zemí ze státoprávního a správního svazu koruny Uherské a vřazení jich do bezprostředního svazku celkové monarchie. Avšak ze všech těchto ústav a císařských patentů vstoupily v platnost jen ústava „říšského bezprostředního města Terstu“ a ústava vojenské hranice. (Pro Uhry a pro Dalmacii nebyla vůbec zemská ústava vydána.) Ostatní zemské ústavy a císařské patenty zůstaly jen na papíře.

Při hodnocení ústavy březnové lze stručně říci toto: Nepříhlížíme-li k centralistickému a unitaristickému rázu březnové ústavy, jest toto ústava na svoji dobu přes to, že jest oktrojována, dosti liberální. Snaha najítí jakýsi kompromis monarchického principu s myšlenkami, které uplatňoval revoluční rok 1848, jest zde patrná, a vliv těchto myšlenek znatelný. Pozorujeme to m. j. ve složení sněmovny horní, v právu obou sněmoven se ustavití a stanoviti si svůj jednací řád, v požadavku ministerského spolupodpisu, v právech státoobčanských atd. Zejména jest zde důležitý liberalismus národnostní zračící se ve stanovení rovnoprávnosti národnostní, kterou, jak ostatně již výše bylo uvedeno, obsahuje i ústava dubnová. Rovnoprávnost tato nemá zůstatí jen na papíře, nýbrž, ovšem jen na velmi krátkou dobu, se uplatňuje, a to již od vydání dubnové ústavy, i v praxi.

Příkladem sluší uvéstí: Výnos ministerstva školství z 2. září 1848 čís. 5692/1302 na zemská gubernia v Praze a v Brně, podle kterého jest vyučování na obecných školách udělení v mateřském jazyku. Výnos téhož ministerstva z 18. a 20. září 1848 čís. 6143, na základě kterého jest na gymnasiích v českých krajích zavéstí český jazyk jakožto povinný jazyk vyučovací. Nařízení českého gubernia z 30. září 1848 čís. 43.706, že úřední výnosy jest českým stranám vyhotovovati v jazyku českém. Výnos ministerstva spravedlnosti na presidium vrchního soudu dalmatského z 16. ledna 1849 čís. 202, že zákoníky a dodatečné zákony k těmto zákoníkům náležející sepsané v jazyku německém, které se dosud vyhlašovaly v jazyku italském, jest přeložiti také do jazyka „illyrského“, aby se tak staly přístupnými veškerému obyvatelstvu Dalmacie; dále, že jest nevyhnutelně nutno, aby u soudů úředníci znali zemské jazyky v kraji obvyklé, aby mohli s obyvatelstvem jednati v jeho mateřské řeči. Výnos ministerstva vnitra na dalmatské zemské presidium z 6. února 1849 čís. 3491, že na příště jest ustanovovati jen úředníky znalé zemských řečí. Výnos ministerstva vnitra na všechny zemské šéfy z 15. srpna 1849 čís. 362 ř. z., že v korunních zemích, kde jest více národností, jest každý úředník povinen osvojití si řeč v zemi obvyklou a „vůbec dávatí si záležeti na tom, aby rovnoprávnost všech kmenů zprostředkoval a skutečně uplatnil“.

Velmi důležitý jest v tomto směru císařský patent z 4. března 1849 čís. 153 ř. z. (podepsaný vedle císaře veškerým ministerstvem), který stanoví, že také z toho důvodu, aby bylo plně dosti učiněno zásadě rovnoprávnosti všech v říši spojených národností, jest všeobecný říšský zákoník i vládní list vydávati ve všech zemských jazycích; texty v různých zemských jazycích jsou stejně autentické; v každé korunní zemi bude vycházeti zemský zákoník i vládní list v zemských jazycích s připojeným německým překladem. Podle rozumu tohoto císařského patentu stanoví pak nařízení ministerstva vnitra a spravedlnosti z 2. dubna 1849, že říšský zákoník bude vycházeti ve všech zemských jazycích, tudíž současně v deseti vydáních a to v řečech: „německé, italské, maďarské, české (zároveň moravské a slovácké spisovně

řeči), polské, rusínské, slovinské (zároveň vindické a kraňské spisovné řeči), srbskoillyrské v srbském písmě cyrilském, srbskoillyrské (zároveň chorvatské) v písmě latinském, románské (mol-davskovalašské)“.

Březnová ústava však nevstoupila v život. Pokračující reakce našla své důstojné zástupce v předsedovi ministerstva kn. Švarcenberkovi a v bývalém revolucionáři Dru Alexandru Bachovi, s počátku ministru spravedlnosti, později, po smrti hr. Stadionu, ministru vnitra. Reakci této i březnová ústava byla přílišným ústupkem právům národů a rozhodnou újmou monarchického principu. Když pak i v Němcích vlády nabyly zase vrchu nad ústavním hnutím a v ohledu zahraničním váha monarchie, zejména diplomatickou porážkou Pruska, rozhodně stoupla, neuznala vláda vídeňská za záhodno nějak se s absolutistickými svými snahami tajiti.

Císařským patentem z 13. dubna 1851 čís. 92 ř. z. uvedena byla v život říšská rada. Tato se skládá z předsedy, z říšských radů a z dočasných účastníků, kteréž všechny bez výjimky jmenuje výhradně císař. Počet říšských radů bude podle potřeby stanoven císařem, při čemž má být brán na různé části říše náležitý zřetel. Jako dočasní účastníci budou podle potřeby přijímáni lidé ze všech stavů a částí monarchie k podávání dobrého zdání o věcech a otázkách, ve kterých jsou odborníky. Říšská rada jest sbor jen poradný ve věcech dotýkajících se zákonodárství, a ve vyhlášení zákonů bude také učiněna zmínka, že říšská rada ve věci byla slyšána; císař však si vyhrazuje právo slyšeti říšskou radu také v jiných věcech. Říšské radě se od ministerstva předkládají jen vypracované návrhy k úradě a k podání dobrého zdání. Vlastní iniciativy říšská rada nemá, a ministerstvo není jejím názorem ve svých návrzích vázáno. Jednání říšské rady jsou neveřejná.

Další krok k absolutismu byl učiněn třemi kabinetními listy vydanými současně dne 20. srpna 1851 čís. 196, 197 a 198 ř. z. V prvním z nich se stanoví, že na příště jest říšskou radu pokládati výhradně za radu koruny, a že tudíž návrhy zákonů a nařízení a jiné věci není ministerstvem dodávati říšské radě k podávání dobrého zdání, nýbrž řídití přímo na panovníka, který si vyhrazuje sám říšskou radu o věci slyšeti. V druhém kabinetním listu se prohlašuje, že ministerstvo jest odpovědné jedině a výhradně panovníkovi a zprošťuje se toto odpovědnosti jakékoli jiné politické autoritě. Ministerský spolupodpis se zachovává, ale obmezuje se na vyhlášení zákonů a císařských nařízení a má význam záruky, že určité formy byly zachovány a že císařská rozhodnutí jsou věrně a správně pojata (odpovědnost formální). Ve vyhlášení zákonů a císařských nařízení jest na příště místo výrazu

„k návrhu mé ministerské rady“ užívati „po slyšení mé ministerské rady“.

Nejdůležitější jest však třetí kabinetní list, ve kterém panovník nařizuje předsedovi ministerstva, aby bedlivě a zrale uvážil otázku, zda lze vůbec březnovou ústavu provéstí a aby v této věci spolu s předsedou říšské rady podal jemu návrh, při čemž jest neochvějně bráti zřetel na „princip a účel udržení všech podmínek monarchického utváření a státní jednoty“ říše.

Po vydání těchto kabinetních listů nemohlo býti nijaké pochybnosti o tom, že dnové březnové ústavy, která vlastně (ještě a) vůbec v život nevstoupila, jsou sečtení, a že skrytý absolutism, který tu již byl ode dne nastoupení nového panovníka, má býti nahrazen absolutismem zcela nezakrytým. Skutečně také císařským patentem z 31. prosince 1851 čís. 2. ř. z. ex 1852 březnová ústava, poněvadž podle výsledků porad „ve svých základech ani není přiměřena poměrům rakouského císařského státu“, ani ji „v souvislosti jejich ustanovení“ provésti nelze, se odvolává. Výslovně se v tomto patentu potvrzují rovnost všech státních příslušníků před zákonem a zrušení jakéhokoli selského poddanského poměru a břemen s tím spojených, a slibuje se vydání organických zákonů, které by vyhovovaly „potřebám různých národů, jakož i podmínkám blahobytu všech vrstev jejich“ a posílily „sílu vlády k upevnění vnější i vnitřní bezpečnosti a jednotu a moc státu“. Císařským patentem z téhož dne čís. 3. ř. z. ex 1852 odvolává se patent z 4. března 1849 „o politických právech konstituční státní formou zaručených“ a zachovávají se v platnosti jen práva církví a náboženských společností zákonem uznaných. Kabinetním listem z téhož dne čís. 4. ř. z. ex 1852 oznamuje pak panovník předsedovi ministerstva v příloze k tomuto listu „zásady pro organická zařízení v korunních zemích rakouského císařského státu“. Zásady tyto mají platiti pro všechny země monarchie, tedy i pro země uherské a italské. Všechny tyto země tvoří „nedílné součásti rakouské císařské dědičné monarchie“. V každé korunní zemi jest politická správa vykonávána třemi stolicemi: okresními úřady, krajskými úřady, místodržitelstvím a zemským šéfem. Při organizování místních obcí jest zachovati rozdíl mezi obcemi městskými a venkovskými. Představení obcí městských i venkovských budou vládou potvrzováni a podle okolností i jmenováni. Působnost obcí se obmezuje na věci obecní s povinností spolupůsobiti podle nařízení zeměpanských úřadů ve všech věcech veřejných. Soudnictví a správa v nejnižší instanci se spojuje v okresních úřadech; ve vyšších instancích jsou však obě od sebe odděleny. Porotní soudy se odstraňují a rozsudky se vynášejí jen zkušenými soudci. V korunních zemích budou vydány zvláštní statuty o stavovské šlechtě a má býti usnadňováno zřizování majorátů a fideikomisů. Krajským úřa-

dům a místodržitelstvím budou přidány poradní výbory z pozemkové dědičné šlechty, z velkých i malých statků a z průmyslu s náležitým označením předmětů a rozsahu jejich působnosti. Rovněž u okresních úřadů mají býti čas od času svolávání představení obcí a vlastníci velkostatků stojících mimo svazek obecní nebo jejich plnomocníci k úradě o jejich věcech. Pozoruhodné jest, že v těchto „zásadách“ chybějí ustanovení o rovnoprávnosti národnosti.

Výše uvedenými císařskými patenty a kabinetním listem ze dne 31. prosince 1851, obecně sylvestrovskými patenty zvanými, nastává období naprostého absolutismu. V tomto období bylo vybudováno správní a soudní ústrojí říše. Vedoucí myšlenka zde byla vytvoření a upevnění jednotného státu s odstraněním jakýchkoli státoprávních rozdílů jednotlivých království a zemí. Tyto všechny jsou nyní jen „korunní země“ stojící ve stejném poměru vůči jednotné říši; jakékoli prostřední svazky (koruny Česká a Uherská) jsou odstraněny. Správní a soudní ústrojí jest ve všech zemích monarchie stejné, a některé země jsou i nově organizovány. Tak Uhry byly rozděleny na pět správních obvodů, zřízení stoliční zrušeno a nad to vytvořeny zde nové „korunní země“, Srbská vojvodina a temešský banát; t. zv. vedlejší země byly od Uher naprosto odděleny.

V ohledu národnostním nastal nový směr. Práv německých národností, kdyžtž „zásady“ samy národnostní rovnoprávnosti už neznaly, nebylo nyní vůbec šetřeno. Z úřadů zemské řeči byly vypuzovány a zaváděno soustavně úřadování německé (v Uhrách maďarský státní jazyk byl odstraněn již v r. 1849 a nahrazen německým; ve Slezsku výnosem ministerstva spravedlnosti z 3. listopadu 1851 čís. 13.470 prohlášena za zemskou řeč jen němčina a vydávání zemského zákoníku slezského také v řečích české a polské bylo výnosem ministerstva vnitřní z 25. září 1849 čís. 5063 zastaveno). Vynikl v tom zejména tehdejší ministr spravedlnosti svob. pán Krausz, který vytvořil nový, dosud nebývalý pojem, „vnitřní řeč úřední“, kterou na příště měla býti výlučně jen němčina. Císařským patentem z 27. prosince 1852 čís. 260 ř. z. byla zavedena změna ve vydávání říšského zákona po stránce jazykové ta, že od 1. ledna 1853 pro všechny zákony a nařízení uveřejněné v říšském zákoníku jest německý text výlučně autentický, a že říšský zákoník bude vycházeti jen v jednom vydání, totiž v německé řeči; překlady do zemských jazyků budou uveřejňovány v zemských vládních listech. Zároveň bylo poněmčováno i školství, oč se horlivě staral tehdejší ministr vyučování hr. Thun.

Pro své absolutistické snahy vláda hleděla si získati i duchovenstvo. K tomu účelu byl v r. 1855 uzavřen s papežskou kurií konkordát, na základě kterého byla ustanovení občan-

ského zákona o právu manželském pro katolíky suspendována a znovu zavedeno manželské právo církevní, manželské spory přikázány soudům církevním, placetum regium pro papežské listy bylo odstraněno a duchovenstvu byl zjednan vliv na školství.

Absolutism, po svém význačném představiteli také bachovským zvaný, se opíral o úřednictvo, vojsko a duchovenstvo, a celé toto období lze vystihnouti těmito třemi hesly: absolutism, centralisace a germanisace.

Tento absolutism byl však přece jen ve svém pojetí už překonán a neosvědčil se. Neobstál ani při zkoušce zahraniční (t. zv. krímská válka), ani vnitřní (zejména neblahý finanční stav říše). Konečnou ránu jemu zasadila válka s Francií a králem Sardinským v r. 1859. Porážky u Magenty a Solferina odhalily celý ten neblahý stav, do kterého říši zatáhl neblahý absolutistický režim Bachův. To konečně poznal i panovník; ještě téhož roku byl Bach propuštěn a na jeho místo nastoupil Agenor hr. Goluchowski. Tím padá definitivně absolutism a nastává návrat k období ústavnímu.

Císařským patentem z 5. března 1860 čís. 56. ř. z. byla říšská rada rozmnožena mimořádnými členy jmenovanými císařem jednak přímo, jednak po návrhu zemských zastupitelstev; obor její působnosti byl rozšířen a dokonce byl jí přiznán i jakýsi druh iniciativy.

Mimořádnými členy byli jmenováni: arciknížata císařského domu, někteří vyšší hodnostáři církevní, někteří mužové, kteří se v civilní nebo vojenské službě jinak vyznamenali, konečně 48 členů zemských zastupitelstev a to: z království uherského šest, z království českého tři, z království lombardského dva, z království dalmatského jeden, z království chorvatského a slavonského dva, z království haličského a vladiměřského s velkovévodstvím královským tři, z arciknížectví dolnorakouského dva, z arciknížectví hornorakouského, z vévodství solnorakouského, štyrského, korutanského, krajinského a bukovinského vždy po jednom, z velkoknížetství sedmihradského tři, z markrabství moravského dva, z vévodství slezského jeden, z okněžněného hrabství tyrolského dva, z Vorarlberku jeden, z markrabství istrijského spolu s okněžněnými hrabstvími gorickým a gradišským a městem Terstem s okolím jeden, ze srbské vojvodiny a z temešského banátu dva. Těchto 48 členů jest jmenováno tím způsobem, že zemská zastupitelstva navrhuji na každé místo po třech kandidátech a císař z těchto teren jmenuje. Členové navrhovaní zemskými zastupitelstvy jsou jmenováni vždy na šest let, ostatní členové jsou jmenováni na dožítí. (Pokud zemská zastupitelstva nebudou svolána a nenavrhnou příslušné členy, jmenoval podle císař. patentu z téhož dne čís. 57 ř. z. členy z těchto zemí prozatím císař sám.) Rozmnožená říšská rada bude svolávána periodicky a k úradě jí budou předkládány: stanovení státního rozpočtu, zkoumání státních účtů, osnovy komise pro státní dluhy, všechny důležitější návrhy ve věcech obecného zákonodárství, osnovy zemských zastupitelstev a vedle toho i jiné věci. Současně byl vydán i jednací řád pro tuto rozmnoženou říšskou radu.

Nejvyšším vlastnoručním listem z 17. července 1860 čís. 181 ř. z. prohlásil dále císař, že na příště budou nové daně zaváděny, dosavadní zvyšovány a nové půjčky uzavírány jen se svolením rozmmnožené říšské rady.

Rozmmnožená říšská rada začala svoje zasedání dne 31. května a radila se vedle jiných věcí také o všeobecném stavu říše. Utvořily se zde dvě strany: konservativněautonomistická, která měla většinu, a liberálněcentralistická, která byla v menšině. Obě tyto strany předložily císaři svoje memoranda o státoprávním upravení říše. Císař se přiklonil ke konservativněautonomistické většině a výsledek toho byl vydání t. zv. říjnového diplomu

IV.

Až do vyrovnání z r. 1867.

Říjnový

„Císařský diplom z 20. října 1860 čís. 226 ř. z. na úpravu vnitřních státoprávních poměrů monarchie,“ známý obecně pod jménem říjnový diplom, zavádí opět ústavnost. Je to jednostranný akt panovníkův (nová oktrojírka), který vydává panovník „na podkladě pragmatické sankce a ze své plné moci“ jako „trvalý a neodvolatelný základní zákon státní“. Také platnost jeho se nečiní nikterak závislou na nějakém dodatečném ústavním schválení nebo přijetí. Účel tohoto diplomu jest „zachovati mocenské postavení rakouské monarchie“ a zabezpečiti jí náležité záruky. Tyto záruky spatřuje diplom jen v takových institucích a právních stavech, „které stejnoměrně vyhovují historickému právnímu vědomí, dosavadní různosti Našich království a zemí a požadavkům jejich nedílného a nedělitelného silného svazku“. Vychází tedy říjnový diplom z jednoty říše a jejího velmocenského postavení, avšak v rámci této jednoty se staví na historická práva království a zemí. Ústava říjnovým diplomem zamýšlená jest unitaristická, avšak autonomistická resp. federalistická. Přihlíží se zde k jednotlivým královstvím a zemím, nikoli, jak činila ústava březnová, jako k provinciím jednotného státu, nýbrž jako k zemským celkům se zvláštními, vlastními, od říše resp. její ústavy neodvozenými, historickými právy. V rámci unitarismu se zavádí federalism. Avšak federalism tento se nestaví u všech království a zemí na též resp. stejný historický základ. Nezavádí se federalism t. zv. korunní neboli skupinový, t. j. v rámci celkové monarchie se nepřihlíží k jednotlivým zemským resp. státním celkům, jak byly dány historickým vývojem (jakási výjimka se činí jen u zemí koruny Uherské, kdežto o koruně České diplom vůbec nemá zmínky), nýbrž federalism t. zv. zemský neboli provinciální t. j. každé země v jejím poměru k celkové monarchii se měří stejně (ačkoli říjnový diplom výslovně praví, že jest vyhověti „dosavadní různosti“ království a zemí). Jest zde tedy jakýsi pluralism zemí.

Říjnový diplom vychází od zemí a od zemských sněmů. Panovník prohlašuje, že právo zákonodárné bude na příště vy-

konávají jen se spolupůsobením zemských sněmů resp. říšské rady, do které mají zemské sněmy vysílati určitý počet zástupců. Zákonodárná moc se takto dělí na říšskou a zemskou, a vzájemný poměr obou těchto mocí jest upraven tak, že se stanoví, které věci jako společné spadají v pravomoc říšské rady a které v pravomoc zemských sněmů. Říjnový diplom jako společně prohlašuje „všechny předměty zákonodárství, které se vztahují na práva, povinnosti a zájmy, jež jsou společné všem královstvím a zemím“ a příkladně tyto předměty vypočítává.

Předměty ty jsou: zákonodárství o mincovnictví, peněžnictví a úvěrnictví, o clech a věcech obchodních, o zásadách cedulového bankovnictví, o zásadách poštovního, telegrafie a železnictví, o úpravě vojenské povinnosti; dále zkoumání a stanovení rozpočtu na rok příští, zkoumání závěrů státních účtů a výsledků ročního hospodaření státního; ve všech těchto věcech říšská rada spolupůsobí. Dále jsou to: zavádění nových daní a dávek, zvyšování dosavadních daní a poplatkových sazeb, zejména zvyšování ceny soli, uzavírání nových půjček, konvertování dosavadních státních dluhů, prodej, proměna nebo zatížení nemovitého majetku státního; k provedení všech těchto věcí je třeba přivolení říšské rady. Rozdíl mezi „spolupůsobením (Mitwirkung)“ a mezi „přivolením (Zustimmung)“ říšské rady není zde nahodilý.

Všechny ostatní předměty zákonodárství se přikazují pravomoci zemských sněmů a vyřizují se v královstvích a zemích koruny Uherské podle jejich dosavadních ústav, v ostatních královstvích a zemích podle jejich zemských zřízení.

Říjnový diplom zná tudíž dvojitý zastupitelské sbory: říšskou radu a zemské sněmy. Avšak v druhém odstavci oddílu III, tohoto diplomu jest vyslovena možnost ještě jiného zastupitelského sboru. V odstavci tomto vyhrazuje si totiž panovník dávatí projednávatí věci, které nespádají ve výlučnou pravomoc veškeré říšské rady, ale od dlouhé řady let se v zemích neuherských společně projednávaly, v říšské radě, kde by byly zastoupeny jen země neuherské (říšská rada pro země neuherské).

Říšskou radu říjnového diplomu sluší dobře rozeznávatí od říšské rady zavedené březnovou ústavou a uvedenou v život císařským patentem z 13. dubna 1851 a kabinetním listem z 20. srpna 1851 a rozmnožené císařským patentem z 5. března 1860 (viz výše). Tato říšská rada, jak ostatně ještě níže bude uvedeno, byla již počátkem r. 1861 zrušena a místo ní dosazena státní rada.

Zároveň s říjnovým diplomem na jeho částečné provedení byla vydána panovníkem řada vlastnoručních listů (všechny z téhož dne). Z nich dva se týkají všech království a zemí: jeden nařizuje, že počet říšských radů, které zemské sněmy mají vysílati do rozmnožené říšské rady, se zvyšuje na sto; v druhém se ukládá státnímu ministru hr. Goluchowskému, aby císaři předložil návrhy zemských zřízení a statutů a již hotová

zemská zřízení pro Štýrsko, Korutany, Solnohradsko a Tyroly dále vyhlásiti. Ostatní se týkají zemí koruny Uherské a jimi se po rozumu říjnového diplomu obnovují starší ústavní instituce uherské. Tak m. j. se obnovují dvorské kanceláře uherská a sedmihradská a uherský dvorský kancléř se prohlašuje za člena ministerské rady, dosazuje se znovu v Pešti královská kurie, obnovuje se dřívější politická a soudní správa, zejména zřízení stoliční, maďarská řeč se znovu nastoluje jako jednacím a úředním jazyk všech politických a soudních úřadů v království uherském ve vnitřním úřadování atd. K tomu sluší ještě uvéstí, že nejv. vlastnoručním listem z 5. prosince 1860 byla v Chorvatsku a Slavonsku zavedena chorvatská řeč jako řeč úřední a panovníkem vyslovena ochota vejíti v jednání o připojení Dalmacie k těmto zemím (po předchozím slyšení Dalmacie); dále nejv. rozhodnutím z 27. prosince 1860 byly srbská vojvodína a temešský banát opět přivtěleny ke království uherskému.

Říjnový diplom sám jest jen rámcový zákon a obsahuje toliko povšechné zásady, které bylo nyní provéstí. Na způsobu toho provedení záleželo ovšem velmi mnoho. Zatím však panovník změnil svoje smýšlení a přiklonil se k liberálně-centralistické menšině, jejímž duchovním vůdcem byl Antonín rytíř Schmerling. Další státoprávní a ústavní vývoj monarchie dál se ve směrnicích a snahách liberálně-centralistických.

Na provedení zásad výslovených říjnovým diplomem byl vydán císařský patent z 26. února 1861 čís. 20 ř. z. Jím se vydává předem (k tomuto patentu přiložený) zákon o zastupitelstvu říšském a prohlašuje se pro všechna království a země za základní zákon státní. Ohledně království uherského, chorvatskoslavonského a velkoknížectví sedmihradského se poukazuje na řadu vlastnoručních listů vydaných dne 20. října 1860, jimiž dřívější zemské ústavy měly býti v zemích daných říjnovým diplomem obnoveny. Pro ostatní země neuherské se vydávají, „aby práva a svobody věrných stavů těchto království a zemí byly podle poměrů a potřeb přítomnosti rozřešeny a přeměněny a se zájmy celkové monarchie v soulad uvedeny“ přiložená zemská zřízení a volební řády a prohlašuje se každé zemské zřízení za základní zákon státní dotčené země. Pro království lombardskobenátské se slibuje zemská ústava; dokud tato nebude vydána, mají kongregace tohoto království vysílati stanovený počet zástupců do říšské rady. Zákon o zastupitelstvu říše a všechna zemská zřízení (která se současně vydávají), se prohlašují ve svém celku za ústavu říše. Tato ústava, všeobecně ústavou únorovou zvaná, jest jednostranným aktem panovníkovým a tudíž opět ústavou oktrojovanou.

Císařským patentem vydaným téhož dne čís. 22 ř. z. byly stála

i rozimnožená říšská rada (březnové ústavy) zrušeny a dosazena státní rada, jejíž statut byl zároveň také vydán.

Základní zákon o zastupitelstvu říše stanoví, že zastupitelským sborem celé monarchie jest říšská rada. Tato se skládá ze dvou komor: ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. V panské sněmovně se členství získává jednak rodem, jednak hodností, jednak jmenováním od císaře.

Rodem jsou členy: zletilí princové císařského domu a zletilí náčelníci těch domácích rodů šlechtických, vynikajících rozsáhlým majetkem pozemkovým, kterým císař členství v této sněmovně dědičně udělil. Hodností jsou členy všichni arcibiskupové a ti biskupové, kteří mají pořadí knížecí. Jmenováním jsou členy mužové zasloužilší se o stát, církev, vědu, nebo umění, které císař do sněmovny povolá; povolání se děje vždy na doživotí.

Ve sněmovně poslanecké se členství získává výhradně volbou. Sněmovna se skládá ze 343 členů rozvržených na jednotlivá království a země; z toho připadá na Čechy 54, na Moravu 22 a na Slezsko 6 členů. Členové poslanecké sněmovny připadající na každou zemi se nevolí přímo, nýbrž vysílají zemským sněmem dotčené země. Volba se děje podle naprosté většiny, nekoná se však z plného shromáždění sněmovního, nýbrž podle t. zv. kurií počtem, jak stanoví zemské zřízení dotčené země. Císař si však vyhrazuje právo naříditi podle potřeby i volby přímé. Císař svolává říšskou radu každoročně, ji odročuje a má právo sněmovnu poslaneckou rozpustiti; kdy v případě rozpouštění poslanecké sněmovny jest svolati novou říšskou radu, se nepraví. Rovněž jmenuje císař předsedy a místopředsedy obou sněmoven z řad jejich členů; ostatní činovníky si volí každá sněmovna sama. V pravomoc říšské rady spadají „všechny předměty zákonodárství, které se vztahují na práva povinnosti a zájmy, jež jsou společné všem královstvím a zemím“. (Předměty ty jsou zde také vypočteny, nikoli však jmenovitě, nýbrž příkladmo; jsou celkem totožné s předměty uvedenými v říjnovém diplomu; o tom bylo mluveno již výše.) Předměty zákonodárství, které všem královstvím a zemím, s výloučením zemí koruny Uherské jsou společné, spadají v pravomoc říšské rady bez členů ze zemí koruny Uherské. Spadají tedy v pravomoc užší říšské rady všechny předměty zákonodárství (kromě těch, jež se pojednávají v širší říšské radě), které nejsou vyhrazeny zemským sněmům. Moc zákonodárnou vykonává v předmětech zde stanovených císař spolu s říšskou radou; iniciativa přísluší jak císaři, tak i každé sněmovně. K platnosti zákona jest třeba souhlasného usnesení obou sněmoven a sankce císařské; veto císařovo jest zde absolutní. Ke změně tohoto základního zákona jest třeba v každé sněmovně nejméně dvou třetinové většiny. Podle §u 13 tohoto základního zákona může výkonná moc suplovati moc zákonodárnou, je-li

nutno v době, kdy říšská rada není shromážděna, učiniti v předmětu, který spadá v pravomoc říšské rady, nutné opatření; v tomto případě jest však ministerstvo povinno důvody a výsledky tohoto opatření říšské radě nejbližší příští vyložití.

Zároveň se základním zákonem o zastupitelstvu říše byla vydána resp. oktrojována zemská zřízení pro země neuherské. Zřízení tato jsou vypracována podle jediné šablony, aniž by se přihlíželo v nich k státoprávním a ústavním rozdílům, jak se v jednotlivých královstvích a zemích historicky vyvinuly. Postavení království a zemí se zde oproti ústavě březnové zlepšuje. Království a země jsou korporace práva veřejného, mají svá zemská zastupitelstva, svoje vlastní zemské zákonodárství vykonávané císařem a zemskými sněmy, aniž by moc výkonná je mohla suplovati, a na zákonodárství říšským nezávislé, nemají však vlastní zemské moci výkonné. Země jsou však na základě historického vývoje, ale zajisté i únorové ústavy vyšší svazky komunální, jsou samostatným subjektem správy, a orgánem země jakožto obce vyššího svazku jest v prvé řadě zemský sněm, v řadě druhé zemský výbor, který jest volen zemským sněmem z jeho středu. Důsledkem toho zemské sněmy nejsou jen zemskými parlamenty, nýbrž také orgány zemské správy. V každém království a v každé zemi rozlišujeme tudíž veřejnou správu na státní a zemskou; ona jest představována místodržícím a vůbec státními úřady, tato zemskými sněmy resp. zemskými výbory a úřady pod nimi stojícími. Odtud dualism veřejné správy. Působnost zemských sněmů jakožto orgánů samosprávných spadá předem v obor správy hospodářské: upravují rozpočet zemský, určují vydání zemská a opatřují k tomu potřebné prostředky, usnášejí se o zemských útech, spravují jmění zemské resp. dohlíží na správu zemskou, vedenou zemskými výbory, usnášejí se na zřízení, trvalém zatížení nebo zastavení kmenového jmění zemského. V oboru správy vnitřní sněmy zařizují a udržují ústavy zemské a dohlíží na jejich správu. Sněmy vyvíjejí konečně i určitou činnost organizační: systemisují úřednictvo a služebnictvo zemské, usnášejí se na jejich platech, určují pravidla pro jejich jmenování, vydávají instruce pro jejich úřadování atd.

Podle zemského zřízení pro království české jest toto v zemských věcech zastoupeno zemským sněmem a práva zemskému zastupitelstvu příslušející jsou vykonávána buď zemským sněmem nebo zemským výborem. Zemský sněm se skládá z 241 člena; z toho jest pět virilistů a 236 členů volených. Virilisty jsou: arcibiskup pražský a biskupové: litoměřický, královéhradecký a budějovický, a rektor pražské university (po rozdělení pražské university v r. 1882 jsou dva rektoři universit: české a německé). Z 236 připadá 70 na kurii velkostatkářů,

87 na kurii měst a míst průmyslových spolu s obchodními a živnostenskými komorami a 79 na kurii obcí venkovských. V první kurii tvoří celé království jeden volební okres, avšak voliči se dělí ve dva sbory: držitelů statků svěřenských, kteří volí 16 a držitelů statků nesevěřenských, kteří volí 54 poslance. V kurii druhé tvoří Praha pět volebních okresů, města: Liberec, Plzeň, Budějovice, Chleb, Kutná Hora, Česká Lípa, Rumburk, Písek, Karlín, Smíchov, každé jeden volební okres; z ostatních měst a míst průmyslových vždy po dvou až pěti tvoří jeden volební okres. Z toho volí okresy, pražské po dvou, Liberec tři, ostatní volební okresy, po jednom poslanci. Obchodní a živnostenské komory volí celkem 15 poslanců; z toho pražská a liberecká po čtyřech, chebská tři, plzeňská a budějovická po dvou poslancích. V kurii obcí venkovských se tvoří volební okresy podle okresů soudních tak, že dva až šest soudních okresů tvoří dohromady jeden volební okres. Každý volební okres volí jednoho poslance. Volí se v první a druhé kurii přímo, ve třetí kurii nepřímo. K platnému zvolení se vyžaduje naprosté většiny (v kurii první není o zastoupení menšin postaráno). Je-li první volba bezvýsledná, dojde k nové volbě, a není-li ani v nové volbě docíleno žádoucí většiny, dojde k volbě užší. Období volební činí šest let.

Předsedou sněmu jest nejvyšší zemský maršálek (titul nehistorický; správně mělo býti: nejvyšší pražský purkrabí); jeho, jakož i jeho náměstka jmenuje ze středu sněmu císař; funkční jeho období činí rovněž šest let. Císař svolává zemský sněm a to pravidlem jednou za rok (jak dlouho nejméně má sněm zasédati, se nepraví), jej uzavírá a rozpouští; je-li sněm rozpuštěn, jest současně naříditi nové volby. Na zemském sněmu se projednávají jen věci zemské. Iniciativa zákonodárná přísluší jak císaři, tak i sněmu. K platnosti zákona zemského je třeba usnesení sněmu a sankce císařské; veto císařovo jest absolutní. V jaké státoprávní funkci vykonává císař zde právo zákonodárné, ani v zemském zřízení, ani v říšské ústavě se nepraví. Poněvadž však říše ve věcech zemských vůbec kompetence nemá, sluší tvrditi, že císař činí tak jako hlava království. Zákony zemské spolupodepisuje však říšský ministr, což jest vskutku anomalií, že při zemské moci zákonodárné spolupůsobí výkonná moc říšská.

Za t. zv. zv. zemské věci se prohlašují:

1. všechna nařízení, týkající se: zemědělství, veřejných staveb, které se hradí z prostředků zemských, dobročinných ústavů zemských, vydržovaných z prostředků zemských, rozpočtu a kladení účtů v zemi a to jak ohledně zemských příjmů ze správy jmění zemi náležejícího, zdanění k účelům zemským a z použití zemského úvěru, tak i pokud se týče řádných a mimořádných výdajů zemských;

2. podrobnější nařízení v mezích všeobecných zákonů týkající se: věci obecních, věci církevních a školských, poskytování přípravy a stravování a ubytování vojska;

3. nařízení o jiných předmětech týkajících se blahobytu a potřeb země, které zvláštními opatřeními byly zemskému zastupitelstvu přikázány.

Vedle této zákonodárné činnosti má sněm zemský také činnost poradní. Má právo raditi se a činiti návrhy o všeobecných zákonech a nařízeních již prohlášených, pokud tyto zvláště působí na blaho země, o vydání všeobecných zákonů a nařízeních, kterých vyžadují potřeby a blahobyt země, konečně o všech věcech, o kterých bude od vlády na radu dotázán.

Dále přísluší sněmu zemskému pravomoc jakožto orgánu samosprávnému t. j. jakožto orgánu země jako obce vyššího řádu. V této funkci se sněm neusnává na návrzích zákona, nýbrž činí usnesení s konečnou platností; jen v některých zvláštních případech potřebují tato usnesení schválení (nikoli sankce) císaře. Sněm spravuje jmění domestikální, jakož i jiné zemské jmění a fondy; k usnesení sněmu o zřízení, trvalém zatížení nebo zastavení kmenového jmění jest třeba schválení císaře. Sněm pečuje dále o školství a o úvěrnictví zemské a o plnění závazků v tomto směru zemi náležitých. Rovněž pečuje o úhradu všech potřeb zemských a má právo, pokud na tuto úhradu nestačí příjmy z jmění zemského, vypisovati zemské přírázky k přímým daním zeměpanským až do výše 10%; vyšší přírázky k těmto daním, jakož i jiné samostatné dávky zemské vyžadují schválení císařského. Sněm konečně systemisuje úřednictvo a služebnictvo zemské, stanoví způsob jejich jmenování i řízení disciplinárního a vydává základy instrukce pro jejich úřadování.

Se zemským zastupitelstvem některé jiné korunní země zemský sněm v nijaké spojení vcházení nesmí.

Ze středu sněmu zemského se volí zemský výbor, v počtu osmi členů, a to tak, že po dvou členech volí každá kurie ze sebe a dva se volí z plného shromáždění sněmovního. Každá volba se děje naprostou většinou hlasů. Je-li první volba bezvýsledná, koná se volba nová a, newede-li ani tato k cíli, dojde k užší volbě; je-li rovnost hlasů, rozhodne los.

Zemský výbor jest spravující a výkonný orgán zemského zastupitelstva. Spravuje zemské jmění i fondy a dohlíží na úřadování zemského úřednictva a služebnictva; provádí usnesení zemského sněmu a vydává tomuto o tom počet. Zastupuje zemi ve všech právních věcech a obstarává vůbec agendu dosavadního stavovského zemského výboru, pokud agenda ta nebyla přenesena na orgány jiné nebo v důsledku změněných poměrů vůbec nezanikla.

Za každého člena zemského výboru se volí zároveň jeho náhradník. Funkční období zemského výboru rovná se volebnímu období sněmu. Vyprší-li volební období, nebo je-li sněm rozpustěn, zůstává zemský výbor tak dlouho ve své funkci, dokud novým sněmem není zvolen nový zemský výbor. Členství v zemském výboru jest vázáno členstvím ve sněmu. Předsedou zemského výboru jest nejvyšší zemský maršálek.

Zemské zřízení markrabství moravského odlišuje se od zemského zřízení českého v těchto bodech:

Zemský sněm se skládá ze sta poslanců, z nichž dva jsou virilisté (arcibiskup olomoucký a biskup brněnský), ostatní jsou členové volení. Z toho připadá 30 na kurii velkostatkářů, 37 na kurii měst a obchodních a živnostenských komor, 31 na kurii obcí venkovských čítajíc v to i enklavy moravské ve Slezsku. V kurii první tvoří celé markrabství jeden volební sbor, ale voliči se rozpadají ve dvě volební tělesa: na držitele statků svěřenských, kteří volí pět, a na držitele ostatních statků deskových a manských, kteří volí zbývajících dvacet pět poslanců. V kurii druhé tvoří Brno čtyři, města Olomouc, Jihlava, Kroměříž, Mikulov, Prostějov, Šternberk a Znojmo, každé jeden volební okres; z ostatních měst vždy dvě až šest tvoří dohromady jeden volební okres. V každém volebním okrese se volí po jednom poslanci. Obchodní a živnostenské komory v Brně a v Olomouci volí po třech poslancích. V kurii obcí venkovských se tvoří volební okresy podle soudních okresů tak, že vždy dva až čtyři dávají dohromady jeden volební okres. Každý volební okres volí jednoho poslance. Volby jsou v prvních dvou kuriích přímé, ve třetí kurií nepřímé.

Předsedou zemského sněmu a rovněž i zemského výboru je zemský hejtman; jeho, jakož i jeho náměstka jmenuje ze středu sněmu císař. Zemský výbor se skládá ze šesti členů; z toho každá kurie volí po jednom, zbývajících tři členové se volí z plného shromáždění sněmovního.

Zemské zřízení vévodství slezského obsahuje tato odlišná ustanovení:

Zemský sněm se skládá z 31 člena, z nichž jeden jest virilista (kníže-biskup vřatislavský), ostatních třicet jest voleno. Z toho připadá na kurii velkostatkářskou devět, na města a na obchodní a živnostenskou komoru v Opavě dvanáct, na obce venkovské devět poslanců. V kurii první tvoří celé vévodství jeden volební okres, voliči se však rozpadají ve dva volební sbory, z nichž jeden tvoří vévodové: těšínský, opavský a krnovský, bílský a velmistr řádu německých rytířů, druhý sbor ostatní velkostatkáři; v prvním sboru se volí dva, ve druhém zbývajících sedm poslanců. V kurii druhé tvoří města: Opava, Těšín, Bílsko

každé jeden volební okres, z ostatních měst vždy dvě až pět dohromady, jeden volební okres. Volební okres opavský volí dva, ostatní volební okresy po jednom poslanci. Obchodní a živnostenská komora v Opavě volí dva poslance. V kurii třetí dva až pět soudních okresů tvoří dohromady jeden volební okres a každý volební okres volí jednoho poslance.

Předsedou zemského sněmu, jakož i zemského výboru jest zemský hejtman; jeho, jakož i jeho náměstka jmenuje ze středu sněmu císař. Zemský výbor se skládá ze čtyř členů; z těch každá kurie volí po jednom členu, zbývajících jeden člen se volí z plného shromáždění sněmovního.

Jiných odlišností od zemského zřízení českého není, jako vůbec zemská zřízení zemí neuherských, jak již výše bylo uvedeno, jsou zdělána podle jedné šablony.

Únorová ústava se formálně prohlašuje za provedení říjnového diplomu, ale nepprávem; jest ve skutečnosti pravým opakem pakem říjnového diplomu. Únorová ústava jest ústavou centralistickou (a contr. federalismu říjnového diplomu), ale není ústavou unitaristickou. Kdežto říjnový diplom přikázal věci, které nebyly prohlášeny za společné všem královstvím a zemím monarchie, sněmům jednotlivých království a zemí a jen jaksi výjimkou připouštěl říšskou radu bez zástupců zemí koruny Uherské, šla únorová ústava cestou přímo opačnou. Ponechala sice věci společné všem královstvím a zemím monarchie a přikázala je říšské radě jakožto zastupitelskému sboru celé monarchie, ale sněmům zemským vykávala jen velmi úzký okruh působnosti, vlastně jen t. zv. věci zemské, které jmenovitě vypočetla, a všechny ostatní věci přikázala říšské radě bez zástupců zemí koruny Uherské tak, že co výslovně není vyhrazeno sněmům zemským, spadá v pravomoc této říšské rady. Tato také, vzejde-li spor o příslušnost mezi ní a mezi některým sněmem zemským, činí návrh císaři na rozhodnutí. Kdežto tedy říjnový diplom znal jen dvojí řádné zastupitelské sbory, říšskou radu a zemské sněmy, přidává k nim únorová ústava ještě třetí zastupitelský sbor, zastupitelstvo království a zemí neuherských, s určitou pevně stanovenou pravomocí. Takto vedle říšské rady monarchie celkové, t. zv. širší říšské rady, jest řádný zastupitelský sbor království a zemí neuherských, t. zv. užší rada říšská. (Tato užší rada říšská jest arcí součástíkou širší rady říšské a v ní jest obsažena. Důsledkem toho, padne-li říšská rada širší, padá nutně také říšská rada užší; to jest velmi důležité pro právní posouzení událostí v r. 1867.) Dualism, který v r. 1867 důsledkem t. zv. vyrovnání byl nastolen, rysuje se nám tu již v jasných obrysech. Právě tedy, že únorová ústava jest ústavou centralistickou, ale nikoli unitaristickou, nýbrž ve značné míře již dualistickou.

Avšak přes to, že únorová ústava jest opakem říjnového

diplomu, přece jen nemohla jít tak daleko, aby veškerý zásady v diplomu tomto uložené popřela. V určitém směru autonomistický a federalistický duch obsažený v říjnovém diplomu jest zachován i v únorové ústavě. Již určité obraty jsou zde totožné; schází nám tu dosavadní úřední titul monarchie a místo toho čteme „rakouská monarchie“, „všechna království a země“, „Naše říše“, „souhrn království a zemí“, ale nikoli „císařství rakouské“; rovněž Vídeň není „císařské hlavní a sídelní město“, nýbrž jen „hlavní a sídelní město“. Dále tomu nasvědčují i zemská zřízení. Kdežto zemská zřízení z r. 1849 měla v §u 1 ustanovení, že dotčená země jest „neoddílná část rakouského dědičného císařství a korunní země tohoto císařství“, v zemských zřízeních z r. 1861 toto ustanovení schází. Jednotlivá království a země nejsou již pouhými správními obvody resp. provinciemi, nýbrž jsou to, jak již výše bylo řečeno, korporace práva veřejného, a státoprávní poměr každého jednotlivého království resp. země k celkové monarchii lze celkem vysloviti takto:

Jiný jest poměr v oboru moci zákonodárné a opět jiný v oboru moci výkonné (čítajíc v to i moc soudcovskou).

V oboru moci zákonodárné jest pravomoc dělena na říšskou a zemskou. Zákonodárná moc zemská jest na říšské radě nezávislá, jest založena v zemském zřízení, které jest prohlášeno za základní zákon státní dotčené země. Říšské zákonodárství nemůže suplovati zákonodárství zemské (nemůže tak činiti ani říšská moc výkonná, jak již výše bylo uvedeno), ani v ně zasahovati nebo je umenšovati: říšský zákon a zemský zákon mají stejnou t. zv. formální moc zákonnou a zásada, že říšský zákon ruší zákon zemský (Reichsrecht bricht Landrecht) zde neplatí. Zákon zemské usnesené zemskými sněmy jsou sankcionovány císařem a to v jeho státoprávní funkci jakožto hlavy dotčené země (viz výše). Anomalie jest však, jak ostatně také již bylo uvedeno, že zákony zemské jsou spolupodepisovány říšským ministrem, který zemi není přece odpovědný. Ale konečně i tuto anomalii bychom mohli odstraniti anebo aspoň omluviti a historicky vysvětliti. Již dávno před r. 1848 vešlo v obyčej, že říšský ministr nahrazoval zemského ministra v určitých aktech, ve kterých bylo třeba podpisu nebo činnosti tohoto zemského ministra, když úřad jeho nebyl obsazen nebo byl zrušen. Za Marie Terezie po r. 1749 předseda direktoria nahrazoval po určitou dobu nejvyššího českého kancléře, za korunovací od Leopolda II. předseda spojené dvorské kanceláře resp. ministr vnitra zastával funkce českého kancléře atd. Možno tedy tvrditi, že i zde říšský ministr nahrazuje ministra pro dotčenou zemi. Konečně nesluší přehlížeti ani to, že sama říšská rada není sbor zastupitelský, mající vlastní základ a podstatu, nýbrž že jest obestřána zemskými sněmy, proti kterým v tomto směru říše nijaké

moci donucovací nemá, takže jest to v pravé své vlastnosti komora zemí.

Na základě toho všeho dlužno tvrditi, že v oboru moci zákonodárné jednotlivá království a země jsou územky se skutečnou povahou státní, ba že jsou to dokonce i státy, a monarchie Lotrinská jeví se nám zde jako stát složený, jehož dílčími státy jsou jednotlivá království a země.

Naproti tomu v oboru moci výkonné jeví se nám monarchie Lotrinská jako jednotný stát a království a země jsou pouhými správními obvody resp. provinciemi jednotného státu; není zemské výkonné moci, která by měla svůj vlastní základ t. j. vycházela by ze země samotné. Země t. zv. imperia nemají. V této věci nemůže padati na váhu skutečnost, že země jsou zároveň také samosprávnými obvody, obcemi vyššího řádu, neboť ani v této vlastnosti země nemají výkonné moci a samosprávné úřady zemské jsou povinny obracet se na úřady státní se žádostí o výkon. Rovněž tak je tomu i v oboru moci soudcovské, neboť jest tu jen jedno jednotné soudnictví státní t. j. říšské; samostatného zemského soudnictví není.

Shrneme-li na základě všeho, co zde bylo pověděno, svoje výklady o státoprávní povaze království a zemí podle únorové ústavy, dospíváme k tomuto závěru:

Království a země nejsou ani státy, avšak ani provinciemi monarchie Lotrinské; jsou to kompromisní útvary, které mají jen některé znaky státní povahy. Pravíme tedy, že jsou t. zv. historickopolitické individuality neb také státní zlomky neboli fragmenty.

Tato státoprávní povaha státních zlomků neboli fragmentů přísluší všem královstvím a zemím neuherským bez rozdílu. Avšak snaha říjnového diplomu i únorové ústavy zuniformovati všechna království a země přece jen úplně provedena nebyla. Země koruny České i po vydání těchto ústav podržují určitá zvláštní práva, kterých ostatní země nemají. Jest ovšem pravda, že ani diplom, ani únorová ústava neberou ohled na české státní právo; ba výraz „česká koruna“ se v nich ani neobjevuje (v tomto směru jest koruna Uherská ve značné výhodě). Jest dále pravda, že vydání oktrojovaného zemského zřízení z roku 1861 jest nové porušení nepřetržitosti právní. Avšak toto porušení jest jen formální, nikoli také materiální. Prohlášením zemských zřízení (českého, moravského i slezského) za státní základní zákon země odpoutávají se ústavy zemí koruny České od ústav říšské a stávají se na ní nezávislými; mohou býti na příště měněny jen zákonem zemským, poněvadž zemské zřízení t. zv. oktrojirkového paragrafu (§13 únorové ústavy a contr) nezná. Ale tuto zemskou ústavu tvoří nejen zemské zřízení z r. 1861, nýbrž i veškeré dosud platné státní právo zemské, pokud tímto

zřízením resp. únorovou ústavou nebylo zrušeno; zákony zemské vydané po r. 1861 tuto ústavu zemskou doplňují. Ze staršího práva zemského přecházejí důsledkem toho do nové ústavy právo monarchické, právo manské, právo jazykové, právo sněmu království českého býti strážcem celistvosti a nedílnosti koruny české, právo generálního sněmu zemí koruny české voliti po vyměření panujícího rodu nového krále atd. Rovněž přecházejí do nové ústavy některá zřízení staršího práva jako instituce: dědičných úřadů zemských, korunních statků, královských měst věnných atd. V těchto bodech hmotná nepřetržitost českého státního práva jest zachována.

Akty, které po r. 1848 dosvědčují existenci českého státního práva, jsou mimo jiné tyto: lenní list na arcibiskupství olomoucké z 20. listopadu 1853, lenní list na vévodství těšínské (arcivévodovi Albrechtovi) z 10. července 1858, revers arc. Albrechta na léno vévodství těšínské z 5. května 1858, lenní přísaha Jana kníže Liechtensteina na zděděné statky na Moravě z 26. března 1859.

K tomu dlužno připomenouti, že manský poměr byl zrušen říšskými zákony z 17. prosince 1862 čís. 103. ř. z. a z 12. května 1869 čís. 106 ř. z.; avšak dědičné úřady zemské zůstávají tím nedotčeny, jak se výslovně stanoví v čl. I. tohoto druhého zákona.

Jako další, (a to již po vydání únorové ústavy) velmi významný, doklad existence českého státního práva můžeme uvést státní smlouvu mezi „Rakouskem“ a Bavorskem na úpravu hranic mezi Čechami a Bavorskem, z 24. června 1862 čís. 51 ř. z. Ve smlouvě této čteme v článkách 5., 9., 10., 11., 16. atd., že koruna Bavorská postupuje určitý dílec území svého s plnou svrchovaností koruně České a naopak zase koruna Česká postupuje s plnou svrchovaností určitý dílec svého území koruně Bavorské. Že koruna Bavorská byla v té době státem svrchovaným, není sporné. Koruna Česká se zde však staví jako úplně rovnocenná koruně Bavorské. Ze toho plyne, že koruna Česká jest i v r. 1862 v právu mezistátním pokládána za stát svrchovaný.

Dlužno se ještě zmíniti o tom, jak pohlížely říjnový diplom a únorová ústava na otázku národnostní. A tu velmi zaráží, že oba tyto základní zákony státní se této otázky ani nedotkly. (Rovněž úprava t. ziv. práv státoobčanských schází.) Mlčení to jest velmi významné a nikterak nahodilé. Tehdejší směr vládní nebyl příznivý národnostem. V zemích koruny Uherské bylo sice výhradně právo němčiny zlomeno (viz výše), naproti tomu však v ostatních zemích neuherských nemělo býti v ohledu národnostním a jazykovým na dosavadním stavu měněno ničeho. Svědčí tomu zejména skutečnost, že v německém úřadování nastala celkem nijaká změna. Pro země koruny České pak zvláště jsou nápadné v tomto směru dvě okolnosti. Jednak, že zemská zřízení z r. 1861 nemají nijakého ustanovení o rovnoprávnosti národnostní, což padá na váhu tím více, že zemská zřízení z r. 1849 výslovně ustanovují, že „národové v zemi bydlící jsou oprávněni a mají neporušitelné právo k hájení a zvelebování

své národnosti a řeči“. Jednak, že volební řády do zemských sněmů křiklavě nadržují Němcům na úkor Čechů. Schmerling při budování těchto volebních řádů vycházel totiž ze zásady, že z národností v monarchii bydlících dlužno zvláště podporovati národnost, která stát udržuje. A poněvadž podle jeho mínění z různých těchto národností to byli v zemích neuherských v podstatě jen Němci, kteří prý stát udržují, zdělal volební řády zcela nepokrytě ve prospěch Němců: volební kraje v zemích koruny České nebyly stejné, nýbrž velikostí různé, v krajích s obyvatelstvem německým malé, v českých krajích velké, takže v německých krajích přišel jeden poslanec na mnohem méně obyvatelů než v krajích českých; takto Němci dostali mnohem více poslanců na zemských sněmích, než jim podle lidnatosti náleželo, a Češi byli značně zkráceni (pověstná Schmerlingova volební geometrie).

Ani říjnový diplom, ani únorová ústava neučinily tudíž pro práva neněmeckých národností ničeho.

Říjnový diplom i únorová ústava setkaly se s odporem v koruně České i v koruně Uherské. Avšak odpor ten nebyl v obou těchto korunách stejného rázu a neměl ani stejnou váhu a přirozeně ani stejný účinek.

Uhři, ač některé ústupky resp. vymoženosti obou těchto ústav (na př. znovuzavedení zřízení stoličního) přijali, zásadně se stavěli proti oběma ústavám spatřující v nich jen oktrojírky panovníkovy, trvali na ústavě z r. 1847/48 odmítající instituci říšské rady, pokud měla zasahovati v země koruny Uherské, neuznávali abdikace krále Ferdinanda V., ježto nebyla na uherském sněmu inartikulována, a popírali implicitě vladařské právo Františka Josefa; zároveň však se domáhali korunovace a přímé dohody se zástupci chorvatskoslavovskými. Všechny tyto názory a požadavky byly uloženy v první adrese uherského sněmu, který se sešel počátkem dubna 1861 (právní náhled v otázce abdikace byl zejména také uložen v oslovování nového panovníka). Adresa tato byla však panovníkem odmítnuta jako urážlivá. Panovník i vláda se drželi názoru, že uherská ústava z r. 1847/48 revolucí propadla. Když pak i druhá i třetí adresa sněmu uherského trvaly na půdě právní nepřetržitosti ústavy z r. 1847/48, byl konečně sněm (třetím) reskriptem královským z 21. srpna 1861 rozpuštěn. V listopadu 1861 byl dokonce v Uhrách vyhlášen výjimečný stav, který zde trval plně čtyři roky, a zaveden znovu plný absolutismus.

V Chorvatsku a Slavonsku sněm rovněž neuznal ústavy únorové a jednomyslně se usnesl na tom, říšskou radu neobeslati. Zároveň však trval na úplné samostatnosti vůči Uhrám a žádal úplné osamostatnění jak ve správě, tak i v soudnictví (čl. 57 zákona z r. 1861). Reskriptem z 12. listopadu 1861 dostalo se

tomuto článku zákona královské sankce, a v zájmu na to zřízen pro Chorvatsko a Slavensko nejvyšší soud (tabule septemvirální) a dosavadní „královské chorvatskoslovenské dvorské dikasterium“ nahrazeno královskou chorvatskoslovenskou dvorskou kanceláří, úřadem dvorské kanceláři uherské úplně rovnocenným. Správní a soudní samostatnost Chorvatska a Slavenska byla tím pojištěna.

V Sedmíhradsku byl reskriptem z 15. června 1862 oktrojován nový volební řád a sněm na základě tohoto volebního řádu se sešedší zvolil poslance na říšskou radu vídeňskou. Byla to jediná země koruny Uherské, která říšskou radu obeslala. V srpnu 1863 usnesl se tento sněm, že zákon z r. 1848, kterým Sedmíhradsko splynulo s Uhrami, jest neplatný a udělil rumunské národnosti vlastnost politického národa.

V zemích koruny České resp. v Čechách odpor proti říjnovému diplomu a proti únorové ústavě nebyl tak zásadní jako v Uhrách. Tehdejší politika česká nevycházela v tomto směru z historického práva, ba stavěla se na půdu diplomu i únorovky a odpor její čelil vlastně jen proti nespravedlivým ustanovením ústavy, kterými českému národu bylo ublíženo, tedy spíše jen proti volebnímu řádu (výše uvedená volební geometrie Schmerlingova). Cílem české politiky bylo v podstatě zdokonalení ústavy, čehož čeští poslanci doufali dosáhnouti jak na zemském sněmu, tak i na říšské radě. Z toho důvodu český sněm obeslal říšskou radu.

Na sněm království českého vstoupili čeští poslanci s protestem jen proti nespravedlivému volebnímu řádu a proti jednacímu řádu (při zahajování sněmu dne 6. dubna 1861). Rovněž právní ohrazení při první volbě poslanců do říšské rady z 18. dubna 1861 vychází ze říjnového diplomu, ačkoli se na starší základy právní nezapomíná. Avšak naděje Čechů, že se na říšské radě domohou zdokonalení a dotvoření ústavy, se nesplnily; na říšské radě je čekalo jen naprosté zklamání. Zklamání toto vedlo k tomu, že se začalo uvažovati o tom, zda vůbec nebyla politická chyba, že se na říšskou radu šlo, a zda říšská rada jest s hlediska právního vůbec sborem způsobilým pro to, aby se tam požadavky a potřeby českého národa uplatňovaly. Úvaha tato stala se konečně obecným přesvědčením, a čeští poslanci podávše dne 17. června 1863 právní ohrazení opustili říšskou radu a zahájili takto t. zv. trpný odpor neboli pasivní opozici proti říšské radě trvajíc plných šestnáct let. Poslanci z markrabství na říšské radě zůstali.

Právní ohrazení z r. 1863 vychází sice opět z říjnového diplomu, ale staví se místy i na starší základy právní. Poslanci čeští dokumentují jím nezákonnost tehdejšího zastupitelstva říšského, prohláší, že naděje jejich na dotvoření ústavy se rozplynuly

niveč a odmítají na příště své spolupůsobení na ústavě říšské. Tím začíná v koruně české památný boj za právo.

Opustivše říšskou radu soustředili poslanci čeští svoje úsilí o opravu ústavy, a napravení křivd v činnosti na sněmu království českého, ale ani zde se jim celkem nevedlo lépe.

Zatím se však poměry na říšské radě neustále horšily. Říšská rada úplná neboli t. zv. širší se vůbec nesešla. Ze zemí koruny Uherské se dostavili na čas jen poslanci ze Sedmíhradska, a to ještě nikoli všichni, Uhři a Chorvaté tam vůbec nepřišli. A trpný odpor proti říšské radě začínal už také v zemích neuherských. Schmerling sice stále doufal, že svou trpělivostí veliký trpný odpor proti říšské radě zlomí a utěšoval v tomto směru císaře, který zatím se stával čím dále tím netrpělivějším, ale nedočkal se toho. Ukazovalo se jasně, že ústava únorová není schopna života.

V červenci r. 1865 padá ryt. Schmerling a na jeho místo nastupuje Richard hrabě Belcredi. Jím padá dosavadní centralistický směr a nastává obrát k zásadám říjnového diplomu. Trůnní řeč, kterou byla říšská rada dne 27. července 1865 uzavřena, se důsledně vyhýbala slovu „ústava“; byla to známka přiblíživšího se obrátu. Skutečně také již patentem z 20. září 1865 čís. 89 ř. z. (t. zv. záříjový patent) byla ústava zastavena k tomu konci, aby mohla býti nastoupena cesta dohody se zákonnými zástupci zemí koruny Uherské. K tomu účelu se nařizuje, aby jak říjnový diplom, tak i únorová ústava byly zákonným zástupcům těchto zemí předloženy k přijetí i že „výsledky vyjednávaní se sněmy uherským a chorvatským, budou-li obsahovati modifikace výše uvedených zákonů (= říjnového diplomu a únorovky), jež bude lze srovnati s jednotou a mocenským postavením říše, budou před Naším rozhodnutím předloženy zákonným zástupcům ostatních království a zemí, aby bylo lze slyšeti a uvážiti stejně závazný výrok jejich“. Zákonnými zástupci ostatních království a zemí, poněvadž říšská ústava byla zastavena, dlužno zde rozuměti zemské sněmy.

V tomže ještě roce svolán byl uherský sněm, ale vyjednávání s ním nevedlo zatím k cíli. Rovněž tak tomu bylo i se sněmem chorvatským.

Sněm království českého sešedší se v listopadu 1865 poděkoval panovníkovi zvláštní adresou za vydání záříjového patentu; v této adrese se zároveň vyslovuje naděje, že pragmatická sankce bude upevněna, aby jednota říše byla pojištěna šetřením rozmanitosti částí, ze kterých se skládá, a dějinného vývoje jejich práv a konečně že provedena bude korunovace, odvěké to v království našem symbolické zjevení, vzájemné rukojemství a nejvyšší zasvěcení úbezpěčeného stavu právního. Adresa tato

byla od panovníka zodpověděna dne 29. prosince 1865 slibem korunovace.

Zatím však vypukla válka pruskorakouská a jí bylo všechno vyjednávání zastaveno. Po jejím skončení sněm království českého v listopadu 1866 se sešedší znovu se usnášil na adrese k panovníkovi, která formálně vychází opět od říjnového diplomu, ale mluví již také o starodávném státoprávním postavení Čech a jich poměru k trůnu a k říši i o právech koruny České.

Také v zemích koruny Uherské bylo po skončení války jednání zase obnoveno. Vedl je dosud hr. Belcredi, ale za jeho zájmy navázal s vůdci maďarskými nový „státník“, kterého monarchii přinesla válka, svob. pán Beust, který záměry Belcrediovy křížil. Belcredi stále doufal, že vahou zemí neuherských přiměje Uhry v otázce jednoty říše k povolnosti. K tomu účelu patentem z 2. ledna 1867 č. 1. ř. z. svolal na den 25. února 1867 do Vídně mimořádnou říšskou radu, složenou ze zástupců království a zemí, „které nenáleží ke koruně Uherské“. Tuto mimořádnou říšskou radu měly obeslati zemské sněmy zemí neuherských v počtu stanoveném únorovou ústavou. Poslanci však měli býti voleni nikoli podle kurií, nýbrž z plného shromáždění sněmovního. Předmětem jednání této mimořádné říšské rady, měla býti výlučně úrada o otázce ústavní. Současně byly rozpuštěny všechny zemské sněmy a nově svolané sněmy měly obmezití svoje jednání jen na to, aby vzaly tento patent na vědomost a vykonaly volby zástupců do mimořádné říšské rady. Zároveň byla svolána i sněmovna panská.

Patent z 2. ledna 1867 jest v podstatě nová oktrojírka a to s dvojího hlediska. Jednak bylo přece zářijovým patentem stanoveno, že výsledky jednání se sněmy zemí koruny Uherské bude předložiti zákonným zástupcům království a zemí neuherských, čímž byly přece zemské sněmy; místo toho byla však přímo svolána mimořádná říšská rada. Jednak říjnový diplom i únorová ústava byly zářijovým patentem zastaveny a tím padla i instituce říšské rady; nebylo lze tudíž svolávatí říšskou radu, byť i jen „mimořádnou“.

Ale mimořádná říšská rada se nesešla. Dne 1. února 1867 byla totiž konána korunní rada o věcech uherských, ve které se střetla stanoviska Belcrediova a Beustova. Belcredi, jak bylo již uvedeno, snažil se zachrániti jednotu říše tím, že tlakem zemí neuherských hodlal Uhry v této otázce přiměti k povolnosti; na-proti tomu Beust opustil již zásadu jednoty říše a stavěl se na základě úrad se státníky maďarskými otevřeně na půdu dualismu. Císař se přiklonil k stanovisku Beustovu; Belcredi odstoupil a na jeho místo byl povolán Beust, jemuž bylo svěřeno provésti „vyrovnaní“ s Uhry. Beust měl v jednání s Uhry nyní volnou ruku. Shody bylo docíleno velmi brzo a již císařským reskriptem z 17. února 1867 bylo uherské státní právo v podstatě obnoveno a

jménováno také odpovědné ministerstvo uherské. Tím ovšem úrada mimořádné říšské rady o otázce ústavní, jak Belcredi chtěl, se stala bezpředmětnou. Skutečně také nejvyšším rozhodnutím z 4. února 1867 bylo nařízeno, že se tato mimořádná říšská rada má proměnití v „ústavní“ říšskou radu, a sněmami jednotlivých království a zemí, které se zatím byly již sešly, bylo místo patentu z 2. ledna 1867 předloženo toto nejvyšší rozhodnutí, ve kterém se vyrovnávání s Uhry oznamuje již jako hotové a mluví se o dalším zdělávání ústavních práv v „západní polovici říše“.

Beust, jehož dílem jest toto nejvyšší rozhodnutí, vycházel z názoru, že vyrovnáním vstupuje ústava opět v život a že tato „ústavní“ říšská rada jako „užší“ říšská rada únorové ústavy jest nyní zákonným zástupcem zemí neuherských. Názor ten jest však naskrze mylný. Vyrovnáním s Uhry zvrácen byl přece unitaristický duch říjnového diplomu i únorové ústavy, obě tyto ústavy padají a s nimi padá i instituce říšské rady vůbec. Poněvadž pak jest jen jedna říšská rada a tato v celém svém základu pada, nemůže najednou „užší“ nebo „ústavní“ říšská rada, která přirozeně pada také, nastoupiti jako zákonná instituce zbývajících království a zemí neuherských. Také útvar „západní polovice říše“ jest něčím dosud naprosto neznámým. Jest tudíž „ústavní“ nebo „užší“ říšská rada institucí nezákonnou, a v nejvyšším rozhodnutí z 4. února 1867 sluší spatřovati opět jen novou oktrojírku.

Sněm království českého se v adrese přijaté valnou většinou ohradil proti západní polovici říše, státnímu to útvaru, „kterémuž se nedostává nijakého státoprávního základu a kterýž nikterak nedal by se srovnati s nepopíratelnou právní a skutečnou jsoucností koruny české, ani s právním významem celé řady korunování veleslavných předků Vašeho Veličenstva jako králů českých, ježto vykonávalo se po mnohá staletí až do naší doby, ani s nepopíratelnou státoprávní platností, kteréž sněmové království tohoto požívali až do časů nejnovějších“. V důsledku této adresy byl sněm nejvyšším rozhodnutím z 26. února 1867 rozpuštěn.

„Ústavní“ rada říšská se sešla v květnu 1867. Trůnní řeč z 22. května 1867 oznámila vyrovnání s Uhry jako skutek hotový, a říšské radě byly předloženy osnovy o nové úpravě státoprávních a ústavních poměrů nutně se zřetelem na stav vytvořený vyrovnáním s Uhry. Dne 8. června 1867 byl pak císař František Josef korunován slavnostně za krále uherského, když sněm uherský byl před tím článkem 3. zákona z r. 1867 vzal dodatečně na vědomost a v zákony zemské inartikulovati dal abdikaci krále Ferdinanda V. a ještě jednou se ohradil proti všem důsledkům této abdikace, které by bylo lze z toho na úkor samostatnosti a nezávislosti Uher vyvozovati.

Tím bylo vyrovnání s Uhry slavnostním způsobem zakončeno, a monarchie Lotrinská vstupuje do nového období svého vývoje, na kterém se až do jejího zániku v podstatě nezměnilo již ničeho.

V.

Až do pokusu o t. zv. vyrovnání s Čechy.

Vyrovnání z r. 1867 se obecně nazývá vyrovnáním rakousko-uherským, ale nesprávně. Správně vzato, jest to vyrovnání jen uherské, neboť zde se nevyrovnává nějaké „Rakousko“ s Uherskem, nýbrž absolutní panovník, císař rakouský, se vyrovnává s politickým národem uherským tím, že uznal státní právo koruny Uherské a obnovil starou ústavu uherskou. Ovšem měl tento jednostranný akt absolutního mocnáře dalekosáhlý vliv na ostatní země neuherské, kterým bylo nutno v důsledku vyrovnání dáti novou státoprávní i ústavní skladbu.

Obsah vyrovnání není dán jednou společnou ústavní listinou, nýbrž o obsahu jeho jednájí dva zákony: uherský čl. 12. zákona z r. 1867 a „předlitavský“ základní zákon státní z 21. prosince 1867 čís. 146. ř. z. Zákony tyto nejsou totožného znění. Vzejde-li tudíž spor o výklad obou těchto zákonů, jest nutno dáti přednost uherskému zákonu vyrovnávacímu, neboť tento zákon jest vlastně originálem a předlitavský zákon vyrovnávací jest mnohdy jen jeho, ovšem nikoli přesnou, kopií.

Vyrovnání samo se rozpadá na vyrovnání trojí:

1. státoprávní,
2. finanční,
3. národohospodářské.

Ad 1. Úkolem státoprávního vyrovnání bylo zachovati velmocenské postavení monarchie. Spadají tedy sem po výtece věci t. zv. pragmaticky společné, t. j. věci, jichž společenství plyne nutně z pragmatické sankce. Věci ty jsou:

a) zahraniční věci.

Podle § 8 uherského a § 1 1 lit. a) předlitavského vyrovnávacího zákona jsou společnými věcmi věci zahraniční čítající v to diplomatické a komerční zastoupení vůči cizině. Podle toho patří také mezinárodní smlouvy do pravomoci společného ministra zahraničních věcí, který ovšem tuto pravomoc vykonává v souhlasu s ministerstvy obou částí říše.

b) vojenské věci.

Jako druhý prostředek ke společné obraně monarchie uznává § 1 lit. b) předlitavského zákona společné vojsko, čítající v to

vojsko i loďstvo námořní. Řízení, velení a vnitřní organizace vojska náleží výhradně panovníkovi, který v těchto oborech podržuje svoji neomezenou moc. Není však společnou věcí povolování rekrutů, stanovení branné povinnosti a úprava branné soustavy; ovšem se musí úprava těchto věcí díti v obou částech říše zákony srovnalými (t. zv. junctim).

c) náklad na tyto společné věci musí býti společný, což však spadá do vyrovnání finančního.

Ke správě věcí pragmaticky společných jsou zřízeny také společné úřady, a to:

1. ministerstvo zahraničních věcí a císařského a královského domu,

2. říšské ministerstvo války, které se od r. 1899 nazývalo společné (nikoli již říšské),

3. ministerstvo říšských financí, které později bylo také pověřeno správou Bosny a Hercegoviny,

4. společný nejvyšší účetní dvůr.

Pokud ve správě věcí pragmaticky společných byl připuštěn vliv ústavní, vykonávaly jej delegace. Delegace nebyly sborem zákonodárným, nýbrž správním a do jisté míry i kontrolním. Delegace jsou dvě, uherská a předlitavská a každá se skládá ze 60 členů, z nichž jednu třetinu volí sněmovna panská, v Uhrách sněmovna magnátů, dvě třetiny sněmovna poslanecká.

Způsob volení ve sněmovně poslanecké jest v obou částech říše jiný. V Uhrách se volí delegace z plného shromáždění a o zastoupení menšin není postaráno. V předlitavské poslanecké sněmovně se volí podle korunních zemí; o zastoupení menšin rovněž postaráno není.

Delegace se volí vždy na jeden rok a svolávají se každoročně panovníkem do místa, jež určí přísluší panovníkovi. Ve skutečnosti se svolávaly delegace střídavě do Vídně a do Pešti.

V obor působnosti delegací příslušely věci jen pragmaticky společné, pokud ovšem nespádaly v obor neomezeného rozhodování panovníkova; jinými věcmi se zabývají jest delegacím zapověděno.

Ad 2. Vyrovnání finanční se týkalo celkem dvou bodů: státních dluhů a úhrady nákladů na věci pragmaticky společné.

O státních dluzích neobsahuje předlitavský zákon vyrovnávací ničeho. Uherský zákon však stanoví, že dosavadní státní dluh rakouský nemůže tížiti země koruny Uherské, poněvadž dluhy ty byly uzavřeny vesměs bez svolení a bez vědomí sněmu uherského. Jen ze slušnosti jsou prý Uhry ochotny převzítí část břemena státních dluhů. Teprve po dvou letech docílono dohody v ten smysl, že se Uhry zavázaly platiti na úrokování stálého dluhu, který tehdy činil něco okolo tří miliard zlatých, ročně 29,188.000 zl., z čehož 11,776.000 zl. jest platiti ve stříbře.

Náklad na společné věci se uhrazuje, nikoli nějakými společnými daněmi, nýbrž příspěvky obou částí říše, t. zv. kvotami. K tomu účelu zastupitelské sbory obou částí říše, říšská rada a uherský sněm, zvolí každá ze svého středu stejný počet zástupců (t. zv. kvotovou deputaci), která za pomoci odpovědných ministrů obou částí říše věc sjednává. Je-li docíleno dohody, sdělí každá kvotová deputace usnesení toto ministerstvu té části říše, ke které sama náleží, a toto je předloží zastupitelskému sboru k schválení. Takto schválená usnesení se předloží panovníkovi k sankci. Nelze-li docílit dohody, rozhodne, avšak jen na dobu jednoho roku, panovník otázku kvoty sám. Způsob úhrady jest tento: nejprve se srazí na úhradu příjmy z cel; co pak po sraze těchto příjmů z cel zbuďte, uhradí se kvotou. V r. 1867 byla tato kvota vyměřena poměrem 70:30, t. j. Předlitavsko platilo 70% a Uhry 30% peníze potřebného na úhradu společných nákladů. Při obnovování vyrovnaní byla kvota uherská postupně zvyšována, až dosáhla výše 36.4 (Uhry) a 63.6 (Předlitavsko).

Ad 3. Vyrovnaní národohospodářské se týká věcí nikoli nutně neboli dualisticky (a contr. pragmaticky) společných. Sjednává se totiž vyrovnaní toto mezi oběma částmi říše tak, že se ujednává čas od času obchodní a celní spolek. Kdežto tedy, věci nutně neboli pragmaticky společné jsou upraveny vyrovnaním na vždy, věci dualisticky společné se upravují jen určitý předem stanovený čas (10 let) ve formě obchodního a celního spolku, který se po vypršení stanoveného času opět obnovuje.

Věci dualisticky společné jsou: věci celní, jisté daně spotřební, vzájemné styky obchodní a provozování živností, zvláštní ochrana práv živnostenských, prostředky komunikační, vzájemná podpora obchodu, úprava měr, váh, měny a čísla, bankovní.

Podstata obchodního a celního spolku záleží v tom, že společné věci jím obsáhnuté mohou být upraveny v obou částech říše jen zákony srovnávanými (junctim), takže, dokud tento spolek trvá, lze změnu v zákonodárství přivodit opět jen souhlasnými zákony v obou částech; nebylo-li lze dosáhnouti srovnání zákonů, jest jakákoli změna v úpravě zákonodárné vyloučena, a vše musí zůstat v dosavadním stavu.

Z tohoto obchodního a celního spolku plynula také jednotu celního obvodu, takže jakákoli vnitřní celní čára byla vyloučena.

Vyrovnaním z r. 1867 bylo jednotné dosud „císařství rakouské“ přetvořeno ve dva státy, právně na sobě nezávislé, na země koruny Uherské a na ostatní země neuherské (italské země byly ztraceny v r. 1866), které v t. zv. prosincové ústavě (viz níže) dostaly jméno „království a země na říšské radě zastoupené“ a neúředně byly zvané Předlitavskem, nebo později také, ovšem nesprávně, Rakouskem; tyto dva státy mají určité instituce společné. Jím se vytváří dualismus, který trvá až do zániku monarchie.

Právní konstrukce tohoto nového dualistického útvaru jest velmi složitá a obtížná. Starší spisovatelé směru „celorakouského“ vycházejíce z předpokladu, celkem správného, že v r. 1866 tu bylo jednotné císařství rakouské, které se přetvořilo ve dva státy s určitými institucemi společnými, dospívali k názoru, že jest tu stát spolkový, monarchie Lotrinská neboli celková, jejímiž dílčími státy jsou království a země na říšské radě zastoupené neúředně Předlitavskem zvané a země koruny Uherské neúředně zvané také Zalitavskem. Tento stát spolkový má svoje orgány: panovníka, společné nejvyšší úřady a jiné společné instituce (vojsko pozemní a námořské atd.) a rovněž i svůj parlament, delegace, které tudíž vykonávají právo zákonodárné ve věcech společných. Naproti tomu uherští státovědci a politikové vycházeli z právního stavu daného historickým vývojem, zejména z ústavy z r. 1847/48 a neviděli ve vyrovnání nic jiného než obnovení starého právního stavu a dospívali důsledkem toho k názoru, že tu jest reální unie dvou států právně na sobě nezávislých: zemí koruny Uherské a „ostatních zemí jeho veličenstva“, jak se praví ve vyrovnávacím zákonu uherském, které ovšem mají určité věci a instituce společné a to buď důsledkem historického vývoje, zejména pragmatické sankce (věci pragmaticky společné), buď na základě oboustranné svobodné dohody (věci dualisticky společné).

Správný názor jest, že tu nebyl ani čistý spolkový stát, ani čistá reální unie (jako vůbec skutečné živoucí poměry stěží lze vtěsnat v určitou školskou formulku), nýbrž útvar kompromisní: byla to reální unie s určitými přívrstky spolkového státu.

Nové státoprávní a ústavní ústrojí zemí neuherských bylo dáno základními zákony státními z 21. prosince 1867, jichž jest celkem šest a to: čís. 141 o zastupitelstvu říše, čís. 142 o všeobecných právech občanů státních, čís. 143 o říšském soudu, čís. 144 o moci soudcovské, čís. 145 o moci vládní a výkonné a čís. 146 ř. z. o věcech společných (vyrovnávací zákon). Tyto základní zákony, státní tvoří ve svém souhrnu t. zv. prosincovou ústavu.

Po stránce formální dlužno předem uvést, že tato prosincová ústava resp. nejdůležitější její části (totiž základní zákony státní o zastupitelstvu říše a o společných věcech, jest opět ústavou oktrojovanou. Ve věci nesmí nás mýlit zevní stránka, že vládní osnovy o novém ústrojí říše byly předloženy „ústavní“ říšské radě, že tato je projednávala a na nich se také usnesla. Neboť zde říšská rada byla vyrovnaním z r. 1867 postavena před hotovou událost, na které nebylo lze již ničeho měnit; takže jí nezbyvalo než prostě věc přijati. Nemohla tudíž říšská rada rozhodovati svobodně o podstatě věci, nýbrž jen o některých otázkách rázu naprosto podřadného, tedy nikoli o otázce an?, nýbrž jen o otázce quomodo?

Ústava prosincová jest ústavou centralistickou podle vzoru ústavy únorové; jsou však v ní přece jen, byť i skromné, určité prvky federalistické. Výkonná moc jest jen jedna, ústřední,

kteřou vykonává císař prostředkem odpovědných ministrů, jež sám jmenuje a propouští. Každý vládní akt císařův potřebuje k své platnosti spolupodpisu odpovědného ministra. Ministři mohou býti členy jedné z obou sněmoven říšské rady a jsou jí odpovědni za každé jednání nebo opomenutí spáchané v úřední své působnosti buď úmyslně nebo z hrubé nedbalosti, kterým se porušují ústava království a země na říšské radě zastoupených, zemské zřízení některého z těchto království a země anebo některý jiný zákon. Právo dáti v obžalobu přísluší každé z obou sněmoven. O obžalobě nalézá státní soud, a odsouzenému ministru císař nemůže dáti milost, leč že by tak navrhla ta sněmovna, která dotčeného ministra dala v obžalobu.

Zákonodárnou moc vykonává císař s říšskou radou, která jest zastupitelským sborem „království a země na říšské radě zastoupených“.

V označení tohoto státního útvaru jménem: království a země na říšské radě zastoupené jest zajisté určitý circulus vitiosus.

Říšská rada jest podle prosincové ústavy zastoupením království a země zde výslovně jmenovaných. Zastoupení těchto zemí ve svém souhrnu tvoří důsledkem toho říšskou radu resp. k společnému zastoupení jich „jest říšská rada povolána“. Jsou tedy království a země něčím prvotným, říšská rada pak něčím druhotným, které tímto prvotným jest určováno. Z názvu: království a země na říšské radě zastoupené bylo by však souditi, že říšská rada jest něčím prvotným a že účastenství v ní vlastně určuje povahu království a země, což ovšem není správné.

Říšská rada se skládá ze dvou komor: ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. Ve sněmovně poslanecké jest důvodem povolacím příslušenství k určitému úřadu, držení určité hodnosti a jmenování císařem.

Členy panské sněmovny jsou:

1. rodem:

a) zletilí princové císařského domu;

b) zletilí náčelníci tuzemských rodů šlechtických vynikajících rozsáhlým majetkem pozemkovým v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených, kterým toto právo bylo císařem dědičně uděleno;

2. hodností všichni arcibiskupové a biskupové, mající pořadí knížecí;

3. jmenováním vynikající příslušníci království a země na říšské radě zastoupených, kteří se zasloužili o stát, církev, vědu nebo umění. Jmenování se děje na doživotí. Zákonem z 26. ledna 1907 č. 16. ř. z. bylo toto jmenovací právo císařovo obmezeno potud, že těchto členů nemůže býti méně než 150 a více než 170. Nějakého rozvrhu na jednotlivá království a země při tom není.

Poslanecká sněmovna se skládá z 203 členů rozvržených na jednotlivá království a země. Tito členové se volí zemskými sněmy podle kurií naprostou většinou hlasů. Císaři zůstává však vyhrazeno právo dáti provéstí volby přímé. Jest tudíž poslanecká sněmovna opět jako v ústavě únorové komorou zemí. Před-

sedu a místopředsedu panské sněmovny jmenuje císař z jejího středu; ostatní činovníky si volí tato sněmovna sama. Poslanecká sněmovna však si volí sama jak předsednictvo, tak i ostatní činovníky. Císař svolává každoročně, pokud možno v zimních měsících, říšskou radu, ji odročuje a má právo rozpustiti sněmovnu poslaneckou. Imunitní práva členů říšské rady zůstávají táž jako podle únorové ústavy. Usnesení říšské rady se stávají zákonem sankcí císařskou; veto císařovo jest absolutní.

Zákonodárné právo, které císař spolu s říšskou radou vykonává, vztahuje se jen na věci vypočtené v §u 11 zák. státního o zastupitelstvu říše. Prosincová ústava nezměnila na existenci zákonodárství říšského a samostatného zákonodárství zemského ničeho, stanovila však nové zásady dělení vrátivši se v tomto směru jaksí k zásadě vyslovené říjnovým diplomem. Vypočetla totiž jmenovitě všechny věci, které spadají v pravomoc říšské rady tak, že, co ve výše citovaném §u 11 výslovně uvedeno není, spadá v pravomoc zemských sněmů.

V pravomoc říšské rady podle tohoto §u 11 náležejí:

a) zkoušení a schvalování obchodní smlouvy a ty státní smlouvy, které zatěžují říši nebo její části, zavazují jednotlivé státní občany, nebo mají v zápětí územní změnu království a země na říšské radě zastoupených;

b) všechny věci, kterými se upravuje vojenská povinnost, zejména i roční povolování rekrutů a všeobecné předpisy o příprezi, zásobování a ubytování vojska;

c) stanovení státní rozpočet a jmenovitě ročně povolování daně, dávky a poplatky, zkoušení uzávěrky státních účtů a výsledky finančního hospodaření a udělení absolutorium; uzavírání nové zápůjčky, konvertování dosavadní státní dluhy, zcizování, měnění a zatěžování nemovitě státní jmění; zákonodárství o monopolech a regaliích a vůbec o všech finančních věcech, které jsou společné královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným;

d) úprava peněžnictví, mincovnictví a cedulového bankovníctví, věci celních a obchodních, telegrafů, pošt, železnic, plavby a jiných říšských komunikačních prostředků;

e) úvěrnictví, bankovníctví, zákonodárství o privilegích a živnostech, jakož i o mírách a váhách a o ochraně známek a vzorků;

f) zákonodárství medicínální a o ochraně proti epidemiím a dobytčímu moru;

g) zákonodárství o státním občanství a o právu domovském, o policii cizinců, o listech průvodních a o sčítání lidu;

h) o poměrech konfesionálních, o právu spolkovém a shromažďovacím, o tisku a o ochraně duševního majetku;

i) stanovení zásady vyučování o školách obecných a o gymnasiích a zákonodárství o universitách;

k) zákonodárství o trestním právu soudním, o trestním právu policejním a o právu občanském s vyloučením zákonodárství o vnitřním zařízení veřejných knih a o fakových předmětech, které na základě zemských zřízení a tohoto základního zákona

spadají v pravomoc zemských sněmů, dále zákonodárství o právu obchodním, směnečném, námořském, horním a lanním;

l) zákonodárství o základech organizace úřadů soudních a správních;

m) zákony, jež jest vydati na provedení základních zákonů státních o všeobecných právech občanů státních, o říšském soudu, o moci soudcovské, o moci vládní a výkonné a na které jest se v těchto základních zákonech státních odvoláváno;

n) zákonodárství o těch předmětech, které se vztahují na povinnosti a poměry jednotlivých zemí mezi sebou;

o) zákonodárství o způsobu, jakým jest projednávati věci, které na základě ujednání se zeměmi koruny uherské byly prohlášeny za společné.

Moc výkonná může také nahraditi moc zákonodárnou. Podle §u 14 zák. státního o zastupitelstvu říše (t. zv. císařského paragrafu) může císař, objeví-li se nutným vydati nařízení, ke kterému jest podle ústavy potřebí přivolení říšské rady, v době, kdy říšská rada není shromážděna, s odpovědností veškerého ministerstva vydati císařské nařízení s prozatímní platností zákona, pokud jím se nemění základní zákon státní, trvale nezatěžuje státní majetek a nezobizuje státní statek. Takovéto císařské nařízení jest však k schválení předložiti nejbližší příští říšské radě a to nejprve sněmovně poslanecké do čtyř neděl, kdy se tato sejde. Opomene-li vláda je v této lhůtě předložiti ke schválení, aneb neschválí-li je jedna z obou sněmoven, pozbývá platnosti. (Tento paragraf stal se záštitou skrytého absolutismu a jeho bylo v dalším vývoji k účelům absolutistickým silně zneužíváno.)

Základní zákon státní o všeobecných právech občanů státních obsahuje t. zv. práva státoobčanská. Důležitý jest tu m. j. zvláště čl. 19, který zavádí rovnoprávnost všech národních kmenů ve státu a všech v zemích obvyklých jazyků ve škole, v úřadě a ve veřejném životě a stanoví, že v zemích, ve kterých bydlí více národních kmenů jest veřejné ústavy vyučovací zaříditi tak, aby každému z těchto národních kmenů byly dány potřebné prostředky ke vzdělání ve svém jazyku, aniž by byl nucen učiti se druhému zemskému jazyku. (Tento článek zůstal však na papíře; prováděn nebyl.)

Nový stát, království a země na říšské radě zastoupené, při veškeré centralisační snaze prosincové ústavy není státem jednotným. Prosincová ústava nezměnila na státoprávním postavení jednotlivých království a zemí a na nich poměru k Předlitavsku jinak ničeho. Království a země zůstávají státními zlomky neboli fragmenty na dále, pravomoc zemských sněmů se dokonce i rozšiřuje (viz výše), a Předlitavsko jest státem složitým, který má jinou podobu v oboru moci zákonodárné a opět jinou v oboru moci výkonné. V tomto směru základy únorové ústavy zůstaly naprosto zachovány.

V zemích koruny Uherské došlo ještě před vyrovnáním opět k státoprávnímu splynutí Sedmihradsko s Uhrami. Reskriptem z 1. září 1865 byl sněm sedmihradský rozpuštěn, reskript z 15. června 1862, kterým byl zaveden nový řád volební do sněmu, odvolán a obnoven opět volební řád z r. 1791, podle kterého měla vláda právo vedle volených členů jmenovati do sněmu libovolný počet členů, již se zvali regalisté. (Ve sněmu v r. 1848 bylo na př. 90 členů volených a 300 regalistů.) Nový sněm svoláný v listopadu 1865 a zesílený potřebným počtem regalistů přijal dne 6. prosince 1865 opět čl. 7. zákona z r. 1848 (ústavy uherské), kterým Sedmihradsko státoprávně splyvá s Uhrami v jeden celek. Tím Sedmihradsko přestalo býti zvláštním státoprávním celkem.

Nový stát uherský upravil také (pro vlastní Uhry se Sedmihradskem) otázku národnosti. Stalo se tak čl. 44. zák. z r. 1868, který sice má nadpis „o rovnoprávnosti národností“, v skutečnosti však nejen že nijakou rovnoprávnost nezavádí, nýbrž pojišťuje naproste nadprávní maďarského jazyka a maďarské národnosti. Zákon tento vychází z předpokladu, že všichni státní občané tvoří podle zásad ústavy i v politickém ohledu jeden jednotný, nedílný uherský národ (a magyar nemzet), jehož příslušníkem jest každý občan vlasti bez ohledu na to, jaké jest národnosti, a že z této jednoty politické vyplývá také jednotná státní jazyka. Tímto státním jazykem se stanoví jazyk maďarský. Je to jednacím jazykem říšského sněmu, zákony se vydávají ve státním jazyku, pro příslušníky ostatních národností se pořizují ověřené překlady, a úředním jazykem vládním ve všech odvětvích správy, jakož i u soudů jest maďarština. Práva jazyka nemaďarských národností se stlačují tím na míru nejmenší, (ale ve skutečnosti nebylo ani této nejmenší míry práv šetřeno).

Zákon tento rozeznává pět druhů jazyků: státní, protokolovací jazyk stolice, jednacím jazyk obce, protokolovací jazyk obce a jazyk mateřský. Protokolovací jazyk stolice jest jazyk, ve kterém lze také sepsovati protokoly zastupitelských sborů, výborů a komisí stoličních; pravidlem jest totiž, že tyto protokoly se sepisují v jazyku státním, avšak, přeje-li si toho aspoň pětina členů, aby se protokoly psaly také v jiném než státním jazyku, jest protokoly psáti státním jazykem a vedle toho ještě tímto jazykem menšiny; tento jazyk menšiny se nazývá protokolovacím jazykem stolice. Jednacím jazyk obce jest jazyk, který si obecní shromáždění zvolí za svůj jazyk jednacím. Avšak pětina obecních voličů může žádati, aby se protokol psal nad to ještě v jazyku, který si tato pětina přeje; to jest protokolovací jazyk obce.

Jako pravidlo platí, že všude jest užívati státního jazyka, pokud zákon tento nepřipouští výjimky. Výjimky ty jsou:

Ve stoličních, obecních a církevních shromážděních může každý člen užívati svého mateřského jazyka. Rovněž tak může každý občan na svou obec, na svůj církevní úřad, na svůj úřad stoliční a na stát činiti podání ve svém jazyku mateřském.

U úřadů a soudů prvé stolice může každý občan, pokud není zastoupen advokátem, užívat jiného jazyka než státního a to: u svého obecního soudu svého mateřského jazyka, u jiného obecního soudu jednacím nebo protokolovacím jazyka dotčené obce, u svého okresního soudu jednacím nebo protokolovacím jazyka své obce (nikoli svého mateřského jazyka!), u jiných soudů protokolovacím jazyka stolice, ve které dotčený soud jest. Vyřízení soudu se děje v těchto případech z pravidla v jazyku, ve kterém bylo podání učiněno. Je-li strana zastoupena advokátem, jakož i ve druhé stalič vůbec, úřaduje se jen v jazyku státním.

Ve státních školách určuje vyučovací jazyk ministr vyučování. Jest však povinností státu pečovat o to, aby tam, kde státní občané některé národnosti nemaďarské žijí ve větších skupinách, byla příslušníkům této národnosti dána možnost vzdělávat se ve svém mateřském jazyku až do stupně, kdy začíná vyšší akademické vzdělání. Na středních a vyšších ústavech vyučovacích (státních), které jsou nebo se zřídí v krajích, kde jest více jazyků, jest pro každý z těchto jazyků zřídit stolici pro jazyk a literaturu. Jednotlivci, obce, církve, korporace atd. jakékoli národností mohou zřizovat vyučovací ústavy, střední i vyšší; jazyk vyučovací na takovýchto soukromých školách určují zakladatelé.

V Chorvatsku a Slavonsku po delším marném jednání sněm sešelší se v lednu 1868 zvolil ze sebe deputaci, která s deputací zvolenou k témuž účelu od uherského sněmu se měla dohodnouti o úpravě státoprávních poměrů mezi Uhrami a Chorvatskem a Slavonskem (t. zv. kralevinské neboli regnikolární deputace). Tyto kralevinské deputace se skutečně shodly, výsledek jejich dohody byl přijat sněmy obou zemí a králem sankcionovaný tvoří uherský čl. 30. zákona z r. 1868 a chorvatský čl. 1. zákona z r. 1868. To jest uhersko-chorvatské vyrovnání. Obsah tohoto vyrovnání jest v hrubých obrysech tento:

Chorvatsko a Slavonsko uznává vyrovnání z r. 1867. Uhry, Chorvatsko, Slavonsko, a Dalmacie tvoří oproti ostatním zemím neuherským jedino státní společenství, které dochází svého výrazu také v jedné společné korunovací a v jednom společném korunovačním diplomu; ovšem jest korunovační diplom vyhotovit také v jazyku chorvatském a v něm jest zajistiti nedotknutelnost a zemskou ústavu Chorvatska, Slavonska a Dalmacie. Chorvatsko, Slavonsko a Dalmacie mají autonomii jak po stránce zákonodárné, tak i po stránce právní ve věcech vnitřní správy, náboženství a vyučování, jakož i v soudnictví. V čele autonomní správy stojí bán chorvatsko-slavonsko-dalmatský jmenovaný panovníkem na návrh a za spolupodpisu předsedy společného uherského ministerstva a odpovědný chorvatsko-slavonsko-dalmatskému sněmu; bán jest také členem sněmovny magnátů společného říšského sněmu. Ostatní věci jsou společné. Zákonodárná pravomoc v nich přísluší říšskému sněmu uherskému, kam Chorvatsko a Slavonsko vysílá členy volené ze středu sněmu a to do sněmovny poslanecké

40, do sněmovny magnátů tři; do delegací vysílá sněm uherský ze svého středu čtyři chorvatské poslance za sněmovnu poslaneckou a jednoho za sněmovnu magnátů. V oboru správy spadají tyto společné věci v pravomoc společného ministerstva (ústřední vlády), ve kterém jest Chorvatsko a Slavonsko zastoupeno zvláštním ministrem bez portefeuille a právem místa a hlasu, který jest odpovědný říšskému sněmu uherskému a zprostředkuje také spojení s panovníkem. V obvodu Chorvatska a Slavonska jest úředním jazykem chorvatština, a chorvatští poslanci mohou svého mateřského jazyka užívat jak v říšském sněmu uherském, tak i v delegacích. Finanční stránka vyrovnání byla sjednána tak, že ze všech příjmů Chorvatska a Slavonska toto si ponechává pro své potřeby určitý peníz, zbytek pak odvede na úhradu společných výdajů. Později bylo smluveno, že ze všech příjmů Chorvatska a Slavonska tomuto případně 45%, zbytek bude odvedeno do společné pokladny. Konečně Uhry prohlašují, že uznávají územní nedotknutelnost Chorvatska a Slavonska a zavazují se postarat se o opětné přivtělení Dalmacie do svazku zemí koruny Uherské. Rjeka s okolím jest od Chorvatska oddělena a tvoří zvláštní území přičleněné přímo ke koruně Uherské (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus).

Pokud konstrukce poměru chorvatsko-uherského se týče, jest Chorvatsko a Slavonsko vůči Uhrám samostatnější, než království a země neuherské vůči státu předlitavskému a možno tento poměr formulovat jako reální unii.

Doložití sluší, že nejv. vlastnoručním listem z 14. listopadu 1868 bylo nařízeno, že název monarchie Lotrinské jest „rakousko-uherská monarchie“ neb také „rakousko-uherská říše“. Vlastnoruční list tento se nestal však předmětem parlamentního jednání, ani nebyl uveřejněn v říšském zákoníku. Nemá tedy platnosti ani státoprávní, ani ústavní; nicméně se tohoto názvu úředně užívalo až do zániku monarchie.

Vyrovnání z r. 1867 znamenalo velikou újmu českého státního práva a není tudíž divu, že se proti novému státoprávnímu uspořádání monarchie zdvihl v českém národě rozhodný odpor. Hned po rozpuštění českého sněmu vydali lidoví poslanci čeští a historická šlechta svolání, ve kterém protestují proti zániku království českého „v nejistotě jakési cislajfánské polovice říše“. V březnu r. 1867 při nových volbách do českého sněmu podlehl nátlakem vlády v kurii velkostatkářů historická šlechta a sněm království českého dostal důsledkem toho většinu německou. Z toho důvodu čeští poslanci ohražením z 13. dubna 1867 zahájili trpný odpor i proti sněmu. Když pak po nezdařeném vyjednávání Beustově s českými vůdci byl svolán český sněm na den 22. srpna 1868, odevzdala v den zahájení tříletná

deputace českých poslanců předsedovi sněmu, nejvyššímu zemskému maršálkovi prohlášení, známé a památné pod jménem deklarace.

Deklarace z 22. srpna 1868 vychází z historického práva českého. Tvrdí, že mezi panovníkem, dědičným králem českým, jakožto představitelem panujícího rodu a mezi politickým národem českým jest právní poměr pro obě strany stejně závazný, založený smlouvou mezi tímto národem a mezi Ferdinandem I. za sebe a za jeho potomky. Pragmatickou sankcí přešel poměr tento oboustranným a podmíněným svolením sněmu na rod Lotrinský a byl až do naší doby obnovován korunovační přísahou králů našich a holdovací přísahou zákonných představitelů země. Na základě toho přijal také nynější panovník František Josef korunu Českou nejinak než se všemi právy a povinnostmi, jak ji držel jeho předchůdce král Ferdinand V., od kterého on svoje právo odvozuje. Koruna Česká nebyla s ostatními zeměmi domu rakouského „nikdy v reální unii s nějakým státem rakouským, neřku-li cislaštánským; bylať sice s ostatními zeměmi domu Habsburského právem dědičně všem společně dynastie a na čas trvání této v jedno mocnářství spojena — avšak vždy, bez újmy samostatnosti a zvláštní osobnosti své historické a státoprávní; jakož také ani za absolutní vlády nikdy a od nikoho popíráno nebylo, že by království české po vyměnění panujícího rodu nemělo práva voliti sobě krále svobodně a neobmezeně, bez ohledu na jiné země domu rakouského a utvořiti tudíž opět stát samostatný; z čehož plyne nezvratně, že spojení zemí koruny České s ostatními zeměmi bylo a jest jen dynastické, to jest jen společnou známkou dědičnosti v téže dynastii podmíněné“. Důsledkem toho jsou všeliké změny v právním poměru mezi královstvím českým a mezi panovníkem právně a platně možné jen novou úmluvou mezi králem českým a politickým národem českým správně a spravedlivě zastoupeným. Nijaký sbor mimočeský, krom delegací zemí koruny České nemůže o těchto zemích rozhodovati, aniž jim nějakých závazků ukládati. Ne protestuje se proti vyrovnání s Uhry, ale protestuje se proti tomu, aby se vyrovnáním rozhodlo o právech koruny České. Jak říjnový diplom, tak i ústava únorová jsou nastaveným dualismem zvráceny a nová úprava státoprávních poměrů (plynoucí nepřimo z vyrovnání a přímo z ústavy prosincové) jsou „nové oktrojírky, vlasti naší škodné a nemohoucí nabýti v Čechách právní platnosti bez řádného svolení oprávněného a spravedlivého zastoupení tohoto království. Všechny tyto záplečky ústavní mohou se urovnati spravedlivě; právní poměr království českého k jiným zemím říše a k nejvyšší dynastii, vůbec celé právo koruny České může se upravití trvale a pro blaho země i prospěch dynastie bezpečně jedině úmluvou mezi nej-

jasnějším králem našim a politickohistorickým národem českým, zastoupeným na základě správném a spravedlivém“. Při tom vyslovují čeští poslanci již předem ohotu „shodnouti se s německými krajany svými o instituce takové, kteréž by zabránily všelikému zkracování jedné neb druhé národnosti zemské mocí pouhé většiny“.

Deklarace tato vyvolala silné, přímé živelné hnutí v českém národu, které zoveme obecně hnutím deklarantským. Vláda s počátku toto hnutí podceňovala, ale konečně stalo se jí i císaři jasným, že nutno nějak s tímto hnutím se vyrovnati. Vědomost toho vedla k nastoupení ministerstva Hohenwartova a k t. zv. českému vyrovnání.

Proti hnutí deklarantskému postavily se rozhodně sněm český i vláda. Poslanci podepsavši deklaraci byli prohlášeni za zbaveny mandátů, byli však v září opět jednomyslně zvoleni. Vláda pak novou persekucí pokusila se zlidovati odpor český. Aby zlomila trpný odpor proti říšské radě, vymohla na říšské radě prováděcí zákon o přímých volbách v nouze z 29. června 1868, kterým se vyhrazuje císaři právo naříditi přímé volby do říšské rady, jak ustanovoval (§ 7, odst. 3. únorovky a) § 7, odst. 4. ústavy prosincové. Nad Prahou byl vyhlášen výjimečný stav. Ale persekuce zahájené neměly očekávaného účinku, naopak odpor v Čechách ještě vzrostl. Zatím však i poměry ve Vídni začaly se hatiti. V tehdejší, t. zv. občanském ministerstvu, došlo ke krizi a důsledkem toho k částečné změně. Na říšské radě byla pak nepřítomnost Čechů již citelněji pocítována, když počátkem r. 1870 zahájili trpný odpor proti říšské radě také Poláci, Tyroláci a Slovinci. Bylo tedy nutno zahájití jednání s Čechy a to tím spíše, že mezitím se začalo schylovati k válce francouzsko-německé a ke všem eventualitám bylo zapotřebí, aby říše byla uvnitř klidná.

V dubnu 1870 nastupuje t. zv. vyrovnávací ministerstvo Alfreda hraběte Potockého, jehož program kladl důraz na „státní myšlenku rakouskou, která obsahuje spojení všech rakouských kmenů a národů“ a ubezpečuje, že vláda nepodnikne ničeho proti ústavě. Potocký zahájil vyjednávání s Čechy, chtěje je určitými ústupky, pohnouti ke vstoupení na říšskou radu a tím také na půdu ústavy. Patentem z 29. července 1870, když již byla vypukla válka francouzsko-německá, byl sněm království českého rozpuštěn, a při nových volbách zvítězila v obou skupinách kurie velkostatkářské historická šlechta; tím český sněm dostal zase většinu českou. Nově shromážděnému sněmu byl předložen královský reskript z 25. srpna 1870, ve kterém se vyslovuje ochota provésti revisi postavení království českého k celkové monarchii, avšak současně se sněm vyzývá, aby bez odkladu vykonal volby do říšské rady. Hned při vstupu do sněmu podali národní poslanci

čeští a poslanci velkostatkářští osvědčení, že trvají na deklaraci z 22. srpna 1868. Výše uvedený reskript byl pak zodpověděn adresou sněmu z 14. září 1870 a pamětním spisem předloženým zároveň s adresou. V adrese se praví, že sněm český nikdy nemůže, nesmí a nebude obětovati státoprávní osobnost království českého, že však jest ochoten přihlížeti k vážnému stavu říše i aby usnadněno bylo neprodlené zjednání celistvého zastupitelstva mocnářství, pro tentokrát a bez všeliké újmy na svobodném právu tohoto království, aby rozhodovalo o sobě samo, „vypraviti ze svého středu poslance, kteří by zastupovali království české co království v delegacích, jakožto v celistvém zastupitelstvu všech království a zemí říše“.

Na tuto adresu byl vydán nový reskript z 26. září 1870, ve kterém panovník výslovně praví: „My jsme sobě dobře vědomi lesku, jimžto koruna Našeho království českého vážnost a moc Našeho mocnářství obestřela. My jsme se také na tom ustanovili, království tomuto znovu nedílnost a neodcizitelnost země nezrušitelně písemně stvrditi a tak jako u Našich osvícených předků má korunování korunou českou vnitřnímu spojení s národem českým dáti lesknoucí význam“. Rovněž vyslovuje reskript ochotu revidovati poměry království k veškerému mocnářství, vyslovuje však, že řádné srozumění se může státi jen na základě platné ústavy. Sněm království českého se tedy vyzývá, aby bez meškání vykonal volby do říšské rady, čímž přímé obslání delegací bylo panovníkem zamítnuto. Reskript tento zodpověděl sněm novou adresou, ve které trvá na svém odmítavém stanovisku. Vláda si pomohla z tísně tím, že podle zákona z 29. června 1868 vypsalá přímé volby do říšské rady; avšak poslanci zvolení v českých krajích do říšské rady, nevstoupili.

Poslání „vyrovnávacího“ ministerstva hr. Potockého tím naprosto ztroskotalo. V listopadu 1870 podává toto ministerstvo demisi, která císařem byla také přijata, a v únoru 1871 nastoupilo ministerstvo hr. Hohenwarta, jehož duší byli štyrský Němec hr. Hohenwart (jako předseda) a Němec ze Švábska, profesor vídeňské university, Dr. Albert Schaeffle. Tím dochází k t. zv. českému vyrovnání.

VI.

T. zv. vyrovnání s Čechy.

Vyrovnání s Čechy bylo zahájeno královským reskriptem z 12. září 1871 vydaným od panovníka po delším vyjednávání vlády s Čechy.

Vyjednávání toto začalo v květnu 1871, kdy se dostavil do Prahy ministr obchodu Dr. Schaeffle a zde jménem vlády konal porady s českými vůdci: hr. Clam-Martiničem, Drem Riegrem, Palackým, kn. Jiří Lobkovicem, kn. Švarcenberkem, hr. Harrachem, Drem Braunerem, Drem Sladkovským a (za markrabství) Drem Pražákem. Vyjednávání toto vedlo k pozitivnímu výsledku, který byl s hr. Hohenwartem také sdělen a panovníkem schválen. Koncem července se dostavili do Vídně Dr. Rieger, hr. Clam-Martinič a Dr. Pražák a ujednali zde s vládou podmínky vyrovnání. V ministerské radě konané dne 4. srpna 1871 za předsednictví panovníka byly pak vyrovnávací osnovy také schváleny. Na základě toho byl vydán král. reskript z 12. září 1871 a sněmy zemské byly svolány na 14. září.

V reskriptu tomto flumočí (v odst. 3.) panovník žádost, aby se poměr království českého k veškeré říši „způsobem všestranně spravedlivým a uspokojujícím konečně“ uspořádal, (v odst. 4.) prohlašuje, že maje v paměti státoprávní postavení koruny České a jsa sobě povědomi slávy a moci, které tato koruna jemu a jeho předkům propůjčila, uznává rád práva tohoto království a jest hotov, toto uznání přísahou korunovační obnoviti, připomíná však (v odst. 5.), že se z druhé strany nemůže vytáhnouti ze závazků, ve které vešel vůči jiným královstvím a zemím říjnovým diplomem, únorovou ústavou, prosincovou ústavou a zejména vyrovnáním s Uhry, a že (v odst. 7.) sněm, aby mírně a smířlivě vzal v úvahu, která by se státoprávní poměry království českého uspořádaly, a tím se konečně dlouholetý spor ústavní ukončil.

Význam tohoto královského reskriptu se velmi často a to i v řadách českých, podceňoval. Poukazovalo se obzvláště k odst. 5., ve kterém se praví, že se panovník nemůže vytáhnouti ze závazků vzešlých proň říjnovým diplomem, ústavami únorovou a prosincovou a vyrovnáním uherským. Tím prý se zeslabuje váha odst. 4., který vyslovuje uznání práv království českého a mluví o státoprávním postavení koruny České. Náhledy ty ovšem správné nejsou.

Odst. 4. reskriptu obsahuje tvrzení nepodmíněné. Prohlášení panovníkovo, že má v paměti státoprávní postavení koruny České, že uznává rád práva tohoto království a že jest ochoten toto uznání přísahou korunovační potvrditi, není vázáno nějakou podmínkou, ani výjimkou, nýbrž jest vysloveno bezpodmínečně. Ostatně z povahy věci vyplývá, že máti něco v paměti s nějakou podmínkou nebo výjimkou zakládá v sobě logicky protiklad.

Váha a význam celého reskriptu spočívá tudíž v odst. 4. Význam tento správně oceníme, srovnáme-li tento odst. 4. se státoprávním a ústavním vývojem, jak celkové monarchie, tak i koruny České, po r. 1848. Pomineme-li prozatím kabinetní list z 8. dubna 1848, vidíme, že všechny ústavní listiny této monarchie po r. 1848 vydané zachovávají o zvláštním státoprávním postavení koruny České naprosté mlčení, ba že se výraz „koruna Česká“ v nich ani nevyskytuje. Státoprávní a ústavní vývoj po r. 1848 nezná tedy ani českého státního práva, ani českého krále ve zvláštní státoprávní hodnosti (nepřibližujeme-li totiž jen k titulu společného panovníka). Najednou však reskript prohlašuje, že panovník má v paměti státoprávní postavení koruny České, že uznává rád práva tohoto království a jest hotov uznání to korunovační přísahou potvrditi. O jaké státoprávní postavení koruny České může zde jíti, když ústavní listiny monarchie Lotrinské po r. 1848 takového postavení vůbec neznají? Odpověď jest jasná. Tím se nemůže míniti postavení resp. právní poměr království českého vyplývající snad z únorovky nebo prosincovky, už také proto nikoli, že ústavy tyto výrazu Česká koruna ani neznají. Tím se může míniti jen státoprávní postavení koruny České na základě celého historického vývoje před r. 1848, tedy postavení koruny České, jak se vytvořilo během staletí v době minulé, tudíž české státní právo v plném svém obsahu a rozsahu a na úplném historickém základě. Z právní skutečnosti, že reskript má v paměti státoprávní postavení koruny České, plyne však ještě další důsledek. Poněvadž ústavní zákony po r. 1848 ničeho o tomto státoprávním postavení neustanovily, jest očividné, že neupravily veškeré právo veřejné, že nevyčerpaly zejména právní poměry jednotlivých království a zemí k celkové říši a že se jimi starší základy právní nerušily. Z toho vyplývá, že se české státní právo neporušilo novějšími zákonodárstvím, a že státoprávní postavení koruny České trvalo i přes ústavy únorovou a prosincovou.

Prohlášení panovníkovo, že má v paměti státoprávní postavení koruny České, jest dále aktem deklaratorním, nikoli konstitutivním; to znamená: práva této koruny jsou tu již dávno a panovník je má jen v paměti, nikoli snad to, že uznáním panovníkovým by se ta práva koruny teprve vytvořila.

Slibuje se korunovace na krále českého. Tato korunovace

má ovšem značný státoprávní význam. Ji se zobrazuje a utvrzuje celistvost koruny české, jí se manifestuje svrchovanost českého státu, po stránce ústavní jest to pak symbol oboplné úmluvy panovníka s národem. Korunovací touto má býti vyvrcholeno resp. „korunováno“ vyrovnání s národem českým, a korunovace tato má přistoupení k předešlým korunovacím jako nepřetržitý řetěz státoprávních aktů zobrazujícími nepřetržitost státního práva České koruny.

Uznání práv království českého a prohlášení, že má v paměti státoprávní postavení koruny České, vyslovuje v reskriptu panovník sám, nikoli nějaký mimočeský sbor (vládní nebo zákonodárny), nebo panovník společně s takovým sborem. I to má značný význam. Jest v tom vnitřní souvislost s myšlenkou vyslovenou jasně v deklaraci, podle které celé právo koruny České lze upravití trvale a bezpečně jen novou úmluvou mezi králem a politickohistorickým národem českým. I reskript tím dosvědčuje, že státoprávní úprava koruny České jest věcí jen panovníka a národa českého, nikoli snad vedle toho ještě nějakého sboru mimočeského. Na této skutečnosti právní ničeho nemění, že panovník v odst. 5. prohlašuje, že se nemůže vytahnouti ze „slavných závazků“ vůči jiným královstvím a zemím. Naopak se tím význam a váha této skutečnosti jen zvyšují, neboť argumentací a contr. jasně vysvítá, že panovník pokládá těmito „slavnými závazky“ t. j. říjnovým diplomem, ústavami únorovou a prosincovou i vyrovnáním uherským za vázána jen sebe, nikoli však také národ český, (pro který tyto ústavy byly také přece vydány). Vnitřní spojitost mezi deklarací a reskriptem jest zde patrná.

Královský reskript tento byl ve sněmu zahájeném dne 14. září přečten. Zároveň s reskriptem podal místodržící sněmu dvě vládní osnovy: nového volebního řádu a zákona na ochranu národností.

Osnova volebního řádu zachovávala počet poslanců kurie velkostatkářské neztenčený (70); kurie tato měla však býti rozdělena ve tři sbory voličské. Volení v obchodních a živnostenských komorách mělo přestatí a na jich místo mělo nastoupiti volení velkopřemyslníků (8). V kurii městské měl býti počet poslanců 75 (dosud 87) a v kurii obcí venkovských 90 (dosud 79); zde také měly býti zavedeny volby přímé.

Osnova zákona na ochranu národností vyslovovala naprostou rovnoprávnost obou národností ve veškerém životě občanském i veřejném. Správní okresy a okresy určené k volbě do zastupitelstev jest tak rozdělití, aby se pokud možno skládaly jen z obcí téže národnosti. Každé obecní zastupitelstvo má právo stanovití si svůj jazyk úřední; dosahuje-li však menšina druhé národnosti aspoň pětiny oprávněných voličů, jest jazyk národní menšiny jazykem podpůrným. Každý konceptní úředník u státních úřadů a každý soudce jest povinen znáti dokonale oba jazyky zemské. Konečně na ochranu neporušitelného práva obou

národností se měla zříditi nová instituce, národní kurie. Zachování tohoto zákona mělo býti postaveno pod ochranu korunovační přísahy královy.

Obě tyto vládní osnovy i reskript byly přikázány 30člennému výboru, který vypracoval články státoprávní, známé obecně pod jménem články fundamentální.

Fundamentální články upravují státoprávní poměr jen království českého k monarchii, nikoli celé koruny České jakožto zvláštního státoprávního celku, a dále upravují jen zevnější právo království, nikoli také jeho právo ústavní; konečně sluší uvést, že se upravuje jeho státoprávní poměr spíše jen k Předlitavsku, t. j. ke královstvím a zemím na říšské radě zastoupenými než k celé monarchii. Království české stává se na základě těchto článků státem právně samostatným, s vlastními zákonodárstvím a s vlastní výkonnou mocí. Tato vlastní moc výkonná jest ve věcech zemských představována královským českým dvorským kancléřem, jehož pravomoc se však vztahuje na všechny země koruny České, takže v tomto bodě fundamentálníky upravují i poměr koruny České k monarchii. Království české má dále samostatné zastoupení v delegacích. Jeho státoprávní poměr k monarchii resp. ke královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným lze vyjádřiti asi formulkou reální unie ovšem opět s určitými znaky státu dílčího (království české) ke státu spolkovému (království a země na říšské radě zastoupené).

Fundamentálníky uznávají vyrovnání uherské z r. 1867 a přistupují k němu (čl. VI.—VIII.). Uznávají dále věci společné, jak jsou stanoveny tímto vyrovnáním (čl. I.—III.). Státoprávní titul společného panovníka jest „císař a král“. Do delegací volí sněm království českého přímo 15 delegátů (čtvrtinu celé delegace předlitavské) a 8 náhradníků (čl. IV.). Jinak však přijímají za platná ustanovení, která byla smluvena ve vyrovnání uherském o zřízení, o oboru působnosti delegací a o vyřizování osnov v nich (čl. V.).

Všechny věci, které se týkají království českého a které nebyly prohlášeny za společné celé monarchii, náležejí v zásadě co do zákonodárství na sněm království českého a pokud se týče správy, české vládě zemské (čl. IX.). Z této zásady připouští však čl. X. důležitou výjimku potud, že sněm uznává toho potřebu, aby zákonodárství v určitých věcech bylo přeneseno na sjezd delegátů obesílaný sněmy zemskými. Věci takové jsou prohlášeny za společné královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným a jsou zde také vypočteny (čl. XI.). Správu jich bude pověřeno ministerstvo, které by se skládalo z ministrů odborných, zřízených pro tyto věci, dále z dvorských kancléřů, po případě zemských ministrů, postavených jim na roveň, šetříc při tom poměru hlasů mezi nimi. Nejvyšší správa věcí zemských přísluší však v zemích koruny České království českému dvorskému kancléři, který jest také pověřen prováděním zákonů usnesených na sjezdu delegátů, pokud k tomu má přistoupení spolupůsobení úřadů jemu podřízených. V oboru těchto věcí nese jen on zodpovědnost (čl. XIII.).

Na věci vytčené v čl. XI. přispívá království české podle čl. XI. odst. 6. lit. e) určitou kvotou, o které se dohodnou deputace sněmů zemských. Stejným způsobem se ujednává kvota, kterou má odváděti království české na obecný státní dluh. Opatření tyto kvoty přísluší zákonodárství zemskému (čl. XIV.).

O věcech, které se týkají práva domovského, průvodních listů, policie nad cizinci, sčítání lidu, vzájemnosti při výkonu soudních nálezů a v uznávání akademických hodností i vysvědčení veřejných ústavů vyučovacích, konečně ve příčině zákonodárství o způsobu, jakými by bylo vyřizovati věci společné, jest království české ochotno smluviti se s ostatními královstvími a zeměmi. Způsob jich vyřizování stanoví deputace sněmů (čl. XVI.).

Vedle sjezdu delegátů jest k vyřizování určitých věcí zřízen zvláštní sbor, senát. Ten by se skládal z části z členů dědičných, z části, a to z polovice, z členů panovníkem doživotně jmenovaných z terén navrhovaných od sněmů zemských v poměru k důležitosti jednotlivých království a zemí. Obor působnosti senátu jest vyměřen v čl. XVII., ve kterém se zároveň stanoví, že sněmu království českého jest vyhrazeno přivolení ve všech věcech, které se týkají státoprávního postavení koruny České. Rovněž jest nutno přivolení sněmu, má-li dojiti k nějaké změně na těchto fundamentálních článcích, které tvoří základní zákon zemský království českého. Dojde-li v tomto směru nebo při provádění těchto fundamentálních článků k jednání prostředkem deputací s jinými královstvími a zeměmi, bude království české zastoupeno deputací jeho sněmem přímo zvolenou (čl. XVIII.).

Jasněji určují státoprávní a ústavní poměry království českého resp. koruny České osnovy zákonů smluvené mezi vládou a českými vůdci a to: osnova zemského zřízení pro království české, osnova zákona o sjezdu delegátů a osnova zákona o senátu.

Podle osnovy zemského zřízení pro království české jest toto zároveň „se zeměmi vtělenými v korunu Českou státoprávně samostatný člen říše spojené pod vládou císařské dynastie habsburskolotrinské a jako takový (t. j. samostatný člen) a mocí své vlastní svrchovanosti není odvislé od nižádného z ostatních království a zemí“ (§ 1.). Země koruny České jsou dědičné v mužském a ženském potomstvu této dynastie, a v případě, že by tato vymřela, jest sněmům těchto zemí výslovně zaručena svobodná volba krále (§ 4.). Země koruny České jsou: království české, markrabství moravské a vévodství slezské. Tyto jsou na věčné časy mezi sebou spojeny osobou vždy společného panovníka a závaznými příslušenstvím ke koruně, avšak jsou na sobě nezávislé. Vzájemné státoprávní poměry budou upraveny na základě svobodné dohody sněmů sankcí královskou. Vyhražují se však sněmy generální, aneb jednání prostředkem deputací a sněmy korunovačními (§ 5.). Král bude při vstupu na trůn korunován na krále českého a nabývá zletilosti dokonaným 14. rokem (§ 6.). Vláda se vykonává ve všech věcech zemských jménem krále (§ 27.). Nejvyšší správa přísluší dvorskému kancléři. Zemské věci nepodléhají usnesení ministerské rady a dvorský kancléř je předkládá přímo králi (§ 30.). Zavádí se zvláštní příslušenství státní ke koruně České, kteréž jest podmínkou způsobilosti k úřadům zemským (§ 32.).

Sněm království českého v sedění dne 10. října přijal (po odchodu Němců) zákon o ochraně národnosti, návrh na změnu volebního řádu, i články fundamentální jednomyslně zároveň s adresou, ve které platné dokonání základních zákonů zemských se vyhrazovalo sněmu korunovačnickému. Rovněž sněm markrabství moravského přistoupil (rovněž po odchodu Němců) v sedění dne 31. října 1871 jednomyslně na státoprávní vyrovnání a na fundamentální články, žádal však m. j., aby počet poslanců do delegací vypadající na markrabství byl volen přímo ze sněmu moravského a prohlašoval za přiměřené, aby vedle královského českého dvorského kancléře stál kancléř, který by byl zodpovědný panovníkovi a sněmu moravskému a spravoval zemské věci moravské. Naproti tomu sněm vévodství slezského protestoval proti českému vyrovnání; jen slovanští poslanci (počtem čtyři) vyslovili dne 14. září rozhodný nesouhlas s tímto protestem a prohlásili se zcela otevřeně pro vyrovnání s českým národem.

Vyrovnání s Čechy nebylo provedeno. Řada nepřátel národa českého, jak vnitřních (říšský kancléř hr. Beust, říšští ministři, předseda uherského ministerstva hr. Andrassy a j.), tak i vnějších (německý císař Vilém I., německý kancléř Bismark a j.), dovedla císaře, povahou bez tak silně vrtkavého, v jeho původně pevném odhodlání provést vyrovnání s Čechy, zvíklati. Vláda Hohenwartova měla sice pro zamýšlené vyrovnání s Čechy na říšské radě potřebnou dvoutřetinovou většinu již zajištěnu, ale osud vyrovnání se stával čím dále tím nejistějším. Za takovýchto nepříznivých předzvěstí došlo dne 20. října 1871 za předsednictví císařova ke korunní radě, na které císař si rozhodnutí vyhradil, ale již den na to bylo jisto, že se rozhodl proti vyrovnání.

Těto korunní radě byli přítomni: císař (předseda), říšští ministři Beust, Kuhn, Lonyay, ministr císařského dvora svob. pán Wenckheim, předseda uherského ministerstva hr. Andrassy a předlítačtí ministři. Všichni říšští ministři, Andrassy a předlítačtí ministr financí svob. pán Holzgethan postavili se ve vše rozhodností proti vyrovnání s Čechy. Andrassy se opřel tomu, aby vyrovnání z r. 1867 bylo předkládáno ještě nějakému zákonodárnému sboru a mluvil velmi rozhodně proti jakýmkoli změnám ústavy, proti záměně říšské rady za sjezd delegátů a panské sněmovny za senát, rovněž proti jakékoli změně delegací. Z důvodů národnostních bál se zmohutnění Slovanů, což by mělo značný vliv na poměry v Uhrách. Říšský ministr války svob. pán Kuhn tvrdil, že vyrovnání s Čechy znamená zkázu armády, finanční ministr Holzgethan dokazoval, že fundamentálky a státní bankrot jest proň totožné. Hohenwart a Schaeffle hájili z přesvědčení vyrovnání s Čechy smluvené a panovníkem také schválené. Na adresu sněmu království českého z 10. října 1871 navrhovaly obě strany vydání příslušného reskriptu (každá strana ovšem jiného); znění těchto reskriptů bylo také od nich již připraveno.

Císař v této korunní radě rozhodnutí neučinil, ale již den na to po konferenci s říšskými ministry oznámil v ministerské

radě kabinetu Hohenwartovu, že se rozhodl pro znění reskriptu, jak navrhovali říšští ministři, a vyzval Hohenwarta i Schaeffleho, aby působili na české vůdce, aby vstoupili na říšskou radu. Vůdcové čeští Clam-Martinič, Dr. Rieger a dr. Pražák přisedše v zápětí na to do Vídně odmítli přistoupení na znění reskriptu podle návrhu říšských ministrů. Takéka v poslední chvíli podali Clam-Martinič a dr. Rieger prostřednictvím hr. Hohenwarta císaři pamětní spis, ve kterém kladou důraz na to, že vše, což až dosud bylo na sněmu království českého přijato, bylo s vládou pečlivě smlouveno a císařem předem schváleno, trvají na splnění daných úmluv připomínajíce, že zněním předkládaného jim reskriptu (podle návrhu říšských ministrů) opuštěno jest dílo vyrovnávací a že na takovýto reskript sněm království českého se vši určitostí volby do říšské rady odepře. Tento pamětní spis, jakož i veškeré kroky českých vůdčů učiněné na záchranu vyrovnávacího díla zůstaly však bez účinku. Panovník rozhodnutv se proti českému vyrovnání, ač je byl již soukromě schválil, nedal se již od svého rozhodnutí ničím a nikým odvrátiti. Dne 28. října 1871 požádal císař hr. Hohenwarta, aby podepsal reskript navržený říšskými ministry. Avšak Hohenwart odepřel a podal zároveň s ministry Schaefflem, Habětínkem a Jirečkem demisi, která byla také přijata.

Dne 30. října 1871 odstupuje hr. Hohenwart, ačkoli pro svůj program panovníkem předem schválený, měl v říšské radě dvou třetinovou většinu již zajištěnu, a na jeho místo přichází svob. pán Holzgethan. Sněmu království českého vydán nový reskript z 30. října 1871, ve kterém se praví, že na právních poměrech vytvořených vyrovnáním z r. 1867 nelze již ničeho měniti; poněvadž pak státoprávní poměry zemí neuherských byly prý základními zákony státními rovněž již upraveny, lze poměry tyto měniti jen s přivolením obou sněmoven říšské rady; na základě toho se sněm království českého pod těžkou zodpovědností vyzývá, aby k velikému dílu smíření obeslal říšskou radu. Reskript tento byl přečten ve sněmu dne 4. listopadu 1871 a zodpověděn resolucí, dne 8. listopadu 1871 jednomyslně přijatou, ve které sněm na právním svém přesvědčení v plném obsahu setrvává. V zápětí na to byl sněm království českého rozpuštěn a období vyrovnání s Čechy bylo tím formálně ukončeno.

VII.

Až do zániku monarchie Lotrinské.

Zmárem českého vyrovnání učiněn byl konec všem pokusům o změnu státoprávního ústrojí monarchie Lotrinské. Vyrovnáním z r. 1867 byl dán stálý právní základ, a dualistický ráz monarchie byl zachován až do jejího zániku. Vyrovnání státoprávní s Uhry zůstává celkem nezměněno a národohospodářské vyrovnání bylo obnovováno pravidelně po deseti letech (1878, 1887, 1899, 1907), vždy však opět s určitými výhodami pro země koruny Uherské, jichž plná státní samostatnost se začala osvědčovat i ve styku mezistátním.

Územně získává monarchie Lotrinská v této době Bosnu a Hercegovinu. Země tyto byly na základě čl. XXV. kongresové akty berlínské z 13. čertence 1878 dány velmocemi evropskými monarchii Lotrinské ve správu, což zvláštní konvencí této monarchie s Tureckem z 21. dubna 1879 bylo potvrzeno. Správu jejich byl pověřen říšský ministr financí, a země samy byly ještě v r. 1879 včleněny ve společné celní území monarchie. Státoprávní poměr jejich k monarchii nebyl však nijak určen: de jure tvořily nadále součástku státního území tureckého, ve skutečnosti však patřily již k monarchii, a císař zde také vykonával takřka všechna práva výsostná. Nevyjasněnému poměru tomuto byl učiněn konec v r. 1908, kdy císař vlastnoručním listem (z 5. října 1908) řízeným na ministra zahraničí prohlásil, že rozšiřuje práva své svrchovanosti a ustanovení pragmatické sankce na Bosnu a Hercegovinu. Tím byl proveden t. zv. zábor (anexe) Bosny a Hercegoviny, který byl také na základě smlouvy monarchie s Tureckem z 26. února 1909 tímto uznán. Rok na to (17. února 1910) byly císařem pro Bosnu a Hercegovinu oktrojovány: zemská ústava, volební řád do sněmu bosenskohercegovského a jednací řád tohoto sněmu. Státoprávní poměr těchto zemí k monarchii zůstal však neupraven. Bosna a Hercegovina zůstaly zvláštním územím, měla své zvláštní zemské příslušníky, kteří nebyli státními občany ani rakouskými, ani uherskými; území samo nepatřilo ani k Předlitavsku, ani k Zalitavsku, nýbrž bylo v kondominiu obou těchto států.

V politice vnější monarchie Lotrinská zajišťuje svoje bytí spolkem s jinými státy. Jest to alianční smlouva s Německem

uzavřená v r. 1879, ke které v r. 1882 přistupuje Itálie. Tak vzniká známý trojspolek — monarchie Lotrinská, Německo, Itálie —, který byl čas od času vždy obnovován. Účel jeho měl býti zajištění bytí zejména monarchie proti Rusku, ale praktický jeho účinek byl jen ten, že se monarchie Lotrinská dostávala čím dále tím více do úplného vleku Německa. Očekávané ovoce trojspolek monarchii nepřinesl: ve světové válce Itálie v rozhodné chvíli trojspolek vypověděla a obrátila své zbraně po boku trojdohody proti monarchii Lotrinské; závislost monarchie na Německu byla také jednou z příčin jejího zániku.

V politice vnitřní tu stojí předem nevyrovnaná otázka česká. Po zmáru vyrovnání s Čechy bylo hlavním úsilím vídeňské vlády zdolatí státoprávní odpor Čechů. Ježto nepomohly ani t. zv. chabrusové volby do sněmu českého, ani nové persekuce českého národa, sáhlo se k ústavnímu převratu: zemským sněmům bylo odňato právo obeslati říšskou radu a zavedeny přímé volby do říšské rady. To se stalo zákonem z 2. dubna 1873 čís. 41 ř. z.

Zákonem tímto byl zvýšen počet členů poslanecké sněmovny na 353; počet ten byl rozvržen číselně na jednohlivá království a země, při čemž se německým zemím a krajům měřilo lépe než zemím a krajům neněmeckým. Volilo se podle zemí ve čtyřech kuriích: velkostatkářů resp. nejvyšších poplatníků, měst, obchodníků a živnostenských komor a venkovských obcí. Náležitosti práva hlasovací i volitelnosti ponechány zatím tytéž jako do sněmů zemských.

Zavedením přímých voleb do říšské rady byla státoprávnímu odporu českému zasažena rána přímo smrtelná. Na příště už nezáleželo na tom, zda sněm království českého má většinu českou nebo německou, neboť sněm nerozhoduje již o otázce, je-li obeslati říšskou radu čili nic, nýbrž v podstatě ti, kdož za členy poslanecké sněmovny byli zvoleni, a také to není již sněm, který volí do říšské rady poslance, nýbrž jednohlivé volební okresy. Ale zavedení přímých voleb do říšské rady má ještě další státoprávně velmi důležitý důsledek. Poněvadž se nyní volí přímo, není říšská rada již nějakou komorou zemí, nýbrž stává se samostatným zastupitelským sborem nezávislým na bytí a vůli zemských sněmů, a do kterého volební právo jest upraveno samostatně. Nová centralisace z toho vyplývající jest patrná.

Zavedení voleb přímých do říšské rady mělo skutečně účinek takový, jaký očekávala vláda. Ohledy politické (hájení práv českého národa a českého člověka atd.) přímo vyžadovaly přítomnosti zástupců českého národa na říšské radě, a síla českého trpěného odporu proti říšské radě pod tíhou těchto ohledů zvolna, ale jistě ochabovala. V r. 1874 vstoupili na říšskou radu čeští poslanci z Moravy a v r. 1879 (dne 23. září) vstoupili tam i čeští

poslanci z království, když byli podali zvláštní státoprávní ohrazení; císař pak ve své trůnní řeči zvláště je vítal, byť se tak stálo, jak v trůnní řeči se praví, „s úplným zachováním jejich právního přesvědčení“.

Vstoupením Čechů do říšské rady státoprávní zápas národa českého formálně končí, neboť vstoupení na říšskou radu znamená obsahově vstoupení na půdu ústavy, byť i státoprávní ohrazení z 23. září 1879 podané tehdejšími českými poslanci (a podávané pak každým národním poslancem českým při vstupu jeho do poslanecké sněmovny říšské rady až do zániku monarchie) formálně znamenalo pravý opak. Ústava prosincová se začala i v zemích českých pomalu vžívati.

Zatím byly ve vnitřním ústrojí království a zemí na říšské radě zastoupených provedeny značné změny v duchu liberálním a do jisté míry i ústavním. Základní zákon státní z 21. prosince 1867 čís. 142. ř. z. o všeobecných právech občanů státních vyslovující mj. j. úplnou svobodu víry a svědomí a stanovící, že občanská a politická práva jsou nezávislá na vyznání náboženském, jakož i že nikdo nemůže býti nucen k nějakému náboženskému výkonu nebo k účastenství na nějaké církevní slavnosti, musil míti v zápatí revisi poměru státu k církvi katolické a činil trvání konkordátu z r. 1855 více než pochybným. Skutečně také již v roce následujícím byly vydány t. zv. mezikonfesionální zákony květnové (z 25. května 1868 čís. 47., 48., 49. ř. z.), kterými byla obnovena platnost občanského zákona o manželství katolíků, soudnictví ve věcech manželských vráceno soudům světským, zavedeno podpůrné manželství civilní pro případy, ve kterých dluhovnitel správce odepírá spolupůsobiti při uzavření manželství pro překážky, kterých právní řád státní nezná, upraven zásadní poměr školy k církvím a konečně upraveny mezikonfesionální poměry státních občanů. Dodatek k těmto zákonům tvoří pak zákon z 20. května 1874 čís. 68. ř. z. o náboženských společnostech. Zákonem těmto byl (přes protest papežské kurie) konkordát z r. 1855 ve skutečnosti zvrácen.

V organizaci vnitřní správy byly rovněž provedeny změny. Již v r. 1868 byla i v nejnižší instanci oddělena justice od správy. Zrušeny byly t. zv. smíšené úřady okresní (zákonem o organizaci politických úřadů z 19. května 1868 čís. 44. ř. z. a zákonem o organizaci soudů okresních z 11. června 1868 čís. 59. ř. z.), které obstarávaly správu politickou, justiční a také finanční, a vybudovány samostatné okresní soudy a samostatná okresní hejtmanství, jichž obvod obsahoval vždy 2 až 4 obvody soudů okresních.

Byly dále položeny základy ústavnosti zřízení správního soudu ve Vídni (zákonem z 22. října 1875 čís. 1. ř. z. pro rok 1876), který obecně měl rozhodovati ve všech případech, ve kterých

kdo tvrdí, že mu bylo nezákonným rozhodnutím nebo opatřením některého správního úřadu v jeho právech ublíženo.

Změny, provedeny byly i v říšském právu parlamentním tím, že říšská rada byla od sněmů zemských odpoutána úplně. Kdežto ještě podle zákona z r. 1873 bylo volební právo do říšské rady závislé na volebním právu do zemských sněmů, postavena byla říšská rada na samostatné základy pozdějšími zákony, kterými právo volební bylo upraveno samostatně (odlišně od volebního práva do zemských sněmů). Novelou z 4. října 1882 čís. 142. ř. z. byl ve třídě měst a obcí venkovských census snížen na pět zl. a zákonem z 5. prosince 1896 čís. 226. ř. z. byl census snížen dále na 4 zl. V tomže roce byla pak zákonem z 14. června 1896 čís. 169. ř. z. zavedena t. zv. pátá kurie t. j. nová třída, ve které právo hlasovací vykonává každý rakouský státní občan mužského pohlaví, svéprávný a zletilý, který není po zákonu z práva hlasovacího vyloučen a má v obci, ve které má vykonati právo hlasovací, aspoň šest měsíců čítajíc ode dne vypsání voleb, svoje bydliště. Census se v této třídě nevyhledává.

Pronikavá změna nastala základním zákonem státním z 26. ledna 1907 čís. 15. ř. z.; jím odstraněny dosavadní kurie a zavedeno t. zv. všeobecné právo hlasovací. Podle tohoto zákona má právo hlasovací každý státní občan mužského pohlaví, zletilý a svéprávný, který po zákonu není z práva hlasovacího vyloučen a má v obci, ve které jest mu voliti, aspoň jeden rok řádné svoje bydliště. Volitelný jest každý volič, který dokonal 30. rok svého věku a jest aspoň tři roky rakouským státním občanem. Počet členů poslanecké sněmovny se rozmnožuje na 516; počet ten se rozvrhuje na jednotlivá království a země (Čechy mají 130, Morava 49, Slezsko 15 poslanců), při čemž se však úzkostlivě dbá toho, aby německá država zůstala zachována.

Možno skutečně říci, že se volební právo do říšské rady celkem přizpůsobuje požadavkům doby. Totéž nelze však říci také o volebním právu do zemských sněmů. Bylo sice právo volební v některých zemích opraveno v moderním duchu, ale nikoli do té míry, jako volební právo do říšské rady, avšak v některých zemích (nepřihlížíme-li ovšem k tomu, že místo voleb nepřímých byly zavedeny v kurii obcí venkovských volby přímé), zůstal starý, nemoderní a nespravedlivý volební řád z doby Schmerlingovy nezměněn (na př. Čechy).

Celkem nelze neuznati, že by po vydání prosincové ústavy konstitucionalism v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených nebyl na postupu. Sama prosincová ústava jeví přece v tomto směru značný pokrok proti ústavě únorové. Jistě také vstoupení Čechů na půdu říšské rady mnoho přispělo k vývoji konstitucionalismu vůbec a k vyjasnění vnitrostátních poměrů v Předlitavsku zvláště. Ale tento vývoj byl záhy zaražen a

vnitrostátní poměry nejen v Předlitavsku, nýbrž i v celé monarchii začaly se opět čím dále tím více zakalovati, aby se už nevyjasnily vůbec. Příčiny toho byly celkem trojí:

1. neutěšené poměry národnostní a jazykové v obou částech monarchie Lotrinské,

2. přílišné centralisační snahy v Předlitavsku,

3. neblahý vliv zemí koruny Uherské či spíše řečeno maďarské politiky na vnitrostátní poměry v Předlitavsku a tím přirozeně i na celkové poměry monarchie.

Ad 1. Dualistický útvar státní, vzniklý vyrovnáním z r. 1867 měl v zápětí, že i otázka národnostní a jazyková byla zvláště upravena v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených a zvláště v zemích koruny Uherské. V oně části monarchie se tak stalo čl. 19. základního zákona státního o všeobecných právech občanů státních, v této čl. 44. zák. z r. 1868 (pro vlastní Uhry čítajíc v to i Sedmihradsko) a vyrovnáním uherskochorvatským z r. 1868 (pro Trojjediné království).

V Předlitavsku dána byla rovnoprávnost národnostní a jazyková základním zákonem státním; důsledek toho byl, že stanoviti nějaký jazyk státní nebylo pro celek království a zemí na říšské radě zastoupených po právu lze. Pokud pak se týče jednotlivých království a zemí, nespádala úprava národnostních a jazykových poměrů podle znění ústavy zde v pravomoc říšské rady, nýbrž zemských sněmů. Výše uvedený čl. 19. zákl. zák. státního nebyl však nikdy prováděn. Přes to, že podle práva nebylo nějaké státní řeči, zákony říšské a vládní a ministerská nařízení byla v říšském zákoníku nadále prohlašována jen jazykem německým jakožto jazykem autentickým, což zvláště ještě říšským zákonem z r. 1869 (zákon z 10. června 1869 čís. 113. ř. z.) jest opakováno. V písemném styku obou delegací užívá delegace předlitavská němčiny, uherská maďarštiny. Němčina se vůbec stala „jednacím“ jazykem nejen v říšské radě, nýbrž i u všech ústředních úřadů a soudů, a zůstávala také „vnitřní řečí úřední“ ostatních státních úřadů a soudů. Výjimka z toho byla učiněna jen pro Halič, kde jako vnitřní jazyk úřední zavedena polština, a na sklonku 19. století, na dobu dvou let, také v Čechách a na Moravě, kde Badeniova jazyková nařízení zavedla skutečnou rovnoprávnost i ve vnitřním úřadování, byť i nikoli u všech úřadů státních v zemi (nařízení tato byla opět zrušena Claryovými nařízeními z r. 1899). Ale to vše byly jen nepatrné výjimky ze skutečného panství němčiny. Zevní nátěr Předlitavska byl a zůstal německý, a Němci, přes to, že zde byli v číselné menšině, měli všude nadvládu a panovačnost jejich z toho důvodu, že se mohli opíratí o sousední říši německou, jejíž politika čím dále tím více ovládala nejen zahraniční, nýbrž i vnitřní politiku monarchie Lotrinské, neustále rostla. Oproti Němcům ostatní ně-

mecké národnosti v Předlitavsku se staly, s částečnou výjimkou Poláků, méněprávnými a méněcennými, a útlak jejich byl patrný nejen v úřadech a soudech, nýbrž i ve školství a vůbec v celém životě veřejném.

V zemích koruny Uherské bylo to s rovnoprávností národnostní a jazykovou ještě hůře. Ani skrovná míra práv zaručená nemaďarským národnostem výše citovaným čl. 44. zákona z r. 1868 (obsah jeho byl uveden již výše) nebyla zachována. Záhy se stalo obecným mluvením, že tento národnostní zákon není slučitelný ani s pojetím jednotného národa uherského, soit. maďarského, ani s národním státem uherským. Odtud zahájena byla úporná a soustavná maďarisace. Vedle úřadů, soudů a církve obrácena pozornost i na školství. Vysokých škol nemaďarské národnosti vůbec neměly, nýbrž jen střední školy. Ty byly nyní všemožně omezovány, a na Slovensku byly střední školy vůbec zrušeny, a zrušena byla i Slovenská Matica a jmění její bylo státem zkonfiskováno, ačkoli jejím podílíkem byl i sám král uherský. Úsilí maďarisací dolehlo i na školy nejnižší; jsou to čl. 15. zákona z r. 1891 o opatrovních, různá nařízení vládní (zvláště nařízení ministra Wlassitse z r. 1902), zejména však školské zákony Apponyiovy z r. 1907: účel všech těchto aktů jest pěstovati na obecných školách jen a jen jazyk maďarský i za cenu úplného ohlupování školních dětí. Zmaďarisovány byly i názvy obcí a všechno úsilí vynaloženo na to, aby se Uhry staly nejen politiky, nýbrž i národnostně jednotným státem maďarským. V Uhách pozvolna, ale jistě jen Maďar byl plnoprávným občanem státním, příslušníci ostatních národností byli jen státními poddanými, ne-li dokonce bezprávnými cizinci.

Maďarský imperialismus doléhal i na Chorvatsko a Slavonsko. Maďari neustále porušovali jak vyrovnání z r. 1868, tak i ústavu chorvatskoslavonskou a rovněž i práva chorvatského jazyka a neostýchali se v tomto svém úsilí ani sahati k institucím v ústavních dějinách uherských doby nové tak smutně proslulým, jakou byla instituce t. zv. královských komisařů.

Dualistický útvar monarchie Lotrinské měl takto v zápětí dvojí národnostní hegemonii: německou v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených a maďarskou v zemích koruny Uherské.

Ad 2. Úsilí vlád vídeňských bylo, zejména když byl konečně zdolán státoprávní odpor Čechů, sjednotiti království a země na říšské radě zastoupené v jeden státoprávně jednotný celek. Jakékoliv státoprávní odlišnosti mezi nimi měly býti odstraněny, a státoprávní postavení jejich mělo býti dáno jen platnou ústavou, nikoli nějakými právními akty dřívějšími; měla mezi nimi nastati úplná státoprávní uniformita. Současně však měly býti království a země čím dále tím více sřačovány z dosavadního postavení státních zlomků na pouhé správní obvody resp. již provincie jed-

notného státu, a jejich autonomní a samosprávná povaha měla být obmezena na míru nejmenší. Úsilí toto bylo patrné zejména v těch královstvích a zemích, kde nebyla jen národnost německá, tedy, v první řadě v zemích českých. Institucí ústřední byla věnována všemožná péče, kdežto zemské instituce autonomní byly zčásti a to úmyslně zanedbávány. Velmi názorně to bylo patrné zejména při sborech zastupitelských. Bylo řečeno již výše, že volební řád do říšské rady byl přizpůsobován duchu doby, u volebního práva do většiny zemských sněmů zejména pak sněmu království českého tomu tak nebylo. K tomu přistupuje také rozdíl v péči vídeňských vlád o činnost říšské rady a zemských sněmů. Kdykoli se dostavily nějaké překážky, vadící činnosti říšské rady (obstrukce), vlády vídeňské ochotně zakročovaly a pečlivě dbaly toho, aby překážky ty byly odstraněny. Naproti tomu zemské sněmy byly od nich zanedbávány, ba vlády vídeňské i nepřímo snahy usilující o znemožnění činnosti sněmů zemských mnohdy podporovaly (sněm království českého). Důsledkem vlády vídeňské se ani nehrozily sáhnouti k prostředkům protiústavními na porušení ústavnosti zemské; nejvýmluvnějším dokladem toho jest zrušení zemského výboru a zavedení zemské správní komise, instituce, kterou ústava zemská neznala, v království českém t. zv. anenskými patenty, v r. 1912. Měl zajisté fakt i ve veřejnosti býti vzbuzován zájem jen o říšskou radu, kdežto zemské sněmy měly ustupovati do pozadí a politická váha jejich měla klesnouti na míru nejmenší.

Ad. 3. Již od vyrovnání měli Maďaři nespornou výhodu v tom, že důsledkem celkové právního stavu a zejména až křiklavě nespravedlivých volebních řádů byli ve vlastních Uhrách (se Sedmihradskem) národem skutečně panujícím nejen v úřadech a v soudech, nýbrž i v parlamentu, kde zastoupení nemaďarských národností bylo tak mizivé, že nepadalo vůbec na váhu. Odtud celková politika uherská byla naskrze jednotná jako politika maďarsky, národní, nejen uvnitř státu, nýbrž i na venek, v první řadě ovšem vůči Předlitavsku. Patrné to bylo mj. v delegacích. Kdežto předlitavská delegace byla přece jen národnostně dosti smíšená (ovšem Němci měli zde značnou převahu), byla uherská delegace, až na čtyři chorvatské delegáty za sněmovnu poslaneckou a jednoho za sněmovnu magnátů, politicky i národnostně naprosto jednotná. Takovouto jednostranně německou politiku vésti v Předlitavsku, přes všechno úsilí vídeňských vlád, přes účinnou podporu dvora a přes vydatnou pomoc ze sousední říše německé, nebylo přece jen lze, nepřihlížíme-li ani k tomu, že i politicky byly zde poměry mnohem složitější než v zemích uherských.

K tomu přistupuje i ta skutečnost, že Maďaři, rovněž již od vyrovnání, tíhli čím dále, tím více k úplné samostatnosti, nejen

státní, nýbrž i politické. Proti t. zv. starorakouským názorům na právní konstrukci celkové monarchie jakožto spolkového státu uplatňovali reální unii, ale později již i reální unie byla jim příliš těsným poutem a uplatňovali názor, že tu jde o spojení států povahy, již nikoli státoprávní, nýbrž mezinárodní. Tyto svoje odstředivé snahy, dávali si Maďaři vždy draze vykupovati ústupky a vymoženostmi hospodářskými na úkor Předlitavska, což bylo patrné zejména při obnovování vyrovnání. Poněvadž však říšská rada předlitavská nebyla vždy ochotna, zejména v dobách pozdějších, tuto vyděračnou politiku maďarskou snášeti, nezbyvalo mnohdy nic jiného, ač-li jednota monarchie na venek měla býti zachována, než opatření zakročení panovníka, jako společného vladaře monarchie, k vyrovnání různých těchto rozporů, a pokud bylo třeba souhlasu říšské rady, nahraditi souhlas tento pověstným §em 14 ústavy prosincové. Takto nezřídká obnovení vyrovnání bylo provedeno v Uhrách cestou ústavní (uherská ústava neznala výše uvedeného „císařského“ paragrafu), v Předlitavsku však absolutistickým aktem panovníkovým. Ze skutečnost tato nemohla přispívati k ustálení ústavních poměrů v Předlitavsku, jest očividné.

Tímto způsobem Maďaři skutečně vykonávali neblahý vliv na ústavní poměry předlitavské. Ba Maďaři si toho byli vědomi a ani si nepřáli, aby v Předlitavsku poměry byly uklidněny; a když v Předlitavsku byly činěny pokusy o vyrovnání ústavních a státoprávních rozporů, Maďaři pokusy ty zmařili. Doklad toho jest odpor předsedy uherského ministerstva hr. Andrássyho proti českému vyrovnání v r. 1871, neboť Maďaři se obávali, že by uklidněním poměrů v Předlitavsku vliv jejich v monarchii poklesl.

Za takovýchto poměrů pravá ústavnost v Předlitavsku sotva mohla pevně zakotviti. K tomu dlužno ještě připojiti neurovnané poměry národnostní, za kterých mnohdy musil rozhodovati panovník sám. Ale na druhé straně nemohla býti důvěra k panovníkovi, který (právě tak jako i jeho předchůdci) dané slovo neplnil.

Shrneme-li všechny tyto skutečnosti, dospíváme k závěru, že se celkové poměry v monarchii stávaly čím dále tím spleťtějšími a rozháranějšími. Monarchie zapomněla na svoje prvotní poslání býti pestrannou záštítou národů, kteří sami o sobě sotva by mohli stvořiti samostatný stát, a dopomáhati jim k zdárnému vývoji po všech stránkách životních, a místo toho jen utlačovala národnosti německé a nemaďarské. Nad to ustavičnými oktrojátkami a neplněním zákonů byly smysl a cítění pro právo v obyvatelstvu soustavně ubíjeny. K tomu přistupovala i zahraniční politika, jejíž vyslovený protislovanský směr nemohl nikterak uspokojovati převážnou většinu neněmeckou a nemaďarskou.

Tím vším monarchie již dávno ztratila svoje oprávnění na bytí, a v Evropě se již začínalo o ní mluvit jako o nemocném muži. Základy trvání monarchie byly jedním a vinou dynastie a vlád vídeňských (a po r. 1867 i vlád budapeštských) otřeseny na nejvyšší míru, a bylo třeba jen nárazu, aby se stavba monarchie zhroutila. To se stalo světovou válkou. Koncem října 1918 monarchie Lotrinská končí svůj neslavný život, a na jejích troskách vznikají národní t. zv. nástupnické státy.

HLAVA II.

Ústavní vývoj v říši německé.

I.

Do zániku Německého bundu.

Revoluční vlna zasáhnuvši Francii a celou t. zv. střední Evropu v r. 1848 dolehla i na říši německou. Dosavadní politika Německého bundu, ovládaná ve smyslu Metternichova systému duchem reakcionářským, zasahovala svémocně i do vnitřního života jednotlivých států, bránila zde jakýmkoli ústavním reformám (jižní státy německé) a dusila v celém Německu jakýkoli pokrok na poli národním, politickém, osvětovém i hospodářském. Politika tato vzbuzovala zde již po delší dobu obecnou nespokojenost, která zejména po t. zv. červencové revoluci v Paříži se ukazovala již nikoli jen v hlavách mladých lidí, nýbrž i v ušedlém měšťanstvu. Není tudíž divu, jestliže zpráva o únorové revoluci v Paříži nalezla v Německu nadšený ohlas.

Pravý stav věci pochopilo i spolkové shromáždění ve Frankfurtě, které se již dne 1. března 1848 pokusilo postavit v čelo národního hnutí a povolalo důvěrníky k úradě o revizi ústavy; usneslo se také svolati německý parlament a vyzvalo dne 30. března vlády německých států, aby nařídily volby do tohoto parlamentu. Ale pokus tento selhal. Spolkové shromáždění objevovalo se býti bezmocným proti ústavnímu hnutí zdola a svoji bezmocnost také uznalo tím, že dne 12. července 1848 složilo svoji pravomoc do rukou říšského správce zvoleného ústavodárným shromážděním frankfurtským.

Zcela jiný úspěch mělo hnutí zdola. Dne 5. března 1848 sešla se v Heidelbergu řada mužů, většinou politikové z jižního Německa, a usnesla se svolati do Frankfurtu t. zv. předběžný parlament (Vorparlament). Tento předběžný parlament zasedal skutečně ve Frankfurtu od 31. března do 3. dubna, usnesl se svolati do Frankfurtu ústavodárný sněm a vypracoval také hlavní zásady pro volby poslanců do tohoto sněmu, přenechav bližší provedení těchto zásad vládám jednotlivých států. Jednotlivé státy německé daly skutečně provést volby do tohoto sněmu

(i monarchie lotrinská v zemích, jež patřily k Německému bundu), a sněm tento, který si dal úřední jméno „německé ústavodárné národní shromáždění“, sešel se dne 18. května 1848 ve Frankfurtu. Toto shromáždění zvolilo za říšského správce arciknížete Jana, na kterého spolkové shromáždění Německého bundu také svoji pravomoc přeneslo, a zřídilo odpovědné říšské ministerstvo. Vlády německých států, překvapeny rychlým spádem událostí, skutečnosti tyto šmahem uznaly.

Ústavodárné shromáždění frankfurtské vypracovalo nejprve „základní práva německého národa“, která byla dne 27. prosince 1848 vydána jako zvláštní zákon. Zákon tento stanoví státní občanství jednotné pro celou říši, zrušuje jakékoli výsady stavovské, zavádí rovnost občanů před zákonem, ochranu proti bezdůvodnému zatčení a proti porušení listovního tajemství, svobodu tisku, projevu mínění i vyznání náboženského, svobodu spolkovou atd. Na to vypracována osnova ústavy. Německý bund měl být podle této osnovy spolkovým státem. V čele tohoto státu měl stát císař, který měl vykonávat jemu svěřenou moc říšskou prostředkem odpovědných říšských ministrů. Pravomoc spolkového státu vůči jednotlivým státům dílčím byla náležitě vymezena.

Pravomoc mezi říší a mezi státy dílčími byla vymezena fakto: Říši přísluší zákonodárství o clech, obchodu, měně, mírách a váhách, dále výlučné zastoupení vůči cizině, právo vypovídati válku a uzavíratí mír, nakládatí brannou mocí, dohled na komunikace a péče o právní jednotu Německa. K úhradě nákladů na tyto společné věci mělo být použito výnosu z cel a ze společných daní spotřebních; pokud by tyto příjmy nestačily, měly být vybírány matrikulární příspěvky.

Výkonná moc měla příslušet císaři, zákonodárná moc císaři spolu s parlamentem, který se měl skládati ze dvou komor: ze sněmovny lidové a ze sněmovny států. Do sněmovny lidové se volilo na základě všeobecného a rovného práva hlasovacího a počet členů se řídil podle lidnatosti tak, že as na každých 100.000 obyvatelů měl připadnouti jeden poslanec. Sněmovna států byla komorou zemí resp. států; počítala celkem 192 členy a každý stát vysílal do ní své zástupce podle počtu svého obyvatelstva (Prusko 40, Rakousko 38, Bavorsko 18, ostatní království po 10, Badensko 9 a nejmenší státy aspoň po jednom členu) a to tak, že z každého státu polovice členů byla vysílána vládou a druhá polovice byla volena parlamentem.

Osnova tato vyhovovala snad jen Prusku, ačkoli i toto se dožadovalo v ní přiměřených změn. Střední státy však nebyly s ní spokojeny, poněvadž nechtěly obětovati svoji samostatnost říšské jednotě, a žádaly místo ústřední moci s císařem v čele zřízení direktoria. Avšak i Rakousko již počátkem r. 1849 protestovalo proti zřízení jednotného státu. Spory v ústavodárném shromáždění odtud vzniklé ukázaly, že toto nijakou skutečnou moc v sobě nemá. To si vlády německé konečně uvědomily a,

když ústavodárné shromáždění, ovšem zatím již valně prořídle, přesídlilo do Stuttgartu, bylo dne 18. června 1849 vládou württersberskou rozehnáno.

V ústavodárném shromáždění se již od počátku vytvořily dvě strany: Velkoněmci a „císařští“ zvaní také Maloněmci. Tito si přáli vytvoření jednotného dědičného císařství s králem pruským jakožto císařem německým v čele. Velkoněmci naproti tomu se domáhali zachování dosavadního stavu, kterým samostatnost jednotlivých států zůstávala nedotčena; sem patřilo Rakousko a střední státy, z politických stran pak zejména strana katolická. Rozhodnou převahu měli Velkoněmci. Když však byla v monarchii Lotrinské prohlášena ústava z 4. března 1849, na základě které monarchie zde stála jako stát jednotný, přešla část Velkoněmců k Maloněmcům, a dne 27. března 1849 byla v ústavodárném shromáždění nepatrnou většinou (267 proti 263 hlasům) přijata jako státní forma dědičné císařství. Den na to byl pruský král Friedrich Vilém IV. jednomyslně zvolen za císaře německého (hlasovalo 290 členů a 248 se zdrželo hlasování). Avšak zásada svrchovanosti národa, kterou tato ústava hlásala, narazila na prudký odpor u vlád německých a zejména i u vlády pruské. Z toho četní poslanci rozmrzeli opustili Frankfurt a ústavodárné shromáždění ve svém zbytku (strana radikální) přeložila své působení do Stuttgartu, kde však záhy na to, jak výše uvedeno, vzalo za své.

Rozehnaním ústavodárného shromáždění byly uvedeny v ni-več snahy, o ústavu říše německé, založenou na principu demokracickém, nicméně záměr vytvořiti spolkový stát s králem pruským v čele zde zůstal. Bylo to Prusko, které podniklo pokus vytvořiti v rámci Německého bundu dva spolky a to širší, ve kterém by byly všechny německé státy, čítajíc v to i Rakousko, a užší, bez Rakouska, jakožto německý stát spolkový pod vedením Pruska. K tomu účelu byl v březnu 1850 svolán do Erfurtu „parlament německého národa“, který návrhy pruské také schválil. Ale Rakousko se postavilo rozhodně proti tomuto záměru a s ním šly královské státy německé (Bavorsko, Württersbersko, Sasko a Hanoversko); v konvenci uzavřené v Olomouci dne 29. listopadu 1850 bylo Prusko donuceno svých záměrů na novou úpravu státoprávních poměrů v Německu se vzdáti. V Německém bundu zůstalo vše při starém.

Nový popud k reformě státního zřízení Německého bundu daly nyní střední státy německé. Na konferenci ve Würzburgu, konané v prosinci 1859, vznikla myšlenka zavěsti v Německém bundu jakýsi trialism t. j. tři užší skupiny státní (Rakousko, Prusko a ostatní státy německé), ale myšlenka ta se osvědčila života neschopnou. Po nezdaru této zamýšlené reformy vystoupilo nyní Rakousko s návrhy na reformu Německého bundu. Svolalo k tomu účelu v srpnu 1863 do Frankfurtu konferenci německých knížat, kde byla předložena a také schválena „reformní akta“: v čele Německého bundu mělo státí pětičlenné direktorium (Rakousko, Prusko, Bavorsko a dva zástupcové ostatních států),

vedle toho měli býti přibráni delegáti zastupitelských sborů jednotlivých států a mělo býti utvořeno shromáždění knížat. Ale tento návrh vzal za své odporem Pruska. Bylo ošidlivné, že Německý bund není schopný života.

Zatím vypukla válka rakouskopruskodánská, po které rozplory mezi Rakouskem a Pruskem o rozdělení válečné kořisti byly jakž takž odklizeny smlouvou uzavřenou v srpnu 1865 v Gastýně. Ale z jara 1866 vystoupilo Prusko zcela rozhodně bez ohledu již na Rakousko. Předseda ministerstva pruského Bismarck podal ve spolkovém shromáždění ve Frankfurtu návrh na reformu Německého bundu s vyloučením Rakouska. Rozpory z toho mezi Rakouskem a Pruskem vzniklé vedly k válce pruskoitalskorakouské v r. 1866, ve které zbraně pruské dobyly rozhodného vítězství nad zbraněmi rakouskými. V míru uzavřeném dne 23. srpna 1866 v Praze Rakousko uznalo rozpuštění Německého bundu a zavázalo se dále se do věci německých nemíchat. Tím Německý bund, který po celou dobu svého trvání byl v podstatě jen jevištěm soupeřství mezi Rakouskem a Pruskem, vzal konečně za své.

Ústavní vývoj v Němcích nebyl by podán úplně, kdyby nebylo přihlédnuto také k některým předním státům německým.

V Prusku ještě před revolučním rokem byly patentem z 3. února 1847 jednotlivé sněmy provinciální spojeny ve „spojený zemský sněm“, který měl zasedati v Berlíně. Zpráva o únorové revoluci v Paříži způsobila i zde značné jitření lidu, pod jehož tlakem král svolal spojený zemský sněm a jmenoval t. zv. březnové ministerstvo složené z mužů oddaných ústavnímu hnutí a u lidu oblíbených. Tento spojený zemský sněm se prohlásil za „ústavodárné národní shromáždění“, jal se pracovati na ústavě a skutečně také vypracoval osnovu ústavy, pro kterou si vzal vzor v ústavě belgické z r. 1831. Ale reakce podporovaná a vlastně i předstávaná mocí královskou, šlechtou, úřednictvem a vojskem dovedla snahy ústavodárného národního shromáždění zmařiti; po několikerých změnách ministerstva byl spojený zemský sněm dne 9. listopadu odročen a dne 5. prosince 1848 rozpuštěn. V den rozpuštění byla však králem oktrojována ústava, která v celku souhlasila s osnovou ústavy vypracovanou ústavodárným shromážděním národním.

Zemský sněm se měl skládati ze dvou komor: první komora měla čítati 180 členů volených zastupitelstvy provinciálními, krajskými a okresními (vzor belgický), druhá komora měla vycházeti ze všeobecného, rovného a tajného práva hlasovacího.

Oktrojovaná ústava měla však býti revidována zemským sněmem, jakmile se sejde. Tak se skutečně stalo, ale zatím v dubnu 1849 byla druhá komora rozpuštěna. Nařízením z 30. května 1849 byl oktrojován nový volební řád, který odstranil všeobecné, rovné a tajné právo hlasovací a nahradil jej t. zv. trojtřídní soustavou, podle které všichni voliči byli rozděleni do tří tříd podle výše placených daní, a hlasovacím právem veřejným. Zemský sněm znovu svolaný provedl revizi ústavy; revize ta byla králem schválena a vydána ústava z 31. ledna 1850, která s nepatrnými změnami zůstala v platnosti až do zániku monarchie v Prusku.

Pruská ústava jest zdělána podle vzoru ústavy belgické. Obsahuje nejprve ustanovení o základních právech občanů státních, nevyslovuje však princip demokratický (avšak ani princip monarchický), vyměřuje práva krále, jemuž výlučně přiděluje moc výkonnou, upravuje moc zákonodárnou i soudcovskou; závěr činí ustanovení rázu všeobecného.

Moc výkonná přísluší králi, který ji vykonává prostředkem ministrů, které sám jmenuje a propouští; každý vládní akt králův vyžaduje k své platnosti spolupodpisu některého ministra. Ministři mohou býti členy zemského sněmu a jsou sněmovnám odpovědni; každá z obou sněmoven může dáti ministra v obžalobu pro porušení ústavy, pro úplatkářství nebo pro zemězradu; soudí nejvyšší soud království a král nemůže dáti odsouzenému ministru milost leč na návrh té sněmovny, která ho dala v obžalobu.

Moc zákonodárná jest vykonávána králem spolu se zemským sněmem, který se skládá ze dvou komor: ze sněmovny první, nazvané zákonem z r. 1855 sněmovnou panskou, a ze sněmovny druhé, nazvané tímž zákonem sněmovnou poslaneckou. Členy sněmovny panské jmenuje král, členové sněmovny poslanecké jsou voleni volbou nepřímou podle soustavy t. zv. trojtřídní. Věk potřebný k právu hlasovacímu jest dokonáný 25. rok. Volitelný jest každý muž, který dokonal 30. rok svého věku, jest v plném užívání svých práv občanských a jest aspoň tři roky státním občanem pruským. Král svolává sněm, jej odročuje i uzavírá a rozpouští sněmovnu poslaneckou. Iniciativa zákonodárná přísluší králi a oběma sněmovnám. Ke každému zákonu jest třeba souhlasného usnesení obou sněmoven a sankce královské; veto královo jest absolutní. Král však může suplovati moc zákonodárnou nařízením s mocí zákona, je-li učiniti nutné opatření buď k udržení veřejné bezpečnosti nebo pro nepředvídanou národní pohromu a když sněmovny nejsou shromážděny a pokud ovšem takové opatření se nepřiči ústavě. Opatření toto musí býti spolupodepsáno veškerým ministerstvem a předloženo sněmovnám k dodatečnému schválení ve schůzi nejbliže příští.

Ústavu lze změnití prostým zákonem; jest však třeba o změně ústavy dvojího hlasování v přestávce nejméně 21 dne.

V Bavorsku platila ústava z r. 1818 oktrojovaná králem a zachováající ještě četné výsady stavovské, nicméně na dobu tehdejší dosti liberální. Založena jest na zásadě přísné svrchovanosti panovníkovy. Hlavou státu jest král, který ve své osobě spojuje všechna práva svrchované moci a vykonává je podle pravidel jím v ústavní listině stanovených. Moc výkonná přísluší výlučně králi, moc zákonodárná pak králi spolu s generálním shromážděním stavů království, které se skládá ze dvou komor: ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. Důvodem členství ve sněmovně panské jest rod, úřad a jmenování králem na doživotí; počet členů jmenovaných nesmí však přesahovati počet členů dědičných. Důvodem členství ve sněmovně poslanecké jest volba; období volební činí šest let. Iniciativa zákonodárná přísluší králi, avšak stavové mají právo přednáseti přání a návrhy. Osnovy zákonů týkajících se berní předkládají se nejprve sněmovně poslanecké; ohledně osnov ostatních zákonů rozhoduje král, zda se předloží dříve té či oné sněmovně. Sankce přísluší králi; veto jeho jest absolutní. Král svolává generální shromáždění stavů nejméně jednou za

tří roky, je odročuje, uzavírá a rozpouští; je-li generální shromáždění rozpuštěno, nutno do tří měsíců provést nové volby do sněmovny poslanecké. Státní ministři mohou být členy jedné z obou sněmoven. Členové generálního shromáždění mají po dobu zasedání imunitu proti zatčení vyjmajíc přistížení při činu, a pro své řeči a výroky učiněné ve sněmovně mohou být potahováni k odpovědnosti jen od sněmovny samé.

Ústava tato jest zaručena přísahou na ústavu, kterou skládají: král při svém vstoupení na trůn, prozatímní vladař a princové královského rodu, jakmile dosáhnou zletilosti. Změněna může být ústava jen k návrhu krále; k platnému usnesení o změně jest v obou sněmovnách třeba přítomnosti tří čtvrtin všech členů a dvoučtvrtinové většiny hlasujících.

Na ústavě této nebylo až do r. 1848 v podstatě změněno ničeho. V r. 1848 byly však zavedeny změny ústavní toho druhu, že byly zrušeny stavovské výsady a patrimoniální soudnictví, sněmovnám bylo dáno právo zákonodárné iniciativy, změněn volební řád, zavedena odpovědnost ministerská a j. v. Název generální shromáždění stavů zaměněn názvem zemský sněm.

Ve Württembersku platila ústava z r. 1819, přijatá shromážděním stavů (nikoli oktrojovaná), a na svou dobu dosti liberální. Ústava tato byla vybudována na zásadě svrchovanosti panovníkovy: král spojuje ve svých rukách všechna práva svrchované moci a jemu výlučně přísluší moc výkonná. Zákonodárnou moc vykonává král spolu se stavy, ale v naléhavých případech má právo činiti opatření nutná ku blahu státu. Shromáždění stavů se skládá ze dvou komor: ze sněmovny první a ze sněmovny druhé neboli poslanecké. Jinak ústava tato jeví velkou příbuznost s ústavou bavorskou.

Rok 1848 přinesl i zde značné změny: Stavové svolání v září 1848 odhlasovali zákon (z 1. července 1849), kterým se na místě dvou komor zavádí ústavodárné shromáždění o jedné komoře, které mělo provést úplnou revisi ústavy. Avšak k této revisi nedošlo; ústavodárné shromáždění bylo třikrát po sobě svoláno a třikrát rozpuštěno, až konečně královským nařízením z 6. listopadu 1850 byl zákon z 1. července 1849 odvolán a zavedena opět soustava dvoukomorová. Sněmu byl předložen vládou návrh na změnu ústavy, ale návrh ten byl v dubnu 1852 pod záminkou, že se obě komory nemohou shodnouti, odvolán, a ústava z r. 1819 zůstala nadále v platnosti.

V Badensku oktrojovaná ústava z r. 1818 neliší se podstatně od ústav württemberské a bavorské. Rok 1848 nějakých změn v tomto směru nepřinesl.

II.

Do založení německé říše.

Článkem III. pražského míru zavázal se císař rakouský, že uzná „užší spolkový poměr“, který král pruský založí severně od řeky Mohanu. Skutečně také hned po válce k popudu Pruska 19 německých států uzavřelo Severoněmecký bund, pro který Prusko (Bismarck) vypracovalo také ústavu. Tento pruský návrh ústavy byl na konferenci vlád jednotlivých států severoněmeckých s nepatrnými změnami přijat a předložen pak (v únoru 1867) severoněmeckému říšskému sněmu (nikoli ústavodárnému, nýbrž jen s hlasem poradným), který navrhl určité změny, jež také byly přijaty. Takto se stala ústava Severoněmeckého bundu (17. dubna 1867) skutkem a vstoupila dne 1. července v život.

Protivou k Německému bundu, který jako spolek států byl spojením států rázu mezinárodního, jest Severoněmecký bund státem spolkovým, tudíž spojením států rázu státoprávního. Jím se tvoří jednotné spolkové území s jednotným indigenátem (nikoli s jednotným státním občanstvím). Spolkový útvar tento má dva zastupitelské sbory: spolkovou radu a říšský sněm.

Spolková rada jest zastupitelským sborem vlád dílčích států; v ní jest sídlo svrchovanosti Severoněmeckého bundu. Každý dílčí stát má zde podle velikosti určitý počet hlasů; celkem jsou zde 43 hlasy, z toho 17 pruských. Předsednictvo přísluší Prusku, jakožto největšímu státu dílčímu. Toto předsednictvo zastupuje bund na vojskem pozemským i námořským v míru i ve válce; jemu přísluší dále právo i povinnost bdíti nad tím, aby dílčí státy vykonávaly usnesení spolková, a přidržovati neposlušné dílčí státy spolkovou exekucí k plnění jejich spolkových povinností.

Říšský sněm jest zastupitelským sborem (severo)německého národa; jest volen na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného práva hlasovacího. V něm jest vyjádřena jednotu (severo)německého národa.

Výkonným orgánem bundu jest spolkový kancléř, který jest nejen výkonným orgánem pruské vlády ve věcech spolkových, ale zároveň i duší a vlastním představitelem veškeré politiky spolkové. Jest sice odpovědný říšskému sněmu, ale odpovědnost ta jest vyjádřena velmi nejasně. (Požadavek říšského sněmu vyslovený v poradách o ústavě, aby bylo zřízeno říšské ministerstvo odpovědné říšskému sněmu, nebyl pro odpor Bismarckův prosazen.)

Právní poměr bundu k jednotlivým státům dílčím byl upraven tím způsobem, že určité věci byly prohlášeny za věci spolkové, které spadají výlučně v pravomoc bundu. Věci ty jsou: zastoupení bundu na venek, čítajíc v to celní a obchodní politiku, zákonodárství o dopravě uvnitř spolkového území, o stěhování, o provozování živností, o měně, mírách a váhách, o železnicích, plavbě, poštách a telegrafu, o právu trestním a oblihačním a konečně veškerá branná moc. Ostatní věci zůstaly vyhrazeny pravomoci států dílčích.

Bylo řečeno již výše, že v Severoněmeckém bundu byly zastoupeny německé státy jen severně od řeky Mohanu. Na spojení s německými státy jižními nebylo však při tom zapomenuto. Již v čl. IV. pražského míru prohlašuje císař rakouský svůj souhlas s tím, „aby německé státy, ležící jižně od řeky Mohanu, vstoupily ve spolek, jehož národní spojení se Severoněmeckým bundem zůstane vyhrazeno bližšímu dorozumění mezi oběma“. Na základě tehdejšího stavu věci toto „národní spojení“ se mohlo prozatím provést jen na podkladě mezinárodním; ostatně doložka míru k tomuto článku výslovně zněla, že spolek Severoněmeckého bundu a jihoněmeckými státy „bude mítí mezinárodní nezávislé bytí“.

K vytvoření tohoto spolku mezi Severoněmeckým bundem a státy jihoněmeckými nedošlo, došlo však k značnému sblížení mezi oběma na základě smluv s počátku tajných a teprve později uveřejněných. Sblížení toto záleželo v tom, že byl uzavřen mezi Pruskem a jihoněmeckými státy spolek na odboj a výboj a dále že byl utvořen mezi Severoněmeckým bundem a jihoněmeckými státy, celní spolek, na základě čehož celé Německo tvořilo jednotné celní území s jednotným zákonodárstvím ve věcech celních. Nad to pak čl. 79. odst. 2. ústavy Severoněmeckého bundu zvláště stanovil, že vstup jihoněmeckých států nebo jednoho z nich se stane k návrhu spolkového předsednictva spolkovým zákonem, čímž přístup tento byl považován za vnitřní věc bundu t. j. k přístupu tomu není třeba změny ústavy, nýbrž stačí prostý zákon.

Severoněmecký bund byl již od začátku svého založení určen k tomu, aby se rozšířil na německou říši. Vlastní popud k tomu byl dán za války francouzskoněmecké. Ještě v listopadu 1870 byla uzavřena mezi Severoněmeckým bundem a státy jihoněmeckými řada smluv, na základě kterých tyto státy přistupují k „německému bundu“ a přijímají jeho ústavu vyhrazuje si některá práva výsostná (t. zv. práva rezervátní). Smlouvy tyto resp. ústava tato vstoupila v život dne 1. ledna 1871, dne 18. ledna 1871 vydal král pruský v hlavního svého stanu ve Versailles proklamaci, že přijímá titul císaře německého a dne 16. dubna 1871 byla ústava říše německé ve svém konečném znění vydána. Tím vzniká říše německá.

III.

Říše německá až do r. 1918.

Říše německá založená v r. 1871 čítala 25 států a jednu t. zv. říšskou zemi (Alsasko-Lotrinsko). Z toho 22 státy měly ústavu monarchickou, 3 státy (bývalá města hanseatská Hamburk, Brémy a Lübek) ústavu republikánskou.

Jest to stát spolkový s jednotným resp. společným říšským občanstvím v ten způsob, že státní občanství v dílčím státu jest nezbytným předpokladem pro říšské občanství státní a zvláštní naturalisace říšské není, a s jednotným celním a obchodním územím. Právní poměr mezi říší a dílčími státy jest upraven říšskou ústavou. Ústava tato může býtí mluvena prostým zákonem říšským s dvěma výjimkami: jednak se pokládá návrh na změnu ústavy za zamítnutý, prohlásí-li se ve spolkové radě 14 hlasů proti němu, jednak lze zvláštní práva jednotlivých dílčích států ústavou vyhrazená změnití jen tehdy, dá-li k tomu souhlas dílčí stát, o jehož zvláštní právo jde. Pro rozdělení pravomocí mezi říší a dílčími státy jest rozhodný § 4 říšské ústavy, který stanoví t. zv. věci společné t. j. věci, ve kterých dohled a zákonodárství přísluší říši.

Věci ty jsou:

1. úprava volnosti stěhování, domovského práva a podmínek usazování se, státního občanství, věci pasových, policie cizinců, provozování živností a pojišťování. Pro Bavorsy jest stanoveno rezervátní právo, že úprava práva domovského, podmínek usazování se, kolonisace a stěhování se do mímoněmeckých zemí jest vyhrazeno zákonodárství bavorského státu;
2. zákonodárství o clech a o obchodu a daně, ježž jest užití k účelům říše;
3. stanovení míry, váhy a měny, jakož i zásad pro vydávání založených a nezaložených papírových peněz;
4. všeobecná ustanovení o bankovníctví;
5. patenty o vynálezech;
6. ochrana duševního vlastnictví;
7. organizace společné ochrany německého obchodu v cizině, německé plavby a její vlajky na moři a nařízení společného konsulárního zastoupení, kteréž se vypravuje říší;
8. železnice a zřizování cest pozemských i vodních v zájmu ochrany země a všeobecné dopravy;
9. provoz plavidel a plavby na vodních drahách společných několika států a udržování stavu těchto drah, říční a jiná

vodní cla a značky mořské plavby (majáky, tuny, kůly vytyčovací a jinaké denní značky);

10. pošty a telegrafy s vyloučením pošt a telegrafů v Bavořích a ve Württembersku;

11. ustanovení o vzájemném výkonu nálezů ve věcech civilních a vůbec vyřizování rekvizicí;

12. ověřování veřejných listin;

13. společné zákonodárství o veškerém občanském právu, o právu trestním a o soudním řízení;

14. vojenství říšské a válečné loďstvo;

15. opatření policie zdravotní a veterinářské;

16. ustanovení o tisku a o spolcích.

Říšské zákonodárství má převahu nad zákonodárstvím dílčích států ve dvojím směru: jednak že může obor t. zv. věci spolkových kdykoli měniti, tedy rozšířiti nebo umenšiti, ovšem se dvěma výjimkami již výše uvedenými, jednak že podle čl. 2. říšské ústavy říšský zákon má přednost před zákonem dílčího státu (Reichsrecht bricht Landrecht).

A. Moc zákonodárná.

Říšská moc zákonodárná jest vykonávána říšským sněmem a spolkovou radou.

Říšský sněm se skládá ze zástupců volených podle států na podkladě soustavy volebních okresů podle zásady naprosté většiny. Čítá celkem 397 poslanců; z toho připadá na Prusko 235, na Bavorsko 48, na Sasko 23 atd.; každý stát má aspoň jednoho poslance. Volební okresy jsou utvořeny tak, že průměrně na každých 100.000 obyvatelů připadá jeden poslanec. Právo hlasovací má každý Němec dokonavší 25. rok svého věku, a to ve spolkovém státu, kde má svoje řádné bydliště, pokud ovšem podle zákona není z práva hlasovacího vyloučen. Volitelný jest každý Němec, dokonavší 25. rok svého věku, který jest aspoň roků státním občanem některého dílčího státu a není z práva hlasovacího vyloučen; volitelnost se vztahuje na celé území spolkové. Období volební činí tři, na základě zákona z 19. března 1888 pět let. Před uplynutím volebního období lze rozpustiti říšský sněm na základě usnesení spolkové rady za souhlasu císařova; v tom případě jest nové volby provésti do 60 a sněm svolati do 90 dnů ode dne rozpuštění (čl. 24, 25 říš. úst.).

Spolková rada se skládá ze zástupců dílčích států. Zástupce ty vysílají vlády dílčích států, opatřují je také příslušnými instrukcemi, a jsou títo zástupcové svým vládám za svoje hlasování ve spolkové radě také odpovědni. Spolková rada čítá celkem 58 hlasů; z toho má Prusko 17, Bavorsko 6, Sasko a Württembersko po 4, Badensko a Hessensko po 3, Meklenbursko zvěřinské a Brunšvicko po 2, ostatní státy po jednom hlasu. Každý stát může vysílati tolik zástupců, kolik má hlasů; hlasuje se však za každý stát jednotně. Předseda a jednání řídí říšský kancléř, který se

však může dáti zastupovati kterýmkoli jiným členem spolkové rady. Spolkovou radu, jakož i říšský sněm svolává, zahajuje, odročuje a uzavírá císař.

K platnosti každého říšského zákona jest třeba souhlasného usnesení říšského sněmu a spolkové rady. Iniciativa zákonodárná přísluší oběma těmto sborům; vychází-li iniciativa od spolkové rady, zašle se dotčený návrh jménem císařovým říšskému sněmu, kde také talkováto osnova jest členy spolkové rady nebo zvláštěními komisaři od ní jmenovanými hájena. Sankce zákonů přísluší spolkové radě. Sankcionované zákony podepisuje a vyhlašuje císař jménem říše za spolupodpisu říšského kancléře, který tím přejímá odpovědnost.

B. Moc vládní a výkonná.

Říšská moc vládní a výkonná přísluší císaři, jest však ve skutečnosti vykonávána jednak spolkovou radou, jednak říšským kancléřem a říšským úřednictvem.

Veškerá veřejná správa v říši jest totiž dělena na bezprostřední správu říšskou a na správu státní, t. j. správu, kterou vykonávají jednotlivé dílčí státy vlastním jménem a vlastními orgány na obvodě svého území. Správa státní jest opět buď naprosto svobodná, buď podrobena dozoru se strany říše. Prvý druh správy jest v těch oborech, ve kterých dílčímu státu přísluší plná autonomie. Správu druhu uvedenému na druhém místě vede sice také dílčí stát, ale říši přísluší dozor. Dozor tento vykonává jednak spolková rada, která k tomu cíli vydává také správní nařízení, jednak, pokud jde o dohled nad zachováváním a vykonáváním říšských zákonů, císaři, který dohled ten vykonává prostředkem říšského kancléře. Bezprostřední říšská správa jest vykonávána říšským kancléřem a ústředními úřady podřízenými říšskému kancléři.

C. Moc soudcovská.

Soudcovská moc říšská se vykonává říšským soudem ve věcech, pro které jest příslušný říšský soud. Jinak jest soudcovská moc v říši německé vykonávána soudy státními t. j. soudy jednotlivých dílčích států, kteréž jsou: úřední soudy (Amtsgericht), zemské soudy a vrchní zemské soudy.

Doložiti sluší, že soudy jednotlivých dílčích států jsou povinny navzájem si poskytovatí právní pomoc, a že rozsudky soudní jsou vykonatelný na celém území spolkovém bez ohledu na to, soudem kterého dílčího státu byl rozsudek vydán.

D. Říše a dílčí státy.

Právní poměr dílčích států vůči říši jest, jak již z předu bylo uvedeno, dán všeobecně článkem 4. říšské ústavy. Dílčí

státy ve svém souhrnu jsou nositeli říšské jednoty a svrchovanosti německé říše. Každý jednotlivý dílčí stát jednak tvoří součástku říše, jednak jest samosprávným tělesem, které zprostředkuje a provádí na svém území říšskou moc podle pravidel daných říší, jednak jest státem s vlastním zákonodárstvím, s vlastní správou a s vlastním soudnictvím (nikoli však svrchovaným). Podle toho lze práva dílčích států vůči říši zařaditi celkem ve trojí druh:

- a) práva členská,
- b) práva zvláštní,
- c) práva jakožto států dílčích.

Ad a). Práva členská jsou práva, která pro dílčí státy vyplývají z říšské ústavy jako důsledek skutečnosti, že dílčí státy jsou členy říšského svazku. Sem patří na př. nárok každého dílčího státu na diplomatickou a vojenskou ochranu se strany říše proti útokům zvenčí, právo státu míti zastoupení a příslušný počet hlasů ve spolkové radě, míti zastoupení svého obyvatelstva v říšském sněmu a pod. Že z tohoto poměru členského vyplývají pro dílčí státy také určité povinnosti vůči říši, jako na př. povinnost přispívatí poměrně na vojenské a finanční náklady říše atd., jest samozřejmé.

Ad b). Práva zvláštní jsou odlišná práva některých dílčích států, jež si tyto státy při tvoření říše vyhradily, a která vložena do ústavy znamenají modifikaci zásady rovnosti všech dílčích států. Práva tato mohou býti zrušena jen se svolením těch států, o jichž zvláštní práva jde.

Tato práva zvláštní příkladmo jsou: právo Pruska míti předsednictví v říši, Bavorska míti náměstnictví v říši a předsednictví ve stálém výboru spolkové rady pro věci zahraniční, dále míti čestné exempce z celkové správy, a organizaci říšské, Württemberska míti zvláštní práva při dani z piva a z lihu, při organizaci železniční, poštovní a telegrafní atd., Badenska míti exempci z říšského zákonodárství o zdanění domácího piva a lihu, Hamburku a Brém míti právo na svobodné přístavy.

Ad c). Práva sem spadající jsou práva, která vyplývají ze státní povahy dílčích států; jsou to totiž výsostná práva, která dílčím státům zbyla do svazku německé říše a jichž se říšská ústava nedotkla. Sem patří zejména autonomie ve věcech, které nejsou říšskou ústavou prohlášeny za spolkové, a vlastní správa státní (a contr. říšské).

E. Celková právní a politická povaha německé říše.

Říše německá byla složitý útvar státní, spolkový stát, který někteří vynikající státovědci němečtí (Jellinek a sám i Bismarck) řadili do typu republik. Vládní forma však zůstala ryze monarchická a vývoj německé říše spěl čím dále tím k větší jednotě, nikoliv ovšem bez odporu některých států dílčích (jihoněmeckých,

ve své řadě ovšem Bavorska), k jednotě, jejímž rysem byla rostoucí moc císařská.

Parlamentní vlády Německo nemělo. Bylo řečeno již výše, že požadavek říšského sněmu, který v r. 1867 rokoval o ústavě Severoněmeckého bundu s hlasem poradným, aby říšské ministerstvo bylo odpovědné říšskému sněmu (viz výše), byl Bismarckem odmítnut s odůvodněním, že by instituce odpovědného říšského ministerstva táhla k přetvoření státu spolkového ve stát jednotný. Skutečně však sama skladba říše německé nepřipouštěla parlamentní formu vládní, neboť spolková rada nebyla jen první komorou zákonodárnou, nýbrž také vládním orgánem a představitelem státní svrchovanosti říše německé. Říšské ministerstvo nebylo také nikdy bráno z kruhu parlamentářů a říšskému sněmu odpovědné, ani nebylo dosazováno v dohodě s říšským sněmem. Přes to však Bismarck dovedl si až do svého pádu vždy vytvořiti v říšském sněmu většinu pro svou politiku říšskou, a po pádu Bismarkově říšská vláda po určitém kolísání vešla v užší styk s říšským sněmem berouc v politických svých směrnicích náležitý zřetel na dočasné složení resp. na dočasnou většinu říšského sněmu. Na vedoucích místech vládních zůstali sice nadále úředníci, nikoli parlamentáři, ale na sněmu vládním se stala patrnou změna: nenáhly přechod k parlamentní formě vládní. Na tom to zůstalo až do světové války, aniž by ovšem po vnější stránce nastaly nějaké změny (složení říšského ministerstva, jeho odpovědnost a pod.).

F. Nástin ústavního a parlamentního vývoje v dílčích státech.

Založení říše německé a důsledkem toho vytvoření celé řady institucí, jichž pravomoc se vztahovala na celou říši, nemohla přirozeně zůstatí bez vlivu na právní a politický vývoj v jednotlivých dílčích státech. Lze zde pozorovati vzájemné přizpůsobování se jednotlivých států, což se zejména zračilo také ve vytváření stejného zákonodárství v těch oborech, které zůstaly státům vyhrazeny. Přes to však právě v ústavních a politických věcech udržely se odlišnosti a zejména byl zachován v tomto směru rozdíl mezi státy severoněmeckými a jihoněmeckými.

V Prusku na ústavě z r. 1850 nebylo změněno celkem ničeho. Rovněž volební řád r. 1849 zůstal celkem v platnosti; zákonem z 28. června 1906 byly provedeny jen některé změny, jinak však zůstalo vše při starém. V trůnní řeči z 20. října 1908 byla sice ohlášena naprostá změna dosavadního volebního řádu, ale ani ne rok potom bylo panovníkem rozhodnuto proti změně. Monarchický princip, na kterém byla vybudována celá skladba pruského státu (ačkoli pruská ústava, jak již výše bylo uvedeno, byla zděděna podle ústavy belgické a byla místy pouhou její ob-

měnou) nedovolil ustavení soustavy parlamentní. Jest sice pravda, že v době, která bezprostředně předcházela světové válce, se vláda držela parlamentní většiny, ale skutečnost tu dlužno připsati na vrub nikoli té okolnosti, že by se vláda chtěla zásadně držeti směrnic politických daných dočasným složením zemského sněmu, nýbrž toho, že pruský sněm zemský měl stále konservativní většinu, která šla velmi dobře k duhu pruské vysoké byrokracii i smýšlení královu. Král zůstal až do sklonku světové války zdrojem a základem veškeré moci ve státu, a stavovskoaristokratický ráz státního zřízení zůstal zde zachován až do řádu monarchie.

Nejinak tomu bylo v ostatních státech severoněmeckých. I zde lze pozorovati jakousi ztrnulost v ústavních institucích. V Meklenbursku se zachovala dokonce stavovská ústava, která silně upomíná na doby středověké, t. zv. dědičná konvence (Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich) z r. 1755.

Podle této ústavy se sněm obou velkovévodství meklenburských skládal ze dvou stavů a to: rytířského t. j. z vlastníků statků rytířských a ze 48 zástupců privilegovaných měst (z čehož město Roztoky mělo jen jednoho zástupce a jiná důležitá města jako Vismar a Nové Střelice neměly vůbec zástupce). V r. 1848 bylo sice svoláno ústavodárné shromáždění a odhlasovalo novou ústavu. Ale tato nová ústava byla prohlášena za nezákonnou a zůstalo to na ústavě z r. 1755. Po utvoření říše německé se sněm říšský čtyřikrát usnesl na návrhu zákona, že každý stát dílčí má míti zastupitelský sbor vyšší z voleb (namířeno to bylo vlastně jen proti Meklenbursku), ale spolková rada všechny tyto návrhy zamítla.

Jiné státy severoněmecké, ačkoli jejich státní zřízení byla jakž takž přiměřena duchu doby, silně vzdorovaly moderním proudům demokratickým. Ve státech se soustavou dvoukomorovou první komora zachovávala určité přežití výsady stavovské a v komoře druhé plurální právo hlasovací (v Sasku až čtyři hlasy) mělo býti jakýmsi korektivem proti všeobecnému právu hlasovacímu. Ve státech se soustavou jednokomorovou pak zvláštní zástupci nejvyšších poplatníků nebo členové jmenování zeměpánem měli držeti jakousi protiváhu proti členům vycházejícím ze všeobecných voleb.

Naproti tomu státy jihoněmecké přizpůsobily svoje volební řády mnohem více demokratickým proudům doby a odstranily přežitky stavovských a šlechtických výsad. Druhá komora dostala rozhodnou převahu nad komorou první, ba dokonce se stávala i ohniskem veškerého parlamentního života. Nejdále v tom směru šlo Bavorsko, kde se v posledních letech před světovou válkou již skutečně uplatňovala soustava parlamentní a ministerstvo vycházelo z většiny sněmu zemského.

DODATEK I.

Ústavní vývoj státu francouzského.

A. T. zv. Druhá republika.

Únorová revoluce smetla monarchii a nastolila prozatímní vládu, která se v proklamaci vydané k národu francouzskému prohlásila pro republiku s výhradou jejího schválení národem. Dekretem z 5. března 1848 bylo svoláno ústavodárné shromáždění volené na podkladě všeobecného a rovného práva hlasovacího a soustavy listinné; hranice věková stanovena pro právo hlasovací na 21., pro volitelnost na 25. rok; počet členů činil 900. Toto ústavodárné shromáždění se sešlo počátkem května 1848, vypracovalo a vydalo, když bylo před tím zamítlo návrh, aby osnova ústavy byla předložena národu k přijetí, ústavu z 4. listopadu 1848.

Ústava tato, zvaná všeobecně ústavou Druhé republiky, přijímá za státní formu republiku „demokratickou, jedinou a nedílnou“, výslovně prohlašuje zásadu svrchovanosti národa a dělbu moci ve státu stanoví jako první podmínku svobodné vlády.

Moc zákonodárná jest delegována zákonodárnému sboru o jedné komoře volenému na podkladě všeobecného a rovného práva hlasovacího a soustavy listinné. Období volební činí tři roky a sněmovna se obnovuje integrálně. Iniciativa zákonodárná přísluší každému členu národního shromáždění.

Moc výkonná jest delegována občanu, který má titul prezident republiky. Jest volen celým národem přímou volbou na dobu čtyř let a není znovu volitelný, leč po uplynutí čtyř let od skončení jeho funkčního období. Má zákonodárnou iniciativu a podepisuje (promulguje) zákony usnesené národním shromážděním, má však právo, ve lhůtě stanovené k podpisu zákona, žádati motivovaným poselstvím za nové pojednávání zákona; v tom případě jest toto druhé usnesení národního shromáždění definitivní. Nepodepíše-li prezident republiky zákon ve lhůtě ústavou předepsané, učiní tak předseda národního shromáždění. President republiky jmenuje a propouští ministry a jmenuje na všechny úřady; jest odpovědný ze svých vládních aktů. Vedle presidenta jest tu ještě viceprezident republiky jmenovaný národním shro-

mážděním ze tří kandidátů navržených prezidentem republiky. Viceprezident jest po zákonu předsedou státní rady a zastupuje presidenta republiky, zajde-li ho cos v úradě.

Moc soudcovská se vykonává zdarma jménem národa a jest delegována soudcům jmenovaným prezidentem republiky na doživotí, nepřesaditelným a nesesaditelným.

Na revisi ústavy se usnáší národní shromáždění; revisi samu provádí zvláštní revísní shromáždění volené na dobu tří měsíců.

Počet členů národního shromáždění činí 750, čítají v to zástupce Alžiru a francouzských osad. Právo hlasovací má každý občan mužského pohlaví dokonavší do dne volby 21. rok svého věku; podmínka výkonu práva hlasovacího jest zápisání do voličských seznamů, které jsou stálé. Volitelným jest každý volič dokonavší 25. rok svého věku. Není volitelný ten, kdo má nějaký veřejný placený úrad; vyňati jsou z tohoto zákazu ministři a někteří vyšší funkcionáři státní ve volebním řádu výslovně uvedení. Rovněž žádný člen národního shromáždění nemůže po dobu zákonodárného období býti jmenován na některý veřejný placený úrad; výjimky jsou tytéž jako při volitelnosti. Členové národního shromáždění zastupují nikoli departement, ve kterém jsou voleni, nýbrž celou Francii, nemohou přijímatí ve výkonu svého mandátu nijakých instrukcí a mají rozsáhlou imunitu. Národní shromáždění se schází podle ústavy den po tom, kdy končí předešlé národní shromáždění. Jest permanentní, může se však odročiti; v tom případě je znovu svolává zvláštní výbor nebo president republiky. Rozpuštění národního shromáždění nelze. Sedění národního shromáždění jsou veřejná. Pro zedělávání zákonů jest předepsáno trojí čtení.

Volba presidenta republiky se koná druhou neděli měsíce května. Volitelný jest státní občan francouzský rozený, nikoli naturalisovaný, který dokoná 30. rok svého věku a neztratil nikdy státní občanství francouzské. K platnému zvolení se vyžaduje, aby kandidát dostal naprostou většinu všech platně odevzdaných hlasů a aspoň 2 miliony hlasů. Nebyly-li u žádného z kandidátů tyto dvě náležitosti splněny, spadá volba na národní shromáždění, které zvolí naprostou většinou a tajným hlasováním jednoho z pěti kandidátů, kteří dostali největší počet hlasů.

President republiky nemá práva ani odročovati, ani rozpouštění národního shromáždění; učiní-li tak, nebo překáží-li mu vůbec v jeho činnosti, dopouští se zločinu velezrady. V tom případě ztrácí ipso jure svůj úrad, občané mají právo odepřítí jemu poslušnost, a výkonná moc přechází na národní shromáždění. Vedle presidenta republiky jsou i ministři a vůbec držitelé moci veřejné odpovědní ze svých jednání; způsob a podmínky, jakými a za kterých se tato odpovědnost uplatňuje a provádí, budou upraveny zvláštním zákonem. Ministři mohou býti členy národ-

ního shromáždění, mají přístup do národního shromáždění a musí zde býti slyšáni, kdykoli o to požádají.

Vedle národního shromáždění a presidenta republiky, jest tu dále státní rada, jejíž členové jsou jmenováni na šest let národním shromážděním; obnovuje se z polovice na počátku každého zákonodárného období tajným hlasováním a naprostou většinou. Pravomoc státní rady jest: podává dobrá zdání o vládních osnovách zákonů a o osnovách zákonů vycházejících z iniciativy parlamentní, připravuje vládní nařízení a vydává ta vládní nařízení, ohledně kterých dostane od národního shromáždění zvláštní zmocnění, a kontroluje konečně veřejnou správu.

T. zv. Druhá republika neměla dlouhého trvání; ústavní poměry, v ní nebyly zdravé. Národní shromáždění vyšlé z prvních voleb mělo většinu protirepublikánskou a protifilibertistickou a dostalo se záhy do ostrých rozporů s prezidentem republiky. Když pak odhlasovalo v květnu 1850 nový volební řád, obrátilo se i veřejné mínění proti němu. Volební řád tento zachovával sice všeobecné a rovné právo hlasovací, ale požadavek t. zv. usedlosti v obci zvýšil z šesti měsíců na tři roky, čímž bylo škrtnuto asi tři miliony voličů. Obratu veřejného mínění použil tehdejší president republiky Luc. vík Napoléon, a když spory jeho s národním shromážděním nejen neustávaly, nýbrž se čím dále tím více přirostřovaly, v noci z 1. na 2. prosince 1851 vydal dekret, kterým prohlásil národní shromáždění i státní radu za rozpuštěny a svolal národ francouzský k plebiscitu o tom, zda si přeje, aby Ludvík Napoléon Bonaparte podržel svou moc a zda jemu deleguje moc ústavodárnou na zásadách vyslovených v proklamaci vydané téhož dne.

Zásady ty jsou:

1. odpovědná hlava státu jmenovaná na 10 let, 2. ministři závislí jen na moci výkonné, 3. státní rada utvořená z nejvýznamnějších mužů, která by připravovala zákony a je hájila před sborem zákonodárným, 4. sbor zákonodárný projednávající zákony a na nich se usnášející, volený na podkladě všeobecného práva hlasovacího bez soustavy listinné, která falšuje volbu, 5. druhá komora utvořená z vynikajících mužů země, moc udržující rovnováhu, strážce základní smlouvy a obecných svobod“.

Plebiscit konal se dne 20. a 21. prosince 1851 a výsledek jeho byl, že národ francouzský zdrcující většinou státní převrat Ludvíka Napoléona schválil (7,439,216 „ano“, 640,757 „ne“, 36,820 hlasů neplatných).

Tím obdobím t. zv. Druhé Republiky končí.

B. T. zv. Druhé císařství.

Plebiscit z 21. prosince 1851 dal Ludvíku Napoléonovi v podstatě diktaturu. Na základě této diktatury vydal Ludvík Napoléon

ústavu z 14. ledna 1852. Ústava tato se výslovně dovolává zásad obsažených v Prohlášení práv člověka a občana z r. 1789 a je potvrzuje. Forma republiky se zahovívá a vláda se svěřuje na dobu 10 let Ludvíku Napoléonovi, dočasnému prezidentu republiky. Tento jest hlavou státu a vládní prostředkem ministrů, státní rady, senátu a sboru zákonodárného; jest odpovědný národu francouzskému a může se k němu kdykoli odvolat. Moc zákonodárnou vykonává prezident republiky spolu se senátem a se sborem zákonodárným; iniciativa zákonodárná přísluší však výlučně jemu a také on sám sankcionuje a promulguje zákony a senatuskonsulta. Senát se skládá jednak z nejvyšších hodnostářů duchovních a vojenských, jednak z členů jmenovaných prezidentem republiky na doživotí. Sbor zákonodárný se skládá z členů volených podle všeobecného a rovného práva hlasovacího na podkladě soustavy volebních okresů. Členové státní rady jsou jmenováni prezidentem republiky a mohou jím býti také kdykoli odvoláni. Ministři jsou jmenováni prezidentem republiky a jsou jen na něm závislí; tvoří sbor, a každý z nich jest odpovědný jen z vládních aktů jím vydaných; členy sboru zákonodárného býti nemohou.

Moc zákonodárná jest zde dělena v podstatě mezi prezidenta republiky, státní radu, senát a sbor zákonodárný; každý z těchto čtyř orgánů má zvláštní působnost. Prezident republiky navrhuje zákony. Návrhy tyto rediguje státní rada a předkládá je sboru zákonodárnému, který se na nich usnází. Usnesení sboru zákonodárného jest sankcionováno prezidentem republiky, načež se dostane do senátu. Senát má z důvodů v ústavě vypočtených právo postavit se proti promulgaci zákonů prezidentem republiky již sankcionovaných. Nad to pak vydává senát senatuskonsulta, kterými jednak upravuje ústavu osad a Alžír a vše, co nebylo předvídáno ústavou a co jest nutné k chodu ústavy, jednak vykládá autenticky články ústavy, které jsou nejasné a zavádějí podnět k různým výkladům. Tato senatuskonsulta sankcionuje a promulguje prezident republiky. Avšak stěžejní zásady ústavy, které byly obsaženy v proklamaci prezidenta republiky z 2. prosince 1851 a schváleny všeobecným hlasováním národa, mohou býti změněny opět jen všeobecným hlasováním národa. Výslovně jest ústavou označen senát za strážce základní smlouvy a veřejných svobod a jest stanoveno, že žádný zákon nemůže býti promulgován, aniž by nebyl dříve předložen senátu.

Počet členů senátu nesmí přesahovati 150. Členy senátu jsou kardinálové, maršálové a admirálové a dále osoby jmenované prezidentem republiky a jím také odročován; schůze jeho jsou neveřejné.

Sbor zákonodárný se volí na šest let podle okresů volebních tak, že průměrně na každých 35.000 voličů připadá jeden posla-

nec. Právo hlasovací má každý státní občan mužského pohlaví, který dokonal 21. rok svého věku a není po zákonu z práva hlasovacího vyloučen; formální podmínka jest zápisání do seznamů voličských, které jsou stále a revidují se každý rok. Volitelný jest každý volič bez rozdílu bydliště, který dokonal 25. rok svého věku. Sbor zákonodárný svolává prezident republiky, jej odročuje, uzavírá a rozpouští. Je-li sbor zákonodárný rozpuštěn, jest prezident republiky povinen svolat nový do šesti měsíců.

Státní rada čítá 40 až 50 členů; členy její jmenuje a odvolává prezident republiky. Předsedá jí prezident republiky nebo člen určený prezidentem republiky jako místopředseda. Úkol státní rady jest redigovati návrhy zákonů a hájiti je jménem vlády v senátu a ve sboru zákonodárném; dále redigovati vládní nařízení a řešiti obtíže, které ve správě vznikají.

Jak bylo již výše řečeno, ústava z 14. ledna 1852 zachovávala ještě státní formu republikánskou. Ale nebylo nikoho tajno, že po úspěchu státního převratu z prosince 1851 jest republika jen formou přechodnou. Skutečně také ještě týž rok (7. listopadu 1852) bylo vydáno senatuskonsultum, které obnovovalo dědičnou důstojnost císařskou v dosavadním prezidentu republiky Ludvíku Napoléonu Bonapartovi a v jeho mužském potomstvu podle řádu prvorozenství s naprostým vyloučením potomstva ženského (lex salica); jinak však ústava z 14. ledna 1852 byla výslovně zachována v platnosti. Senatuskonsultum toto bylo předloženo národu a bylo také všeobecným hlasováním národa ohromnou většinou schváleno (7,824.189 „ano“, 253.145 „ne“, 63.326 hlasů neplatných).

Císařství francouzské, všeobecným hlasováním národa obnovené bylo v podstatě vybudováno na principu demokratickém. Ale vládní forma sama neměla na sobě nic demokratického. Byl to čirý zeměpanský absolutism, ve kterém sbor zákonodárný byl jen jakousi okrasou, a vlastní váha zákonodárná spočívala v senátu, sboru vládní soustavě bez výhrady oddanému. Byla sice postupně vydána nová senatuskonsulta, která v některých, celkem bezvýznamných bodech, měnila ústavu, ale absolutistické vládní soustavě nebylo celkem změněno ničeho. Teprve na sklonku císařství, senatuskonsultum z 8. září 1869 mění některá ustanovení ústavy v duchu liberálním, ústavním a do jisté míry i parlamentním: iniciativa zákonodárná dána i sboru zákonodárnému, ministři tvoří dohromady již radu ministerskou, jsou odpovědní, mohou býti senátem dáni v obžalobu a mohou býti členy jak senátu, tak i sboru zákonodárného. Sbor zákonodárný volí sám svoje předsednictvo (až dosud je jmenoval císař), a každý člen senátu i sboru zákonodárného má právo podávati interpelace na vládu (individuální právo interpelační).

Mnohem dále však v tom směru šlo senatuskonsultum z 21.

května 1870 měnící ve značné míře ústavu a přijaté všeobecným hlasováním národa ohromnou většinou (7,358,786 „ano“, 1,571,939 „ne“, 113,978 hlasů neplatných). Toto senatuskonsultum zavádí již monarchii parlamentní. Císař vládne pomocí ministrů, senátu, sboru zákonodárného a státní rady. Moc zákonodárnou vykonává císař spolu se senátem a se sborem zákonodárným, a iniciativa zákonodárná přísluší všem těmto třem orgánům; jen návrh na změnu ústavy může vycházeti výlučně od císaře a o změně ústavy rozhoduje národ prostředkem všeobecného hlasování, nikoli sboru zákonodárného. Vládní osnovy lze podati buď v senátu nebo ve sboru zákonodárném; avšak zákony finanční jest nejprve odhlasovati ve sboru zákonodárném. Počet členů senátu jest zvýšen, a právo císařovo jmenovati senátory jest omezeno potud, že jich ročně nemůže jmenovati více než dvacet. Sezení senátu jsou veřejná. Ministři tvoří sbor a jednají v radě pod předsednictvím císařovým; jsou odpovědní, jsou členy státní rady a mohou býti členy senátu a sboru zákonodárného.

Ústava z r. 1870 neměla však času se vžítí. Válka s Němci učinila konec císařství a monarchii vůbec.

C. T. zv. Třetí Republika.

Národní shromáždění francouzské svolané hned po uzavrění příměří bylo postaveno před úkol dáti státu novou ústavu. Výsledek pětiletého jeho zasedání jsou tři zákony ústavní a to: o organizaci veřejných mocí a o organizaci senátu, oba z 24. února 1875 a o vztazích veřejných mocí z 16. července 1875 a dva zákony organické a to: o volbě senátorů z 2. srpna 1875 a o volbě poslanců z 30. listopadu 1875.

Tyto ústavní a organické zákony tvoří dohromady ústavu t. zv. Třetí Republiky. Proti dosavadnímu zvyku nemá Třetí Republika jednotné ústavní listiny. Jsou tu jen (tři) ústavní zákony, navzájem na sobě závislé a zámyslně stručné. Chybí zde na př. ustanovení o svrchovnosti národa i o t. zv. právech státo-občanských, a o Prohlášení práv člověka o občana není zmínky.

Národní shromáždění zasedavší od r. 1871 do r. 1875 mělo rozhodnou většinu monarchickou (skutečně také po demisi Thiersově se otázka restaurace monarchie v rodě bourbonském stala na chvíli velmi aktuální). A přes to, že již od počátku zasedání národního shromáždění úřední titul státu byl republika francouzská (ještě v únoru 1871 Thiers dostává titul: hlava výkonné moci republiky francouzské, což v srpnu 1871 bylo zaměněno na titul: prezident republiky francouzské), přece jen pro státní formu republikánskou valně chuti tu nebylo. Dosavadní zkušenosti s republikami (s t. zv. První za velké revoluce a s t. zv. Druhou po r. 1848) nebyly právě skvělé. Nad to pak dosavadní formy republiky, americká vybudovaná na zásadě přísné dělby moci

ve státu, a švýcarská se silnými přívrastky demokracie přímé a s hlavou státu sborově organisovanou, nezamlouvaly se mnoho francouzskému národu, u kterého soustava parlamentní byla již silně zapustila kořeny. Bylo-li lze tudíž zavést státní formu republikánskou, která by byla více méně trvalá, bylo nutno přijati takovou formu republiky, která by spojovala v sobě výhody monarchie s principem demokratickým skutečně uplatňovaným. Tato nová forma republiky jest dána ve spisu Prevost-Paradola La France Nouvelle.

Prevost-Paradol, kterému skutečně přísluší zásluha, že theoreticky položil základy nové formy republiky, republiky parlamentní neboli typu francouzského, již v úvodu svého výše uvedeného spisu praví, že usiluje o všeobecnou reformu, která by zahrnovala celý stát, od výkonu práva hlasovacího až do organizace a fungování nejvyšší moci; jemu otázka monarchie nebo republiky není otázkou zásadní, nýbrž jen otázkou slov a osob: hlavní otázkou jemu jest, aby národ francouzský byl národem svobodným.

Tato všeobecná reforma jest nastíněna ve druhém dílu spisu. Prevost-Paradol snaží se národ francouzský smířiti s formou republikánskou, která z důvodů historických se stala národu velmi podezřelou. Ani on se netají tím, že proti formě republikánské jsou skutečné námítky dvoje: filosofická a praktická. Prvá záleží v tom, že stranické rozpory mohou dostoupiti mnohem větší výše než v monarchii a mohou vésti k opatřením násilným; druhá pak v tom, že není snadno najíti formulku pro odpovědnost presidenta republiky, dále v otázce, zda ani v republice nelze se obejítí bez práva hlavy státu rozpouštění parlament. Neboť možnost rozpustiti parlament a zjednatí si takto jasno o smýšlení v národě jest nezbytnou protiváhou parlamentní soustavy t. j. vlády voleného zastupitelstva prostředkem ministerského kabinetu. V tom na první pohled parlamentní monarchie má nespornou výhodu nad republikou, ale po zralé úvaze ani parlamentní monarchie nemusí býti ušetřena toho, že se monarcha může státi jakýmsi stálým a nesaditelným prvním ministrem a že může upírati ministerskému kabinetu a parlamentu i trosky jejich moci. Obtíž najíti dobrého krále konstitučního jest sotva menší než obtíž bez něho se obejítí. V důsledku toho lze bez obavy uvažovati případ, že stát přijme formu republiky, neboť jest to státní forma velmi přijatelná a zaslouží si, když už jednou zde jest, oddané podpory a upřímné vážnosti všech dobrých státních občanů.

Zásluha Prevost-Paradola záleží jednak v tom, že ocenil soustavu parlamentní jako nejlepší soustavu vládní, jednak v tom, že prokázal, že republika jest forma státní naprosto přijatelná a že nemá větších vad než monarchie. Skutečně také význam jeho spisu byl značný, velký počet členů národního shromáždění byl

jeho názory prochnut, a náhledy jeho se uplatnily (vedle náhledů vévody de Broglie ve spisu Vues sur le gouvernement de la France) při budování nové státní formy francouzské.

Forma republiky přijatá již od počátku zasedání národního shromáždění byla v podstatě jen jakýmsi východiskem z nouze a státní formou prozatímní. Ještě v polovici r. 1874 byl návrh, aby republika byla prohlášena za definitivní státní formu, zamítnut 374 proti 333 hlasům. Rovněž koncem ledna (29. ledna) 1875 byl návrh téhož znění zamítnut 359 proti 336 hlasů. Avšak v zápětí na to (30. ledna 1875) byl návrh, který stanovil trvání úřadu a způsob volby presidenta republiky a implicitě, bez stanovení nějaké zásady, uznával formu republiky, přijat 353 proti 352 hlasům. Tím byla konečně, ovšem většinou jen jednoho hlasu, forma republiky přijata.

Ústavní zákony jsou, jak již z předu bylo uvedeno, velmi stručné a upravují vlastně jen moc výkonnou a zákonodárnou. Hlavou státu jest president republiky volený na dobu sedmi let oběma sněmovnami sloučenými ad hoc v národní shromáždění. Po vypršení svého období jest znovu volitelný bez jakéhokoli obmezení. (Ve skutečnosti se však vyvinula ústavní zvyklost, že odstoupující president vůbec nekandiduje a může býti znovu volen teprve sedm let po tom, kdy vypršelo jeho funkční období.) President republiky jest hlavou moci výkonné, jmenuje na všechny úřady vojenské a civilní. Má zákonodárnou iniciativu stejně s oběma sněmovnami, nesankcionuje však zákony, nýbrž jen podpisuje (promulguje) a to ve lhůtě jednoho měsíce, kdy zákon oběma sněmovnami přijatý byl dodán vládě (pokud ovšem není prohlášen za nutný); v téže lhůtě má právo vrátiti zákon k opětovnému projednání sněmovnám, jest však povinen udati pro to důvody. President republiky dále provádí zákony, z čehož se vyvozuje proň rozsáhlé právo nařizovací. Může býti potahován k odpovědnosti jen pro velezradu; v tom případě se sněmovna poslanecká usnáší na obžalobě a soudí senát. Celkem lze říci, že president republiky má právní postavení ústavního monarchy, nepřihlížíme-li ovšem k obmezené době jeho úřadu. Moc jemu příslušející vykonává president republiky prostředkem ministrů; každý jeho akt musí býti spolupodepsán ministrem. Ministři mají dvojí odpovědnost: politickou a právní. Politická odpovědnost jest hromadná; ministři jsou solidárně sněmovnám odpovědni z celkové vládní politiky, a odpovědnost postihuje celý ministerský kabinet. Právní odpovědnost jest individuální: postihuje jen toho ministra, který ve výkonu svého úřadu porušil ústavní nebo některý zákon jiný. Ministři mohou býti členy jedné z obou sněmoven.

Sbor zastupitelský nemá úředně jednotného jména (úředně se užívá výrazu: obě sněmovny) a skládá se ze dvou komor:

ze senátu a ze sněmovny poslanecké. Sněmovna poslanecká se obsazuje jen volbou; volí se na podkladě všeobecného a rovného práva hlasovacího podle soustavy volebních okresů s naprostou většinou a s určitým kvorem. (Od té doby, byl však volební řád již třikrátě změněn.) Veřejní zřízení placení státem nejsou volitelní; z této zásady jsou však určité výjimky. Volební období činí čtyři roky, a sněmovna se obnovuje v celku integrálně. President republiky může se souhlasem senátu sněmovnu poslaneckou rozpustiti; v tom případě jest voličské sbory svolati do tří měsíců k novým volbám (změněno ústavním zákonem z r. 1884 potud, že nové volby jest vykonati do dvou měsíců).

Senát se skládá ze 300 členů; z toho jest 225 volených po departementech a osadách a 75 volených národním shromážděním. Senátoři volení národním shromážděním jsou doživotní; uprázdni-li se nějaké místo, doplňuje se kooptací se strany senátu. Organickým zákonem z r. 1884 bylo kooptační právo senátu odstraněno, takže napříště se všichni senátoři volí. Ostatní senátoři (od r. 1884 všichni) se volí volbou nepřímou zvláštními voličskými sbory podle soustavy volebních okresů na základě naprosté většiny a určitého kvora. Období volební činí devět let; ale každého třetího roku vystupuje jedna třetina a doplňuje se novými volbami. Rozpustiti senát nelze.

Obě sněmovny se podle ústavy scházejí k řádnému zasedání v druhé úterý měsíce ledna, pokud je ovšem president republiky nesvolá dříve, a zasedají nejméně pět měsíců v roce. K mimořádnému zasedání svolává je president republiky podle svého uvážení; jest však povinen je svolati, žádá-li o to naprostá většina obou sněmoven. President republiky uzavírá zasedání a má také právo odročovací, ovšem obmezené.

Obě sněmovny mají stejné právo zákonodárné iniciativy; jen zákony finanční dlužno nejprve projednati a odhlasovati ve sněmovně poslanecké. Jinak však postavení obou sněmoven jest, jak po stránce zákonodárné, tak i politické, stejné. V činnosti soudcovské jest poslanecká sněmovna žalobcem, senát soudcem.

Ústava z r. 1875 byla v době potomní změněna, nepřihlížíme-li ovšem k volebním řádům do poslanecké sněmovny, celkem málo a to ještě jen v bodech podřízenějšího významu. Již byla forma republiky ustálena a to forma od dosavadních republik francouzských naprosto odlišná. Není pochybnosti o tom, že tvůrcové ústavy měli na mysli formu republiky se soustavou parlamentní. Také ústava sama to v některých bodech (na př. politická odpovědnost ministerská) naznačovala, v jiných bodech ji opět nevylučovala (na př. ustanovení, že ministři mohou býti členy jedné z obou sněmoven). Ale ústava, jako

vůbec v jiných státech se soustavou parlamentní, byla v tomto směru velmi kusá. Co však neustanovovala ústava, to bylo doplněno a nahrazeno skutečným vývojem. V duchu ústavy se ustálily ústavní zvyklosti, které soustavu parlamentní v plné její ryzosti nastolily. Takto se republika francouzská stala novým typem republiky parlamentní, a typ tento se stal vzorem pro vybudování republik na půdě t. zv. střední Evropy po světové válce.

DODATEK II.

Povšechný nástin vývoje a stavu soustavy parlamentní v ostatních státech evropských do světové války.

Ústavní vývoj států evropských po r. 1848 lze, s výjimkou Švýcarska, monarchie Lotrinské, Německa a evropských států východních (Ruska a Turecka), charakterisovati snahou po uplatnění soustavy parlamentní. Snaha tato vyplývá z postupu demokratisace veřejného života vůbec a státního zřízení zvláště a jest jedním z jeho přímých důsledků. Postup demokratisace veřejného života jeví se totiž zejména ve dvou směrech: jednak v úsilí o rozšíření práva volebního, jednak ve snaze o soustavu parlamentní.

Reakce nastavší po r. 1848 vyúčtovala takřka šmahem se všeobecným právem hlasovacím. Pokud ústavní život v monarchiích zůstal nebo byl zase obnoven, právo hlasovací bylo valně obmezeno zejména požadavkem censu (právo hlasovací mají jen státní občané platící daň určité zákonem stanovené výše), takže celé vrstvy státních občanů byvše z práva hlasovacího vyloučeny, byly politicky bezprávné. Výjimku zde činí jediná Francie, kde i státní převrat z r. 1851 ponechal všeobecné a přímé právo hlasovací, sníživ dokonce proti republikánskému volebnímu řádu požadavek t. zv. usedlosti (pobytu v obci) se tří let na šest měsíců. Jest tudíž zcela přirozené, že, jakmile se politický život probral z pouhé reakce, se ihned dostavilo úsilí o rozšíření práva hlasovacího i na ty státní občany, kteří dosud z něho byli vyloučeni. Politickým ideálem doby se stává v tomto směru právo hlasovací všeobecné (všichni svéprávní státní občané, pokud po zákonu zvláště vyloučení nejsou, jsou voliči), rovné (každý volič má jen jeden hlas; t. zv. votum plurální, kde volič může míti i více hlasů, jest nepřístupné), přímé (volič přímo volí do všech sborů zastupitelských) a tajné (volič volí prostředkem hlasovacího lístku, nikoli ústně). Úsilí o rozšíření práva hlasovacího mělo skutečné úspěchy. Lze říci, že do světové války, v převážné většině evropských států t. zv. všeobecné právo hlasovací bylo zavedeno. Ze států t. zv. střední Evropy všeobecné právo hlasovací nebylo provedeno z oblasti monarchie Lotrinské v zemích koruny Uherské a v jednotli-

vých královstvích a zemích t. zv. státu Předlitavského a z říše Německé zejména v Prusku.

Avšak politický život rozšířením práva volebního po případě zavedením všeobecného práva hlasovacího položený na základě nejšířší nespokojil se splněním tohoto požadavku. Demokratisace veřejného života podmíněná tím, že všichni svéprávní státní občané (prozatím takřka šmahem jen mužského pohlaví), pokud zvláště zákonem vyloučení nejsou, se dostávají k volebnímu osudí a stávají se skutečnými neboli aktivními státními občany, jde nyní i na státní zřízení. Pojetí státu jakožto veřejnoprávní korporace a princip demokratický v ústavních listinách některých států (Belgie, Rumunsko, Řecko) výslovně stanovený a jinak všeobecně již uznávaný mají v zápětí, že pravomoc parlamentu jakožto zastupitelského národa se podstatně rozšiřuje. Je-li národ skutečně zdrojem a pramenem veškeré moci ve státu, jest nutno, aby tato moc byla soustředěna a vyjádřena v jeho zastupitelském sboru, v parlamentu. Odtud parlament nemůže býti jen sborem zákonodárným, nýbrž vůbec sborem, který práva národu příslušející v jeho jménu skutečně také vykonává, tudíž sborem, ve kterém se sbíhají všechny nitky státního života. Parlament vykonává nejen nejrozsáhlejší kontrolu veškeré správy státní, nýbrž i účinně zasahá do celkové politiky státní tím, že vůbec určuje její směrnice a to nejen v poměru na venek, nýbrž i v poměru uvnitř. Avšak aby parlament skutečně veškeru tuto moc mohl vykonávat, jest nutno, aby měl přímý a účinný vliv na skutečné představitele moci vládní a výkonné t. j. na vládu jakožto sbor ministrů. Tím jest dán požadavek, jednak aby ministři byli členy parlamentu, jednak aby souhrn ministrů (vláda) byl jako celek v povšechné politice vládní do té míry odpovědný parlamentu, že může vésti jen takovou politiku vnější i vnitřní, která jest v souhlasu s míněním většiny parlamentu. Není-li parlament spokojen s celkovou politikou vládní, ať v tom nebo v onom směru, musí míti po ruce prostředky, jimiž se může takovému vlády zbaviti. To jest základní these soustavy parlamentní neboli parlamentarismu.

Soustava parlamentní znamená, že ministři jakožto organové moci vládní a výkonné jsou členy parlamentu a nad to, že jsou vzati z té strany resp. z těch stran, které mají v parlamentu většinu. Vláda jakožto sbor ministrů není v podstatě nic jiného než výbor většiny parlamentu. Přímý důsledek toho jest, že se vláda může u vesla držeti jen tak dlouho, pokud jest skutečně výborem většiny parlamentu, jinými slovy, pokud má většinu parlamentu za sebou. Ztratí-li tuto většinu, jest povinna udělati místo vládě vyšlé z nové většiny. Ztráta většiny se formálně jeví pravidlem v projevu nedůvěry, který parlament vyslovuje vládě;

na to jest vláda povinna podati demisi do rukou hlavy státu. Změna většiny v parlamentu má v zápětí i změnu vlády. Takto parlament má neustále osud vlády ve svých rukách: stačí projev nedůvěry, a vláda padá.

Projev nedůvěry vyslovuje parlament. Při soustavě dvoukomorové právo vyslovovati nedůvěru přísluší pravidlem oběma sněmovnám, takže politicky jest vláda oběma sněmovnám stejně odpovědná a na obou sněmovnách stejně závislá. V praxi to ovšem může působiti někdy značné obtíže politické. V některých státech však rozhodujícím politickým činitelem jest jen sněmovna dolní; tak je tomu v Anglii (viz o tom níže).

Soustava parlamentní jest, pokud ovšem nepřehlídíme k demokraciím přímým, důsledným provedením a vyvrcholením principu demokratického. Národ jest pramenem a zdrojem veškeré moci ve státu; tento národ si svobodně volí své zástupce do parlamentu; z parlamentu vycházejí ministři a vláda jest výbor většiny parlamentu. Takto národ svobodně volenými zástupci vládne sám sobě; parlamentarism jest skutečná vláda národa.

Soustava parlamentní má v monarchiích parlamentních v zápětí, že tradiční postavení monarchy jakožto hlavy státu a současně představitele moci vládní a výkonné prodělává značnou změnu. Moderní konstitucionalism postavil these, že monarcha vládne jen prostředkem ministrů právně odpovědných parlamentu. K tomu parlamentarism přičinil další these, že celkovou vládní politiku jest rozhodné složení parlamentu, že tudíž vláda jakožto sbor ministrů vládne podle směrnic určených většinou parlamentu. Odtud monarcha neurčuje již směrnice vládní politiky, jest jen fiktivním představitelem moci vládní a výkonné, kdežto skutečným představitelem a vlastním orgánem moci vládní a výkonné jest vláda odpovědná za výkon této moci politicky parlamentu. Tato these o vládní a výkonné moci monarchově byla vyslovena již v letech třicátých 19. století francouzským politikem (a historikem) Thiersem větou: le roi règne et ne gouverne pas.

Soustava parlamentní má dále ve všech státech parlamentních, ať v monarchiích nebo v republikách, vliv na právo hlavy státu jmenovati a propouštěti ministry. Není sporu o to, že ve všech státech hlava státu má de jure svobodné právo jmenovati a propouštěti ministry. Avšak v parlamentních státech poměr vlády k parlamentu, či spíše řečeno, závislost vlády na parlamentu má v zápětí, že se toto právo hlavy státu ve skutečnosti silně modifikuje. Je-li vláda výborem většiny parlamentu, a přináší-li změna této většiny také změnu vlády, jest přirozené, že i hlava státu ve výběru vlády t. j. ministrů těmto změnám většiny podléhá. Nemůže hlava státu držeti vládu, která ztratila většinu v parlamentu, nebo vzíti vládu z menšiny v parlamentu.

Tak to stanoví ústavní zvyklosti všech států se soustavou parlamentní, a tyto ústavní zvyklosti se staví dokonce proti znění ústav. Takto právo hlavy státu jmenovati a propouštětí ministry podle ústav všech států většinou se ve skutečnosti vlivem ústavních zvyklostí silně obmezuje. Hlava státu jest povinna ve výběru ministrů přihlížeti k dočasným většinám v parlamentu, a výkon práva jmenovati a propouštětí ministry vlastně již jen dokumentuje dočasnou většinu parlamentní. Hlavě státu zůstává nanejvýš právo výběru osob z parlamentní většiny, nikoli však výběru osob z parlamentních stran vůbec.

Parlamentní soustava takto vyvrcholená má však také své stinné stránky. Soustřeďuje-li parlament v sobě všechna práva národu příslušející, může se snadno stát absorptivním reprezentantem národa, a právo národa rozhodovati o svých osudech by kleslo na pouhý výkon voleb. Nebezpečí toto hrozí tím více, poněvadž státy parlamentní mají až do světové války, s ojedinělými výjimkami, čistou soustavu zastupitelskou: národu kromě výkonu voleb nepřísluší nijaké právo přímo rozhodovati o věcech státních; není tu ani referenda, ani lidové iniciativy (v nejširším slova smyslu). V tomto směru výrok Rousseauův o zdánlivé svobodě národa anglického byl by až příliš pravdivý. Došlo by k jakési samovládě parlamentu, a rovnováha moci ve státu byla by porušena. Aby se tak nestalo, jest nutné, aby tato přílišná moc parlamentu byla nějakým vhodným způsobem vyvážena. Jest nutná nějaká protiváha proti parlamentu, aby rovnováha moci ve státu byla opět zjednána. K tomu cíli musí býti dána možnost přes hlavu parlamentu přímo se národa dotázati a jemu jako vlastnímu držiteli veškerý moci ve státu rozhodnutí o určité věci vyhraditi.

To se může státi předem tím způsobem, že ústava, aniž by tím také již zaváděla referendum nebo lidovou iniciativu, dává určitou velmi důležitou věc, dříve než se parlament o ní definitivně usnese, rozhodnutí národu samému prostředkmi všeobecných voleb. Tak je tomu v Belgii, v Nizozemsku, v Rumunsku, v Srbsku, v Bulharsku a v Řecku. Podle ústav belgické z r. 1831 (čl. 131) a nizozemské z r. 1887 (čl. 194, 195) parlament se může usnésti prostou většinou na tom, že ústava má býti v určitých přesně stanovených bodech změna. Jakmile toto usnesení jest učiněno, parlament jest rozpuštěn, a teprve parlament vyšlý z nových voleb může dvoutřetinovou většinou změnu ústavy v bodech předešlým parlamentem přesně stanovených provésti. Podle ústavy rumunské z r. 1866 (čl. 128), když obě sněmovny třikrát po sobě ve lhůtě 14 dnů se usnesly na tom, že jest ústavu v bodech přesně stanovených změnit, jsou obě sněmovny rozpuštěny a na změně ústavy v těchto stanovených bodech se usnášejí sněmovny vyšlé z nových voleb; kvorum jest

dvě třetiny, a k platnému usnesení je třeba v obou sněmovnách dvoutřetinové většiny přítomných. V Srbsku podle ústavy z r. 1903 (čl. 200) může návrh na změnu ústavy vycházeti od krále nebo od parlamentu (skupštiny); je-li návrh přijat, jest skupština rozpuštěna, a na změně ústavy v těchto stanovených bodech se usnáší Velká národní skupština vyšlá z nových voleb. Stejně je tomu v Bulharsku; podle ústavy z r. 1879 (čl. 167—169) na změně ústavy se usnáší Velké národní shromáždění vyšlé z nových voleb. V Řecku podle ústavy z r. 1864 (čl. 107) sněmovna se může usnésti ve dvou po sobě následujících obdobích na změně ústavy; na to jest sněmovna rozpuštěna a navrženou změnu ústavy přijímá sněmovna vyšlá z nových voleb ve dvojnásobném počtu členů sněmovny předešlé.

V těchto případech národ prostředkem všeobecného hlasování buď dává sankci ke změně ústavy nebo tuto změnu zamítá.

Další způsob — a to jest způsob pravidelný — jest ten, že zde jest činitel, který může přes hlavu parlamentu rozhodnout, národa v určité věci vyvolati. Tím je podle jména hlava státu, ve skutečnosti však vláda sama. Protiváhou proti přílišné moci parlamentu jest právo hlavy státu rozpustiti parlament a naříditi nové volby. Obecně se tomu říká odvolati se k národu.

Možnost odvolati se k národu poskytuje dvojí výhodu. Jednak se zachovává národu právo býti přímým rozhodčím ve věcech zvláště důležitých a spleťtých. V parlamentních státech staré tradice v první řadě v Anglii vešlo již dávno v obyčej, kdykoli jde o věc kroměobvyčejné důležitosti, rozpustiti sněmovnu obecných a všeobecnými volbami si zjednati jistotu o smýšlení voličstva národa v dotčené věci. Tak tomu bylo zejména na počátku tohoto století, když vzešel ostrý ústavní rozpor mezi sněmovnou obecných a sněmovnou lordů; v r. 1910 byla sněmovna obecných dokonce dvakrát v témž roce rozpuštěna (viz o tom níže). Toto odvolání k národu nahrazuje do určité míry referendum; nazývá se také někdy referendem politickým.

Jednak zjednává tato možnost rovnováhu moci ve státu a udržuje parlament v náležitých mezích. Rovnováha tato záleží ve vzájemném risiku parlamentu a vlády. Mohl-li by parlament kdykoli prostě projevem nedůvěry přivéstí vládu k pádu, aniž by sám něco riskoval, je tu vážné nebezpečí, že by parlament tohoto práva, či spíše řečeno, této moci nadužíval. Pád vlády mohl by nastati někdy z důvodů ne dosti vážných, ba mnohdy dokonce i zcela nahodilých. Má-li však vláda v tom případě, že se domnívá, že mínění většiny parlamentu se nekryje s míněním většiny národa, právo navrhnouti hlavě státu rozpustění parlamentu, nebo jestliže hlava státu v tom případě, že z jakéhokoli jiného pramene si získá mínění, že národ (voličstvo) neschvaluje

jednání parlamentu, nýbrž vlády, může rozpustit parlament a od parlamentu se odvolat k národu, bude parlament výše uvedeného svého práva užívat mnohem opatrněji. Takto vzniká vzájemné riziko: vláda od parlamentu riskuje pád, ale parlament od vlády riskuje rozpuštění a nové volby. Toto vzájemné riziko nutí předem vládu, aby se v celkové své vládní politice držela směrnic daných složením resp. většinou parlamentu; neméně však i parlament bude se mít na pozoru, aby v projevech nedůvěry byl velmi opatrný. Takto se vyrovnávají mnohé protivy, a oba činitelé, parlament a vláda, se nutí ke vzájemné povolnosti. Tím se také zažehňávají jednak oligarchie parlamentu, jednak přílišná moc vlády. Ale tímto vzájemným rizikem se zároveň zachovává svrchovanost národa a stává se zřejmým, že nad vládou i nad parlamentem nejvyšším a skutečným rozhodčím jest národ. Rozhodne-li se národ novými volbami pro parlament, nemůže vláda resp. hlava státu znovu z téhož důvodu rozpustit parlament, nýbrž nezbývá, než sklonit se před vůlí národa, t. j. hlava státu jest povinna propustit dosavadní vládu a jmenovat novou vládu z nově utvořené většiny parlamentní. A naopak; postaví-li se voličstvo (národ) za vládu, jest parlament povinen podle toho se zařídit. (Tato druhá eventualita jest ostatně samozřejmá, neboť, rozhodne-li se voličstvo pro vládu, znamená to ve skutečnosti, že se novými volbami dostali přívrženci dosavadní vlády do většiny a že tudíž vláda má v novém parlamentu rozhodnou většinu.)

Soustava parlamentní zakotvila během druhé polovice 19. století, s výjimkou států již zřede uvedených, ve všech státech evropských. Poněvadž však soustava tato jest založena tím, j. také na celkových politických poměrech každého jednotlivého státu, jest přirozené, že formy její nejsou ve všech státech stejné. Můžeme zde celkem rozeznávat dva typy parlamentarismu:

1. typ anglický,
2. typ pevninský.

Oběma těmito typům jest společné, že parlamentní soustava není přímo dána ani ústavou, ani nějakými zákony. Jest dána ústavními zvyklostmi, precedencemi parlamentními a pod. Vytvořila se na podkladě parlamentních a politických tradic, a dospělo se k ní povolným, tu delším, tu opět kratším vývojem. Rozlišují se politickými a společenskými podmínkami a svým provedením. Při tom ovšem nesluší zapomínati, že anglický parlamentarism jest vzorem; podle něho na podkladě povšechných politických a společenských poměrů domácích byl vybudován parlamentarism pevninský.

Ad. 1. Typ anglický.

Soustava parlamentní zakotvila v Anglii pevně již počátkem 18. století. Je to důsledek t. zv. Druhé neboli Velké revoluce (1688). Parlament vítězí nad králem, v parlamentu se vyvíjí politický a ústavní život národa, a král jest nucen nyní s parlamentem stále počítati.

Ještě před touto velkou revolucí se vytvořily v parlamentu dvě politické strany. Po revoluci tyto dvě politické strany zůstávají; jsou to toryové (potomní konzervativci) a whigové (potomní liberálové). Při sestavování ministerského kabinetu počítali králové původně s oběma politickými stranami a to tak, že povolávali do ministerského kabinetu z parlamentu význačné osobnosti obou stran; prostředkem jich vykonávali také vliv na obě strany v parlamentu. Od této zvyklosti odhýlil se na obrátu 17. a 18. století král Vilém tím, že na sklonku své vlády povolal do ministerského kabinetu příslušníky jen jedné politické strany a to té, která právě měla většinu v parlamentu (whigové). Postup tento byl potomními panovníky následován, a tak se vyvinula nová zvyklost, která se stala pevným pravidlem v ústavním a parlamentním životě anglickém: do ministerského kabinetu mohou býti povoláváni příslušníci jen jedné politické strany, přirozeně té, která má v parlamentu většinu. Takto se vytvořila instituce vlády jen jedné politické strany, instituce, která až do světové války byla ústavním a parlamentním dogmatem veřejného života anglického.

V parlamentu anglickém jsou takto jen dvě velké politické strany — během času se arci přechodně vytvořily ještě některé malé strany, ale ty nepadaly vůbec na váhu — strana vládní a strana opoziční. Strana opoziční byla později nazývána „jeho veličenstva oposice (His Majesty's Opposition)“, čímž mělo býti dáno najevo, že strana tato, byť i v oposici, jest naprosto loyální vůči institucím státu a jest ochotna kdykoli převzítí otěže vládní bez jakékoli poruchy politických tradic národa. To jest specificky anglická soustava dvou politických stran, která tak význačně charakterisovala politický a parlamentní život anglický.

Soustava dvou politických stran přinášela s sebou, že změny ve vládě se prováděly naprosto hladce; nebylo zde nějakých vnitřních otřesů. Vzrostla-li dosavadní oposice na většinu, převzala vládu a stala se takto stranou vládní. Tím se změnily jen směrnice celkové vládní politiky, ale kromě toho nic více.

Soustava dvou politických stran měla nad to silnou ozvěnu v politické a společenské skladbě anglického národa a zračila se také v různých veřejnoprávních řádech. Je to patrné zejména ve volebním řádu, kde soustavu volebních okresů se zá-

sadou většiny jen poměrně sotva bylo by lze až do dnešní doby držeti bez soustavy dvou politických stran.

Avšak soustava dvou politických stran měla další velmi důležitý důsledek i na tvoření vlády. Ježto se o vládu ve státu dělily jen dvě politické strany, toryové (konservativci) a whigové (liberálové), byla pro vládní většinu každá jiná kombinace vyloučena. Rozhodovala skutečnost, která z obou stran má v parlamentu většinu. Když však postupem doby, vědomí příslušenství k určité politické straně se stalo pevnější a důsledkem toho také stranická disciplinovanost se stala tužší, přestalo se zjišťovati tuto skutečnost teprve v parlamentu. Skutečnost, která strana má v parlamentu většinu, se v podstatě zjišťovala již všeobecnými volbami. Která strana zvítězila při všeobecných volbách, t. j. získala většinu mandátů, o té bylo jisto, že bude mítí také většinu v parlamentu a přirozeně také převzme vládu. Odtud o tom, která strana bude ve vládě, rozhodovaly již všeobecné volby. Takto rozhodnutí o tom, která z obou politických stran bude stranou vládní a která stranou opoziční, se přesunulo s parlamentu přímo na voličstvo (národ).

Skutečnost tato měla v politickém a parlamentním životě velmi vážné důsledky. Jednak právo krále jmenovati ministerský kabinet (vládu) prodělalo (politicky) novou změnu, jednak i ve vzájemném poměru vlády a parlamentu nastala významná změna. Nad to pak nepřímo byly tím způsobeny značné přesuny v politické skladbě obou sněmoven parlamentu.

Král nečeká, až se sejde parlament, nýbrž hned po všeobecných volbách jmenuje vůdce té politické strany, která zvítězila, prvním ministrem. První ministr jest předsedou ministerského kabinetu, sestaví listinu ostatních členů kabinetu a předloží ji králi k schválení. Král má právo vznášeti námítky proti navrhovaným členům kabinetu, ale rozhoduje posléze mínění prvního ministra. A dále. Poněvadž první ministr a s ním vláda vychází v podstatě již ze všeobecných voleb, je také postavení ministerského kabinetu (vlády) vůči parlamentu nyní jiné, než jak tomu bylo, dokud ministerský kabinet vycházel teprve z parlamentu. Ministerský kabinet (vláda) může se kdykoli stavěti na stanovisko, že vychází z vůle voličstva (národa) a že tudíž v první řadě jen národu jest odpovědný. Dojde-li tedy mezi ministerským kabinetem a parlamentem k nějakým rozporům, nemůže o rozporech těchto a zajisté ani o osudu ministerského kabinetu rozhodovati parlament, který vychází právě tak z vůle národa jako vláda sama, nýbrž opět jen národ sám. To znamená: při vzájemných rozporech vláda se může odvolati k národu, t. j. rozpustiti parlament scil. sněmovnu obecných a vypisati nové volby. Tím se však poměr vlády k parlamentu podstatně mění. Dříve parlament ovládal vládu a projevem nedůvěry mohl ji

kdykoli přivesti k pádu, nyní se však parlament dostává do jakéhosi područí vlády. Tím ovšem dostává soustava parlamentní zcela jiný ráz. O věcech ve státě rozhoduje ani ne tak parlament, jako spíše vláda, t. j. ministerský kabinet, a vláda parlamentní se v Anglii změnila ve vládu ministerského kabinetu. Odtud mluvíme také o vládě kabinetní a o contr. vládě parlamentní. Při tom nesluší zapomínati, že ministerský kabinet jest sbor, který zákony anglické vůbec neznají, že se až do světové války, o schůzích kabinetu vůbec protokol nevedl a že členové kabinetu si nesměli činiti ani zápisky, o jeho usneseních.

A konečně ještě jeden důležitý zjev sluší uvéstí. T. zv. Velkou revolucí r. 1688 dostává v instituci krále v parlamentu (The King in Parliament) parlament vrah nad králem. V parlamentu samotném při soustavě dvoukomorové vystupuje v popředí ta sněmovna, která jest ustavována volbami, která tedy představuje národ, tudíž sněmovna obecných. Nestává se tak však hned, nýbrž později, zejména během 19. století, kdy třemi velikými reformami (1832, 1867, 1884) volební řád byl postaven na širší základy. Již dříve, dokud parlament neměl ještě náležitou politickou váhu, sněmovna obecných měla proti sněmovně lordů určité prerogativy, na př. při osnovách finančních a vojenských. Podle pojetí anglického a vůbec pojetí středověkých států stávkových byly totiž berně dobrovolným darem národa králi, král je tu prosebníkem a parlament dárcem. Odtud král se svou žádostí o berně se obracel vždy nejprve na tu sněmovnu, která svou podstatou a svým složením představovala národ, t. j. na sněmovnu obecných. — Sněmovna lordů k usnesení sněmovny obecných berně povolujícímu přistupovala. Odtud se vyvinula ústavní zvyklost, že rozpočet (a také osnovy vojenské) se předkládá nejprve sněmovně dolní obecných a pak teprve sněmovně horní lordů. (Zvyklost tato byla během 18. a 19. století převzata všemi konstitučními státy, které měly soustavu dvoukomorovou.) Když pak se ustálila soustava parlamentní a pokročila demokracisace veřejného života, dostává se sněmovna obecných i v popředí veškerého politického života. Ježto t. zv. odvolání k národu (rozpuštění parlamentu a nařízení nových voleb) jest podle své povahy po výtoce odvolání k voličstvu (sněmovnu lordů rozpustiti nelze), je to sněmovna obecných, která představuje mínění národa a nikoli sněmovna lordů. Odtud postupem doby nejen v parlamentu, nýbrž ve veřejném životě vůbec vlastním představitelem a tlumočnickem veřejného mínění se stává čím dále tím více sněmovna obecných, a sněmovna lordů se znatelně odsunuje politicky na vedlejší kolej.

Jest přirozené, že tento vývoj musil jednou vyvolati rozpory mezi oběma sněmovnami. Stalo se tak počátkem 20. století, kdy

došlo k ostrému ústavnímu boji mezi oběma sněmovnami, který trval několik let. Bezprostřední příčinou tohoto rozporu byla otázka, zda sněmovna lordů může rozpočet sněmovnou obecných již přijatý změniti nebo zamítnouti, ale nebylo pochybností o tom, že důvod tohoto rozporu měl širší základ t. j. celkové ústavní a politické postavení obou sněmoven a jejich vzájemný poměr. Sněmovna obecných nepopírala sněmovně lordů, že jí ústavní a politická práva příslušela — jednalo se, jak již bylo řečeno, v první řadě o právo povolovati rozpočet — ale namítala, že sněmovna lordů dlouhým nevykonáváním těchto práv pozbyla, naproti tomu sněmovna lordů tvrdila, že tak důležitá práva politická a ústavní se nevykonáváním nepromlčují. Ostrý tento ústavní boj ukončil, když v r. 1910 voličstvo všeobecnými volbami dvakrát za sebou se postavilo za sněmovnu obecných proti sněmovně lordů, t. zv. Parliament Act 1911 naprostou kapitulací sněmovny lordů.

Zákon tento stanoví: jestliže finanční osnova (money bill) přijatá sněmovnou obecných a zasláná sněmovně lordů aspoň měsíc před ukončením zasedání není bez dodatku přijata sněmovnou lordů ve lhůtě jednoho měsíce, osnova tato, ač-li sněmovna obecných nerozhodne jinak, se předloží králi k sankci a stává se zákonem přes to, že sněmovna lordů k ní nepřistoupila. O tom, jde-li o osnovu zákona finančního, rozhoduje mínění předsedy sněmovny obecných. Rovněž tak osnova zákona veřejného (public bill), byla-li přijata sněmovnou obecných ve třech po sobě jdoucích zasedáních (nezáleží na tom, je-li to také v témž období parlamentním) a zaslána sněmovně lordů nejméně měsíc před ukončením zasedání a byla-li sněmovnou lordů zamítnuta v každém z těchto tří zasedání, předloží se, ač-li sněmovna obecných nerozhodne jinak, králi k sankci a stává se zákonem přes to, že sněmovna lordů k ní nepřistoupila. Při každém takovémto zákoně jest formule promulgační odlišná od zákona, který byl přijat souhlasným usnesením obou sněmoven. (Zároveň bylo tímto zákonem stanoveno, že se období zákonodárné ze sedmi let snižuje na pět.)

Tento t. zv. Parliament Act 1911 znamená v ústavním životě anglickém naprostou novotu, neboť mění dosavadní tradici. Bylo až dosud pevnou tradicí nepsané ústavy anglické, že ke každému zákonu je třeba vedle královské sankce souhlasného usnesení obou sněmoven parlamentu. V této tradici se také plně zračil smysl a duch anglické soustavy dvoukomorové. A byť i po delší dobu již při osnovách zákonů finančních sněmovna lordů znaitelně ustupovala do pozadí, tradice potřeby souhlasného usnesení obou sněmoven byla zachovávána beze změny. Ovšem, jak již výše bylo řečeno, proti této tradici vystupovaly snahy usilující o to, aby tradiční rovnoprávnost obou sněmoven byla i v záko-

nodárství odstraněna. Snahy ty dosáhly plného úspěchu právě tímto parlamentním aktem z r. 1911. Jím nyní i podle zákona se sněmovna lordů staví úplně do pozadí. v nejdůležitějších věcech rozhoduje nyní i proti vůli sněmovny lordů jen sněmovna obecných. Jen sněmovně obecných přísluší politické vedení, a vlastním zákonodárcem jest v podstatě jen sněmovna obecných. Sněmovna lordů není už rovnoprávným členem parlamentu, v parlamentu rozhoduje nyní vůle sněmovny obecných. Tím ovšem se také porušuje dosavadní soustava dvoukomorová. Možno všim právem říci, že v Anglii, klasické zemi konstitucionalismu, parlamentarismu a soustavy dvoukomorové, není již soustavy dvoukomorové, nýbrž soustava jednokomorová kombinovaná do určité míry existencí druhé sněmovny (lordů).

Ad 2. Typ pevninský.

Z Anglie převzaly soustavu parlamentní státy pevniny evropské, ovšem ve formách tu více, tu opět méně změněných. Anglický parlamentarism vyrostl z prostředí specificky anglického, kdežto politické prostředí v pevninských státech evropských bylo zcela jiné. Také ústavní skladba těchto států byla naprosto odlišná od ústavní skladby států anglického. I základní pojetí parlamentu bylo zcela jiné. Anglický parlament jest výplod dlouhého několik let trvajícího vývoje, má své dávné tradice, které se již staly součástíkou právního přesvědčení národa. Naproti tomu moderní parlamenty v evropských státech pevninských byly takřka šmahem dílem revoluce, nejen že nejsou výplodem dlouhého historického vývoje, nýbrž namnoze jako dílo revoluce přímo předpokládají porušení právní nepřetržitosti. V některých státech byly parlamenty aspoň z části budovány na domácích základech právních, nicméně i zde byly přejímány cizí instituce, takže není nesnadno zjistiti společný jich původ a zdroj. Nebylo zde přirozeně ani tradic parlamentních; i ty bylo nutno přejímati a nasazovati na peň domácího právního a státního života.

Parlamentarism pevninský zapouští kořeny nejprve ve Francii. Je to v první polovici 19. století za restaurace Bourbonů. Parlamentní soustava vyvíjí se tu na podkladě otkrojené ústavní charty z r. 1814, která jasně vyslovuje princip monarchický. (Zajisté zde mnoho napomáhala skutečnost, že Ludvík XVIII. své vyhnanství trávil v Anglii a měl příležitost poznati ústavní a parlamentní život anglický.)

Parlamentní soustava se dále vyvíjí v Belgii, jejíž ústava z r. 1831 jasně vyslovuje princip demokratický. Poněvadž pak rok před tím (1830) t. zv. červencová revoluce ve Francii porazila princip monarchický a nastolila princip demokratický, odlišují se v této době Francie a Belgie od ostatních monarchií pevnin-

ských tým, že jsou vybudovány na zásadě svrchovanosti národa (principu demokratickém) a stávají se vzorem monarchií parlamentních. Parlamentní tradice se tu tvoří na podkladě parlamentních zvyklostí anglických.

Parlamentní soustava ve Francii jest odstraněna za t. zv. Druhé republiky a Druhého císařství, ale zásluhou Prévost-Paradolova se definitivně zase ujímá za t. zv. Třetí republiky, a vytváří dokonce nový typ republiky, typ republiky parlamentní (viz výše dodatek I.).

Z Francie a z Belgie se soustava parlamentní šíří a ujímá i v jiných státech pevninských, a to i v těch, jichž ústavy jsou oktrojovány panovníkem, kde tudíž princip monarchický s počátku naprosto převládá (Itálie). Parlamentarism se v evropských státech šíří tou měrou, že do světové války státy se soustavou parlamentní mají v Evropě převahu.

Bylo řečeno, že parlamentarism jest z valné části založen na povšechných poměrech politických a společenských ve státu. V Anglii to byla zejména již výše zmíněná soustava dvou politických stran, ze které vplynula instituce vlády jen jedné politické strany. Na pevnině evropské byl tento předpoklad snad jen v Belgii (strana katolická a strana liberální) a to jen potud, pokud také strany, socialistické se nedostaly k politické moci; jinde však bylo více politických stran, z nichž žádná nebyla tak silná, aby měla naprostou většinu ve voličstvu nebo v parlamentu. Odtud o složení vlády nerozhodovaly již všeobecné volby, nýbrž tato věc byla rozhodována teprve v parlamentu. Z toho důvodu parlament si v pevninských státech zachoval větší vliv na vládu než v Anglii; zůstala zde vždy vláda (soustava) parlamentní a nikoli jako tomu bylo v Anglii vláda kabinetní.

A dále. Nebylo v pevninských státech, vyjímajíc na určitou dobu Belgie, vlády jen jedné politické strany. Poněvadž zde bylo již od počátku více politických stran, z nichž žádná neměla naprostou většinu v parlamentu, bylo nutno jednati o sestavení a složení vlády teprve, když se parlament sešel. To se dalo tím způsobem, že politické strany zastoupené v parlamentu, které byly ochotné vstoupiti do vlády resp. vládu převzítí, utvořily na základě společného vládního programu t. zv. vládní blok neboli koalici, a tato koalice pak ze svého středu obestála vládu. V pevninských státech tudíž a contr. vlády jen jedné politické strany byla, až na nepatrné výjimky, již od počátku jen t. zv. vláda koaliční.

Vláda koaliční má přirozeně proti vládě jen jedné politické strany určité nevýhody. Předpokládá vláda koaliční nejen pevný vládní program, nýbrž také vzájemnou loyaltitu koalovaných stran. Kdežto při vládě jen jedné politické strany, vládním programem jest přirozeně program vládnoucí strany, zdělavá se při

vládě koaliční vládní program tím způsobem, že každá z koalovaných stran něco ze svého programu stranického do tohoto vládního programu vloží. Vládní program jest zde tudíž jakýmsi kompromisem programů různých t. j. koalovaných stran. A kdežto dále při vládě jen jedné politické strany disciplinovanost strany, jest pevným tmelem vládní strany, při vládě koaliční je to vzájemná loyaltita koalovaných stran; ta má přirozeně intenzitu mnohem menší než disciplina a soudržnost politické strany. Obě tyto skutečnosti mají v zápětí, že vláda koaliční nemá tu pevnost a stálost jako vláda jen jedné politické strany. Nastává dosti časté střídání vlád, které nemá příznivý vliv na celkovou vládní politiku státu, zejména v otázkách vnějších.

Další rozdíl parlamentarismů anglického a pevninského shledáváme v poměru obou sněmoven vůči sobě, jednak v poměru jich obou ke vládě.

Pevninské státy — a to i ty, ve kterých se soustava parlamentní nevyvinula — převzaly, jak již výše bylo řečeno, šmahem ústavní zvyklost anglickou, že zákony finanční (a vojenské) jest nejprve předložiti sněmovně dolní ku projednání a ku přijetí; a teprve, když sněmovna dolní je přijala, jdou tyto zákony do sněmovny horní. Ustanovení toto bylo dáno přímo do ústavních listin. Tím sněmovny dolní dostaly, jakousi prerogativu proti sněmovnám horním. Ale v parlamentních státech pevninských sněmovny horní byly, až na skrovné výjimky, stejně aneb aspoň podobně voleným sborem jako sněmovny dolní, tudíž rovněž zastupitelským sborem národa. Nazývají se v převážné většině senáty a mají zcela odlišnou skladbu než sněmovna lordů v Anglii. Skutečnost tato nemůže zůstatí bez vlivu na vzájemný poměr obou sněmoven. Horní sněmovna se v zákonodárné činnosti vyrovnává dolní sněmovně úplně; zákonem se může státí jen to, na čem se obě sněmovny souhlasně snesou a co monarcha sankcionuje resp. prezident republiky podepíše (výjimka z tohoto pravidla jest jen v Norsku, kde podle § 79 úst. listiny usnesení stortingu může se i bez sankce královské státí zákonem). Anglický Parliament Act z r. 1911 nenalezl na pevnině evropské ohlasu.

Ale nejen v zákonodárné činnosti, i v politickém ohledu jest sněmovna horní bezmála stejně tak závažným činitelem jako sněmovna dolní. To ovšem má zase vliv na poměr obou sněmoven ke vládě. Vláda jest stejně závislá jak na sněmovně dolní, tak i na sněmovně horní, a členové její přirozeně mohou býti bižáni z obou sněmoven a to i v těch státech, kde sněmovna horní není sborem voleným (Itálie). Na druhé straně zase hlava státu resp. vláda může v těch státech, kde i horní sněmovna jest sborem voleným, rozpustiti obě sněmovny, a to buď obě najednou, anebo každou z nich zvlášť; výjimku z toho činí Francie, kde, jak již výše v dodatku I. bylo pověděno, senát vůbec rozpustiti nelze.

Doložití sluší, že některé státy mají parlament jen o jedné komoře (Řecko, Srbsko, Bulharsko).

Právo hlavy státu rozpouští parlament zůstává i v těchto státech nedotčeno. Přirozeně i toto právo vykonává ve skutečnosti, jak již výše bylo řečeno, jménem hlavy státu vláda. V některých státech právo hlavy státu rozpouští parlament jest ústavou poněkud omezeno tím, že ústava sama stanoví lhůtu, do které při rozpouštění parlamentu resp. sněmovny jest provést nové volby, pa případě svolat nový parlament. Tímto ustanovením má být jaksi zajištěno, že národ nezůstane bez zastupitelského sboru. Výjimku zde činí jen Norsko, kde podle ústavy hlavě státu vůbec nepřísluší právo rozpouští parlament (storting).

Na právu hlavy státu rozpouští parlament ústavní zvyklosti nezměnily, ničeho. Jen ve Francii se ustálila ústavní zvyklost, že prezident republiky poslancekou sněmovnu nerozpouští. Za třetí republiky byla poslanceká sněmovna rozpouštěna jen jednou (za presidenta maršála Mac Mahona v r. 1877). Ale toto rozpouštění bylo provedeno za okolností politicky tak zvláštních (účel jeho byl vlastně držeti vládu proti parlamentu), že se obecně vykládalo jako čin neústavní. Od té doby poslanceká sněmovna nikdy už rozpouštěna nebyla, a právo presidenta republiky rozpustiti poslancekou sněmovnu vyšlo z obyčeje. Avšak touto ústavní zvyklostí se ve Francii silně porušuje rovnováha moci ve státu a pro francouzský parlamentarism to není ani zdravé. Parlament resp. obě sněmovny mohou kdykoli vládě vysloviti nedůvěru a tím ji přivesti k pádu. Ale vláda jest proti oběma sněmovnám naprosto bezbranná: senát podle ústavy vůbec rozpustiti nelze, poslancekou sněmovnu pak rovněž nikoli, plněvadž ústavní zvyklost učinila právo presidenta republiky rozpouští poslancekou sněmovnu bezúčinným. Vláda takto nemůže míti v presidentu republiky, nijakou oporu a jest vydána oběma sněmovnám na milost i nemilost. K tomu přistupuje ještě jiná skutečnost. V Anglii se vyvinula ústavní zvyklost, že strana, která přivede vládu k pádu, přejímá za tento čin odpovědnost tím, že jest povinna sama vládu převzítí. Tato ústavní zvyklost ve Francii přejata nebyla. Odtud vidíme ve Francii, že se vládám vyslovuje nedůvěra z příčin mnohdy jen nahodilých, a že pro projev nedůvěry hlasují strany, které naprosto nejsou ochotné vládu převzítí. Tím se dostavuje velmi časté střídání vlád, které zde jest přímo již příslovečné. Parlament francouzský nemá nijakou protiváhu. Mluví se ve Francii také o monokracii parlamentu, a parlamentarism, který se zde vyvinul, ukazuje velmi mnohé stinné stránky. Právem se tento parlamentarism označuje jako parlamentarism nezdravý.

Ministerská odpovědnost jest ústavami dána jen jako t. zv. odpovědnost právní neboli trestní. Tato odpovědnost jest jen

osobní (individuální) t. j. postihuje jen toho ministra, resp. toho člena ministerského kabinetu (vlády), který ve výkonu svého úřadu porušil ústavu nebo některý zákon; na ministerský kabinet jakožto sbor nedosahuje. Prostředek, kterým se tato odpovědnost právní uplatňuje, jest ve všech státech stejný; je to obžaloba ministerská. Naproti tomu právo uplatňovati tuto odpovědnost i způsob, jakým se tak děje, nejsou ve všech státech upraveny stejně. V obžalobu všude dává sněmovna dolní; v Dánsku může dáti v obžalobu vedle sněmovny dolní i král, v Rumunsku právo toto přísluší oběma sněmovnám i králi a v Srbsku národní skupštině i králi. O obžalobě ministerské nalézá v některých státech sněmovna horní (vzor anglofrancouzský), v jiných státech nejvyšší nebo zvláštní soud (vzor belgický). Ovšem ústavy všech těchto států stanoví jen všeobecné zásady této odpovědnosti a jejího uplatňování a v provedení těchto zásad odkazují na zvláštní zákon. Tento zákon však v převážné většině států vůbec vydán nebyl; důsledkem toho právní odpovědnost pravidlem vůbec uplatňovati nelze.

Politická odpovědnost ministerská jest dána jen ústavními zvyklostmi. Výjimku zde činí jen Francie, kde politická odpovědnost jest dána přímo ústavním zákonem; uplatňovati tuto odpovědnost přísluší oběma sněmovnám. Politická odpovědnost, daná ať ústavními zvyklostmi, ať ústavním zákonem (Francie), jest hromadná (kolektivní) t. j. postihuje celý ministerský kabinet (vládu) jakožto sbor. Prostředky, kterými se tato odpovědnost uplatňuje, jsou různé. Jsou to: dotaz, interpelace, anketa, komise a pod. Nejúčinnějším, ale také nejzastším prostředkem jest projev nedůvěry. Účinek tohoto prostředku jest demise vlády, po případě ovšem také rozpouštění parlamentu resp. sněmovny (viz o tom výše). Stejný účinek jako projev nedůvěry má zamítnutí návrhu na projev důvěry, který podává vláda, nebo zamítnutí osnovy zákona, se kterou vláda spojuje otázku důvěry. Právo uplatňovati politickou odpovědnost přísluší ve státech se soustavou dvoutukomorovou pravidlem oběma sněmovnám (ve Francii přímo podle ústavy). Ovšem podle politické váhy, kterou obě sněmovny mají, v některých státech větší vliv po této stránce má sněmovna dolní. Důsledek politické odpovědnosti jest, že ministři mohou býti přítomni jednání sněmovny, i když nejsou členy dotčené sněmovny, a že jim přísluší slovo, kdykoli o to požádají. Skutečnost, že politickou odpovědnost uplatňovati přísluší pravidlem oběma sněmovnám, přináší s sebou, že ministři jsou bráni také z obou sněmoven.

Politická odpovědnost ministerská tvoří jeden ze základních kamenů veškerého parlamentarismu. Ji jest dán poměr vlády k parlamentu, který tvoří podstatný obsah soustavy parlamentní. Také vývoj této odpovědnosti jest v přímém poměru s vývojem

soustavy parlamentní. Čím více tato soustava zakotvuje, tím více vystupuje v popředí politická odpovědnost, ale tím více také ustupuje do pozadí odpovědnost právní a stává se pro moderní parlamentarism prostředkem těžkopádným a celkem velmi málo potřebným. A zajisté skutečnost, že převážná většina států neuznala za výhodné vydati zvláštní zákon na provedení odpovědnosti právní, není zjevem jen nahodilým.

Jest ovšem pochopitelné, že ani pevninský parlamentarism nemá ve všech parlamentních státech formy totožné. Tak na př. po delší dobu se lišil parlamentarism belgický od parlamentarismu francouzského; v onom se více projevovaly prvky anglické než v tomto. Odlišné povšechné poměry politické a společenské a zajisté i duch i povaha národa osvědčují i zde svůj vliv. Ale odlišnosti ty jsou spíše již jen rázu podřízeného. Rozhodné jest, zda a do jaké míry se vytvořily parlamentní tradice, které jsou směrodatné pro život parlamentní. Tyto tradice mají však pravidlem společný zdroj: ústavní zvyklosti, na kterých jest vybudována soustava parlamentní. Důsledkem recepce týchž ústavních zvyklostí jsou pravidlem i základní zásady soustavy parlamentní ve všech státech stejné.

Literatura.

K HLAVĚ I.

Alter, Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849, Berlin 1912, Andrásy, Ungarns Ausgleich mit Österreich, Leipzig 1897, Baxa, Zábor Bosny a Hercegoviny a české hledisko státoprávní, Pokroková Revue roč. V., č. 9., 10., Beneš, Le problème autrichien et la question tchèque, Paris 1908, Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, Wien 1911, Beust, Aus drei Vierteljahrhunderten, I., II., Stuttgart 1887, Bidermann, Über die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie, Juristische Blätter 1877, Bluntschli, Deutsche Staatslehre und die heutige Staatenwelt, Nördlingen 1880; Černý, Boj za právo, I., II., Praha 1892, Dantschier v. Kollersberg, Der monarchische Bundesstaat Österreich-Ungarn und der Berliner Vertrag, Wien 1880, týž, Der staatsrechtliche Charakter der Delegationen, Wien 1903, Deák, Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht, Pest 1865, Denis, La Bohème depuis la Montagne-Blanche, I., II., Paris 1903, Dvořák, Moravské sněmování r. 1848 až 1849, Telč 1898, Dupuis, Le principe d'équilibre et le concert Européen, Paris 1909, Eisenmann, Le compromis austro-hongrois, Paris 1904, Eötvös; Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten, Wien 1851, týž, Die Nationalitätenfrage, Pest 1865, Fiedler, Rakouskouherské vyrovnání po r. 1878, Praha 1903, týž, Dualismus rakouskouherský z r. 1867, Česká politika, díl II., Fischel, Das österreichische Sprachenrecht, Brünn 1910, Fořt, Ven z přítomí, Praha 1905, Friedjung, Österreich von 1848 bis 1860, I., II., Stuttgart 1908, 1912, Gumpowicz, Das österreichische Staatsrecht, Wien 1907, Helfert, Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes im Jahre 1848, I.—IV., Prag, Leipzig 1869—1886, týž, Geschichte der österreichischen Revolution 1848—1849, Freiburg i. B. 1907, 1909, týž, Prager Juni-Aufstand, Österreichisches Jahrbuch 1897, Herrnritt, Handbuch des österreichischen Verfassungsrechtes, Tübingen 1909, La Hongrie contemporaine et le suffrage universel, Paris 1909, Horn, Le compromis entre la Hongrie et la Croatie, Paris 1907, Hügelmann, Studien zum

österreichischen Verfassungsrechte, Wien 1886, Juraschek, Die rechtliche Natur der Delegationen, Grünhut's Zeitschrift, roč. V., Kadlec, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, Praha 1923, týž, Z ústavního vývoje habsburského mocnářství, Praha 1912, týž, Uherská a chorvatská ústava v hlavních črtách, Česká Politika, díl II., týž, Národnostní a jazyková otázka v Uhrách, tamže, díl I., týž, Ústavní zákony pro Bosnu a Hercegovinu, Osvěta 1910, Kaizl-Rezek, Vyrovnání s Uhry, Praha 1886, Kalousek, České státní právo, Praha 1892, Kleinwächter, Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie, Leipzig 1920, Kmety, A magyar közzog tankönyve, Budapest 1911, Kolmer, Parlament und Verfassung, I.—VIII., Wien 1902—1914, Körner, Národnostní a jazyková otázka v Předlitavsku, Česká Politika, díl I., Kramář, České státní právo, Praha 1896, týž, Rakouská zahraniční politika v 19. století, Česká Politika, díl I., týž, Dějiny české politiky nové doby, tamže, díl III., Kroner, Geschichte der Neuzeit Österreichs, Berlin 1879, Kulisch, Die rechtliche Stellung der beiden Häuser des österreichischen Reichsrates zur Geschäftsordnung, Tübingen 1908 (Festgabe für Laband), Kultur, Paměti hr. Belcrediho, roč. 1905, 1906, Lustkandl, Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, Wien 1863, Maday, Versuch einer Theorie von den Staatenverbindungen, Bern 1912, Malý, Naše znovuzrození, I.—VI., Praha 1880—1884, Marozali, Ungarisches Verfassungsrecht, Tübingen 1911, Maršan, Čechové a Němci v r. 1848 a boj o Frankfurt, Praha 1898, Mezník, Politika Moravanů v r. 1848, Praha 1877, Nagy, Magyarország Közjoga, Budapest 1914, Neiszer, Die Geschäftsordnung des Abgeordnetenhauses des Reichsrates, Wien und Leipzig 1909, Offermann, Das Verhältnis Ungarns zu „Österreich“, Wien und Leipzig 1902, Palacký, Spisy, Pliverič, Das rechtliche Verhältnis Kroatiens zu Ungarn, Zagreb 1885, týž, Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte, Zagreb 1886, týž, Der kroatische Staat, Zagreb 1887, Pražák, Rakouské právo ústavní, I. IV., Praha 1900—1903, Przibram, Erinnerungen eines alten Österreichers, Stuttgart und Leipzig 1910, Rieger, Ústavní dějiny Rakouska, týž, Z novějších dějin ústavních, týž, O vyrovnání rakouskouherskémi z r. 1867, jakož i jiné velmi cenné články jeho uveřejněné v drobných spisech II. díl, Praha 1915, Rogge, Österreich von Világos bis zur Gegenwart, Leipzig 1872, týž, Österreich seit der Katastrophe Hohenwart-Beust, Leipzig 1879, Samassa, der Volkerstreit im Habsburgerstaat, Leipzig 1910, Schaeffle, Aus meinem Leben, I., II., Berlin 1905, Schwarcz, Ungarn in der Realunion, Pest 1870, Springer, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden, I., II., Leipzig, 1865, 1867, Springer (Karl Renner), Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-

ungarischen Monarchie, Wien und Leipzig 1906, Srb, Politické dějiny národa českého, Praha 1899, Starzynski, Delegationen týž, Gemeinsame Angelegenheiten, obé v Österreichisches Staatswörterbuche II. vyd., Steinacker, Zur Frage nach der rechtlichen Natur der österreichisch-ungarischen Gesamtmonarchie, Österreichische Rundschau roč. XXIII., Szilassi, Der Untergang der Donaumonarchie, Berlin 1921, Tezner, die Wandlungen der österreichisch-ungarischen Reichsidee, Wien 1905, týž, Der Kaiser, Wien 1909, týž, Die Volksvertretung, Wien 1912, Tobolka, Dějiny české politiky nové doby, Česká Politika, díl III., Tomek, Novější dějepis rakouský, Praha 1889, Toužimský, Dílo Schmerlingovo, Osvěta 1893, týž, České státní právo za vlády Beustovy, tamže, roč. 1887, Trakal, Česká státoprávní a národnostní otázka, Osvěta 1889, týž, Bosna a Hercegovina po stránce práva mezinárodního, Praha 1909, Ulbrich, Lehrbuch des österreichischen Staatsrechtes, Berlin 1883, týž, článek „Böhmen“ v Österr. Staatswörterbuche, Vavřínek, O státoprávní povaze království a zemí na říšské radě zastoupených, Praha 1905, týž, Rakouské zřízení státní, Praha 1914, Virozsil, Das Staatsrecht des Königreiches Ungarn, I.—III., Pest 1865, Wertheimer, Graf Julius Andrássy, Stuttgart 1910, Wiesner, Über Vergangenheit und Zukunft der österreichischen Verfassung, Wien 1905, Zehntbauer, Verfassungswandlungen im neueren Österreich, Heidelberg 1911, Zeithammer, Zur Geschichte der böhmischen Ausgleichsversuche, I., II., Prag 1912, 1913, Žolger, Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn, Leipzig 1911.

K HLAVĚ II.

(Z velmi obsáhlé literatury jsou uvedeny jen nejvýznačnější spisy.)

Arndt, Staatsrecht des deutschen Reiches, Berlin 1901, Bergstraesser, Geschichte der Reichsverfassung, Tübingen 1914, Binding, Die Gründung des Norddeutschen Bundes, Bundes, Leipzig 1889, Bluntschli, Deutsche Staatslehre und die heutige Staatenwelt, Nördlingen 1880, Boelitz, Preussen und der Einheitsstaat, Berlin 1920, Bornhak, Preussisches Staatsrecht, Breslau 1911, v. Calker, Das Staatsrecht des Großherzogtums Hessen, Tübingen 1913, Friedjung, Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland, I., II., Stuttgart 1897, 1898, Gerber, Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechtes, Leipzig 1880, Giese, Preussische Reichsgeschichte, Berlin 1920, Göz, Das Staatsrecht des Königreiches Württemberg, Tübingen 1908, Grotenfend, Das deutsche Staatsrecht der Gegenwart, Berlin 1869, Haenel, Studien zum deutschen Staatsrechte, I.

II., Leipzig 1873—1888, t ý ž, Deutsches Staatsrecht, Leipzig 1892 Hartung, Deutsche Verfassungsgeschichte vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Leipzig und Berlin, 1922, Laband Das Staatsrecht des deutschen Reiches, I.—IV., Tübingen 1911—1914, t ý ž, Deutsches Reichsstaatsrecht, Tübingen 1909, Lorenz, Kaiser Wilhelm und die Begründung des Reiches, Jena 1902, O. Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechtes, Leipzig 1906, t ý ž, Die Reichsgründung und das Großherzogtum Baden, Heidelberg 1896, v. Mohl, Das deutsche Reichsstaatsrecht, Tübingen 1873, Piloty, Bayerisches Verfassungsrecht, Tübingen 1913, v. Rönne, Staatsrecht des deutschen Reiches, I. II., Leipzig 1876, 1877, Ruville, Bayern und die Wiederaufrichtung des deutschen Reiches, Berlin 1909, Schulze, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, I. II., Leipzig 1881, Schücking, Das Staatsrecht des Großherzogtums Oldenburg, Tübingen 1911, v. Seydel, Bayerisches Staatsrecht, I.—IV., Freiburg und Leipzig, 1896, v. Stengel, Das Staatsrecht des Königreiches Preußen, Freiburg i. B. und Leipzig 1894, Stier-Somlo, Preussisches Staatsrecht, Sammlung Göschel, I. II., Leipzig 1906, Sybel, Die Begründung des deutschen Reiches, I.—VII., München 1889—1894, Treitschke, Bund und Reich, Preusz. Jahrb. XXXIV., v. Völkendorf, Deutsche Verfassungen und Verfassungsentwürfe, Hirts Annalen 1880, Walz, Das Staatsrecht des Großherzogtums Baden, Tübingen 1909, Zachariä, Deutsches Staats- und Bundesrecht, I. II., Göttingen 1865—1867, Ziegler, Die geistigen und sozialen Strömungen Deutschlands im 19. und 20. Jahrhundert bis zum Beginn des Weltkrieges, Berlin 1921, Zorn, Das Staatsrecht des deutschen Reiches, I. II., Berlin 1895—1897.

K DODATKU I.

(Uvedeny jsou jen nejvýznamnější spisy.)

Barthélemy, Le gouvernement de la France, Paris 1919, Batbie, Précis d'un cours de droit public et administratif, Paris 1885, t ý ž, Traité théorique et pratique de droit public et administratif, I.—VIII., Paris 1885—1894, Boutmy, Études de droit constitutionnel, Paris 1909, Duguit, Traité de droit constitutionnel, I.—IV., Paris 1921—1924, t ý ž, Les transformations du droit public, Paris 1913, t ý ž, Manuel de droit constitutionnel Paris 1918, Duguit-Monnier, Les constitutions et les lois principales de la France depuis 1789, Paris 1925, Esmein-Nézard, Éléments de droit constitutionnel français et comparé, I. II., Paris 1921, Guyho, Parlamentarisme et la République, Paris 1924, Hauriou, Principes de droit public, Paris 1910, t ý ž, Précis de droit constitutionnel, Paris 1923, Jèze, Éléments du

droit public et administratif, Paris 1910, t ý ž, Cours de droit public, Paris 1923, Lebon, Das Verfassungsrecht der französischen Republik, Tübingen 1909, Moreau, Précis élémentaire de droit constitutionnel, Paris 1911, Leyret, Le président de la République, Paris 1913, Nézard, Éléments de droit public Paris 1922, Pierre, Traité de droit politique, électoral et parlementaire, Paris 5ème édition avec Supplément de 1919, Prevost-Paradol, La France nouvelle, Paris wie sbírce Bibliothèque Contemporaine, Rénard, Notions très sommaires de droit public français, Paris 1920, t ý ž, Cours élémentaire de droit public, Paris 1922.

K DODATKU II.

(Uvedeny jsou jen nejvýznamnější spisy.)

Amos, The English Constitution, London 1930, Anson The law and custom of the constitution, I. II., Oxford 1908, 1909, Baghot, The english Constitution, London 1909, Barthélemy, Le gouvernement de la France, Paris 1909, t ý ž, L' introduction du régime parlementaire en France, Paris 1904, Batbie, Précis d'un cours de droit public et administratif, Paris 1885, t ý ž, Traité théorique et pratique de droit public et administratif, I.—VIII., Paris 1885—1894, Baxa, Parlament a parlamentarism, I., Praha 1924, Belloc-Chiesterton, The party system, London 1911, Boutmy, Études de droit constitutionnel, Paris 1909, t ý ž, Le développement de la constitution et de la société politique en Angleterre, Paris 1907, Contuzzi, Diritto costituzionale, Milano 1907, Daresté-Daresté, Les constitutions modernes, I. II., Paris 1910, Dicey, Introduction to the study of the law of the Constitution, London 1908, Duguit, Traité de droit constitutionnel, I.—IV., Paris 1921—1924, t ý ž, Les transformations du droit public, Paris 1913, Duguit-Monnier, Les constitutions et les lois principales de la France depuis 1789, Paris 1925, Errera, Traité de droit public belge, Paris 1909, Esmein-Nézard, Éléments de droit constitutionnel français et comparé, I. II., Paris 1921, Giraud, La crise de la démocratie et les réformes nécessaires du pouvoir législatif, Paris 1925, Goos-Hansen, Das Staatsrecht des Königreiches Dänemark, Tübingen 1913, Guyho, Parlamentarisme et la République, Paris 1924, Hatschek, Englisches Staatsrecht, I. II., Tübingen 1905, t ý ž, Das Staatsrecht des vereinigten Königreiches Grosbritannien-Irland, Tübingen 1914, t ý ž, Das Interpellationsrecht im Rahmen der modernen Ministerverantwortlichkeit, Leipzig 1909, Hauriou, Principes de droit public, Paris 1910, t ý ž, Précis de droit constitutionnel, Paris 1925, Horwill, The pro-

blem of the House of Lords, Political science quarterly, roč. XXIII., Herbert, Parliament, its history, constitution and practice ve sbírce Home University Library of modern knowledge, Jèze, Éléments du droit public et administratif, Paris 1910, t ýž, Cours de droit public, Paris 1923, Koller, Die Obstruction, Zürich-Selnau 1910, Lebon, Das Verfassungsrecht der französischen Republik, Tübingen 1909, Leyret, Le président de la République Paris 1913, Low, The governance of England, London 1914, Lawrence-Lowell, The government of England, I., II. New York 1912, t ýž, Public opinion and popular government, London 1913, Marriott, English Political Institutions, Oxford 1910, Masterman, Parliament, its history and work, London 1912, Micelli, Principii di diritto costituzionale, Milano 1913, t ýž, Principii di diritto parlamentare, Milano 1910, t ýž, I moderni parlamenti, Milano 1913, Moreau, Précis élémentaire de droit constitutionnel, Paris 1911 Morgenstierne, Das Staatsrecht des Königreiches Norwegen, Tübingen 1911, Nézard, Éléments de droit public, Paris 1922, Ostrogorski, La démocratie et les partis politiques, Paris 1912, Pierre, Traité de droit politique, électoral et parlementaire, Paris 5ème édition avec Supplément de 1919, Posada, Spanisches Staatsrecht, Tübingen 1914, Redlich, Recht und Technik des englischen Parlamentarismus, Leipzig 1905, Redslob, Le régime parlementaire, Paris 1924, Rénard, Notions très sommaires de droit public français, Paris 1920, t ýž, Cours élémentaire de droit public, Paris 1922, Rose, The rise of democracy, London 1912, Rosegger, Das parlamentarische Interpellationsrecht, Leipzig 1907, Saripolos, Das Staatsrecht des Königreiches Griechenland, Tübingen 1909, Snell, Daily life in Parliament, London 1930, Tambaro, Il diritto costituzionale italiano, Milano 1909, Viallate-Clau-del, La vie politique dans les deux mondes, Paris 1908 a násl., Zenker, Der Parlamentarismus, Wien und Leipzig 1914.

O B S A H :

ÚVOD.

Všeobecný rozhled	7
-----------------------------	---

HLAVA I.

Ústavní vývoj v monarchii Lotrinské.

I. Monarchie Lotrinská v předvečer revoluce	12
II. Až do vydání t. zv. březnové ústavy	17
A. V zemích koruny České	17
B. V ostatních zemích neuherských	26
C. V zemích koruny Uherské	34
III. Až do vydání říjnového diplomu	38
IV. Až do vyrovnání z r. 1867	51
V. Až do pokusu o t. zv. vyrovnání s Čechy	68
VI. T. zv. vyrovnání s Čechy	81
VII. Až do zániku monarchie Lotrinské	88

HLAVA II.

Ústavní vývoj v říši německé.

I. Až do zániku Německého bundu	97
II. Až do založení říše Německé	103
III. Říše Německá až do r. 1918	105

DODATEK I.

Ústavní vývoj státu francouzského.

A. T. zv. Druhá republika	111
B. T. zv. Druhé císařství	113
C. T. zv. Třetí republika	116

DODATEK II.

Povšechný nástin vývoje a stavu parlamentní soustavy v ostatních státech evropských do světové války	121
LITERATURA	137